

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jan Mavrin

Nacionalne identitete na
postsovjetskem prostoru: primer držav Srednje Azije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jan Mavrin

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Somentor: izr. prof. dr. Drago Zajc

**Nacionalne identitete na
postsovjetskem prostoru: primer držav Srednje Azije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

NACIONALNE IDENTITETE NA POSTSOVJETSKEM PROSTORU: PRIMER DRŽAV SREDNJE AZIJE

Diplomska naloga govori o fenomenu kolosalnega projekta 'izgradnje narodov', ki se je začel v času SZ. Srednjeazijske SSR so bile posledica dekretov, izdanih v 20-ih in 30-ih letih 20. stoletja, ki so opredeljevali njihove meje, imena, izmišljeno zgodovino in etnične skupine, ki naj bi jih vsebovala, in celo jezik. Ozirajoč se na to, je nujno proučiti te procese in se vprašati kakšni 'narodi' so bili ustvarjeni. Dejstvo je, da je bil nacionalizem znotraj posamezne entitete ustvarjen s strani administrativnega, kulturnega in političnega *habitusa*, ki ga je postavila kolonialna oblast, čeprav poprej ni bilo zaznati nobene oblike nacionalne edinosti. Zaradi te 'nenaravnosti' je mnogo proučevalcev napovedovalo, da bodo po padcu SZ zopet prevladale nad-nacionalne identitete (pan-islamizem, pan-turkizem). Po državnem udaru leta 1991 in zlomu SZ so vzniknile nove zastave, slogani in miti, ki so proslavljali neodvisnost, domovino, uradni jezik in narod. Ampak državljani novonastalih držav še zmeraj niso poznali drugačnih imen za svoj narod ali jezik, kot tistih, ki so jih nasledili iz sovjetskega obdobja, in se ne sprašujejo o tem, kar jim voditelji pripovedujejo o njihovi nacionalni identiteti.

Ključne besede: Srednja Azija, nacionalna identiteta, Sovjetska zveza, kolonizacija

NATIONAL IDENTITIES ON THE POSTSOVIET SPACE: THE CASE OF CENTRAL ASIAN STATES

The following thesis tracks the emergence of the phenomenon of colossal project called 'nation-building' carried out back in Soviet times. Central Asian SSRs were created by decrees issued in mid 1920's and 1930's, which determined their frontiers, names, reinvented past and ethnic groups they were reckoned to embody, and even their language. By taking this into account, it is imperative to look at the details of these processes and ask ourselves what 'nations' have been built. It is a fact that nationalism was created by the administrative, cultural and political *habitus* raised by the colonial power, within an entity that had no antecedents of nationhood. This 'artificiality' led many observers to predict that the fall of the USSR would see the return of supra-national identities (pan-Islamism, pan-Turkism). After the coup d'état in 1991 and the collapse of Soviet Union new flags, slogans and myths came out (arose) in order to celebrate independence, fatherland, titular language and nation. But the citizens of newly independent states still had no names for their nation and their language other than those they have inherited from the Soviet period, and they don't really question what their leaders are telling them about their national identity.

Key words: Central Asia, national identity, Soviet Union, colonization

Kazalo vsebine

1 UVODNA MISEL	9
2 METODOLOŠKI OKVIR NALOGE.....	11
2.1 Predmet in zgradba naloge	11
2.2 Cilji diplomske naloge.....	11
2.3 Uporabljene metode	12
2.4 Hipoteze oz. raziskovalna vprašanja	12
3 TEORETIČNI KONCEPTI NACIONALNE IDENTITETE	13
3.1 Konstrukcija identitet	13
3.2 Narod – nejasen simbol.....	14
3.3 Premik od nacionalne identitete do nacionalnih držav	14
3.4 Identitete na postsovjetskem prostoru.....	15
4 POJEM SREDNJE AZIJE: ENA ALI VEČ RAZLAG?	17
4.1 Etimologija: oblike imena za področje Srednje Azije	17
4.2 Geografske meje	17
4.3 Konstitutivni elementi Srednje Azije dandanes	18
5 VPLIVI KOLONIZACIJE NA SREDNJO AZIJO: 150 LET RUSKE VLADAVINE	20
5.1 Od mongolsko-tatarskega jarma do osvojitve Buhare.....	20
5.2 Pritiski 'velike igre'	21
5.3 Suverene republike ali še zmeraj zgolj kolonije?.....	23
5.3.1 Kazahi, manjšina v svoji lastni državi.....	25
5.3.2 »Assalom, ruski brat, velik je tvoj narod!«	27
5.3.3 Izključenost pri sooblikovanju (sovjetskih) okoljskih politik.....	27
5.4 Gospodarska prepletenost	28
5.5 Neokolonializem?	29
5.5.1 Star igralec v regiji: Rusija.....	30
5.5.2 Nov igralec v regiji: Kitajska	30
6 SOVJETSKI SOCIALNI INŽENIRING IN 'SOVJETIZEM'	32
6.1 Srednjeazijska družba na prehodu v 20. stoletje	33
6.2 Učinek realnosti za nacionalno strukturo.....	33
6.3 Razred ali klan?.....	34
6.4 Sovjetski človek	35
6.5 Ustvarjanje nacionalne zavesti in zloraba le-te.....	36
6.6 Lingvistična politika	37
6.1.1 Izobraževalni sistem	40
7 POMEN RELIGIJE V SREDNJI AZIJI	41
7.1 Zgodovinska vloga islama v Srednji Aziji	41
7.2 Vplivi ruske oblasti na razvoj islama.....	41

7.3 Islam v času Sovjetske zveze	42
7.3.1 Antireligiozna kampanija	42
7.3.2 Uniformiranje religije	43
7.3.3 'Paralelne' verske dejavnosti	44
7.3.4 Fuzija s komunistično ideologijo	44
7.4 Eliminacija religije: stvarnost ali zgolj iluzija?	45
7.5 Islamski preporod	47
7.5.1 Veter liberalizma v SZ: čas perestrojke	47
7.5.2 Islam po letu 1991	48
7.6 Religija kot eden izmed instrumentov vzpostavitve nacionalne identitete	49
7.7 Verski ekstremizem v Srednji Aziji?	51
8 TERITORIALNA REORGANIZACIJA SREDNJE AZIJE – POT K 'NACIONALNIM REPUBLIKAM'	53
8.1 Nove administrativne entitete	53
8.2 'Nezlomljiva zveza svobodnih republik'	54
8.3 Ozadje ustvarjanja nacionalnih republik	55
8.4 Problemi ustanovitve novih republik	57
8.5 Novi iredentizem na obzorju	57
9 IDEOLOGIJE, MITOLOGIJE IN REŽIMI	59
9.1 Stari voditelji, nova retorika	60
9.2 Preteklost politične misli v Srednji Aziji	62
9.2.1 Srednjeazijska razsvetljenska doba 19. stoletja: gibanje 'usul-i-jadid'	62
9.2.2 Islamski narodni komunizem – politizacija religije	62
9.3 Države pod drobnogledom	64
9.3.1 Kazahstan	64
9.3.2 Kirgizistan	65
9.3.3 Tadžikistan	66
9.3.4 Turkmenistan	67
9.3.5 Uzbekistan	68
9.4 Novi šovinizem	70
9.4.1 Soočanje z etnično raznolikostjo	70
9.4.2 Nova jezikovna politika in jezikovna avtonomija	72
9.4.3 Nacionalni kulturni preporod	72
9.5 Nove oblike srednjeazijskih režimov	73
10 ZAVEDANJE O ŠIRŠI TURŠKO-PERZIJSKI SKUPNOSTI	75
10.1 Sovjetska okupacija Afganistana in njen vpliv na sovjetsko Srednjo Azijo	75
10.2 Iranska revolucija	76
10.3 Vzpon in zaton panturkizma	77
10.3.1 Turški model razvoja in organiziranja države	78

10.3.2 Je možna fuzija 'Atatürkove države' s 'srednjeazijskimi sultanati'?	79
11 ZAKLJUČEK	81
12 LITERATURA	83
13 PRILOGE	100
13.1 Priloga A: Ključni demografski indikatorji	100
13.2 Priloga B: Nacionalna sestava srednjeazijskih republik v času Stalina	100
13.3 Priloga C: Pismenost v času Sovjetske zveze	101
13.3.1 Število rusko govorečih prebivalcev (v 100.000)	101
13.3.2 Odstotek pismenih	101
13.4 Priloga Č: Jezikovne družine v Srednji Aziji	102
13.4.1 Altajska jezikovna družina in umestitev <i>kazaškega, kirgiškega, uzbeškega in turkmenskega</i> jezika	102
13.4.2 Indoevropska jezikovna družina (zgolj indo-iranska sekcija) in umestitev <i>tadžiškega</i> jezika	102
13.5 Priloga D: Zemljevidi Srednje Azije	103
13.5.1 Politična razdeljenost med 1918 in 1924	103
13.5.2 Moderni zemljevid Srednje Azije	103
13.5.3 Kazahstanska plemenska porazdelitev	104
13.5.4 Porazdelitev deleža muslimanskega prebivalstva v Sovjetski zvezi (1979)	104
13.6 Priloga E: Državni simboli	105
13.6.1 Državni simboli med letoma 1917 in 1953	105
13.6.1.1 Kazaška SSR	105
13.6.1.2 Kirgiška SSR	105
13.6.1.3 Tadžiška SSR	106
13.6.1.4 Turkmenska SSR	106
13.6.1.5 Ljudska republika Buhara	107
13.6.1.6 Ljudska republika Kiva	107
13.6.1.7 Fergana	108
13.6.1.8 Uzbeška SSR	108
13.7.2 Državnih simboli: Obdobje SZ (1952/1953-1992) in samostojnost	109
13.7.2.1 Kazahstan	109
13.7.2.2 Kirgizistan	109
13.7.2.3 Tadžikistan	110
13.7.2.4 Turkmenistan	110
13.7.2.5 Uzbekistan	111

13.7.3 Primerjava državnih grbov	111
13.7.4 Primerjava zastav	112
13.8 Priloga F: Raziskava glede etnične pripadnosti	112
13.9 Priloga G: Državni prazniki	113
13.9.1 Kazahstan	113
13.9.2. Kirgizistan	113
13.9.3. Tadžikistan.....	113
13.9.4. Turkmenistan.....	114
13.9.5. Uzbekistan	115

Seznam tabel

Tabela 4.1: Države, ki sestavljajo Srednjo Azijo	19
Tabela 7.1: Pogledi na faze spreminjanja islama v SZ skozi oči različnih avtorjev	45
Tabela 7.2: Raziskava o verski pripadnosti v času Sovjetske zveze	47
Tabela 7.3: Ustavni položaj religije v srednjeazijskih državah.....	49
Tabela 8.1: Nastanek sovjetskih socialističnih republik v Srednji Aziji	55
Tabela 9.1: Pravni položaj ruskega jezika	72
Tabela 10.1: Za in proti uvajanju turškega modela	80

Seznam kratic

AO – Avtonomna oblast

ASSR – Avtonomna sovjetska socialistična republika

ETIM – Islamsko gibanje Vzhodnega Turkeстана (*Doğu Türkistan İslâm Hareketi*)

GOSPLAN – Komite za gospodarsko planiranje

HT – Hizb ut-Tahrir al-Islami

IMU – Islamsko gibanje Uzbekistana (*Harakat ul Islamiyyah Özbekistan*)

KP – Komunistična partija

KPSZ – Komunistična partija Sovjetske zveze

OIC – Organizacija islamske konference

PRI – Stranka islamskega preporoda Tadžikistana (*Nashirijai Hizbi Nahzati Islomii Tojikiston*)

RSFSR – Ruska sovjetska federativna socialistična republika

SADUM – Muslimanski duhovni direktorat Srednje Azije in Kazahstana (*Духовное управление мусульман Средней Азии и Казахстана*)

SND – Skupnost neodvisnih držav

SZ – Sovjetska zveza

SSR – Sovjetska socialistična republika

TASSR – Turkestanska avtonomna sovjetska socialistična republika

ZSSR – Zveza sovjetskih socialističnih republik

1 UVODNA MISEL

Zlom komunističnih režimov je za nekatere predstavljal 'konec zgodovine' in dokončno zmago liberalizma in demokracije nasproti ideološkim rivalom. Čas se je iztekel tudi sovjetskemu imperiju, ki je veljal za zadnjega te vrste na Zemlji: Avstro-ogrška monarhija in otomanski imperij sta razpadla po prvi svetovni vojni, britanski in francoski v procesu povojne dekolonizacije. Vendar se je od prej omenjenih precej razlikoval: neposredna ozemeljska povezava med Moskvo in kolonijami, prepletenost prebivalstva ter usodna gospodarska soodvisnost od energetske-surovinskih rezerv. Prav obdobje SZ je bilo prava 'valilnica' različnih držav in narodov, ki so se po letu 1991 znašli sami na geopolitičnem zemljevidu.

Pred letom 1991 se je to zdelo nepredstavljivo, nato je praktično čez noč postalo resničnost: pet srednjeazijskih republik si je (poleg devetih ostalih) začelo utirati svojo pot v novo politično realnost brez (direktnih) diktatov iz Moskve. Po vsej multietnični uniji je koncept *homo soveticusa*, rusko govorečega državljanja, ki je prekosil ozek pogled na nacionalnost in se poistovetil s širšim občutkom sovjetskega delavstva, razpadal na koščke. V Srednji Aziji so področje državne simbolike Karla Marxa, Friedricha Engelsa, Lenina in Stalina zamenjali Džingiskan, Timurlenk, Ibn Sina,¹ Al-Farabi in Ismail Somoni,² srp in kladivo sta se umaknila novi zastavi, himni in državnim praznikom. Ampak vseeno se vse države še naprej soočajo z unikatno krizo nacionalne identitete, oziroma so soočene z vakuumom, ki je nastal po propadu marksistično-leninistične ideologije, ki je tu vladala skoraj tri četrtine stoletja. Po 17 letih od kolapsa Sovjetske zveze ni odveč poudariti, da države niso bile pahnjene v propad ali anarhijo³ in oblasti niso prevzeli verski fundamentalisti po vzoru sosednjega Afganistana in Irana, kot se je bala mnogo poznavalcev mednarodnih odnosov. Na prvi pogled se zdi, da so politični sistemi srednjeazijskih držav iz leta v leto stabilnejši in močnejši (z izjemo Kirgizistana in 'revolucije tulipanov' spomladi 2005), kar seveda velja tudi za voditelje in ideologe, ki vedno bolj zožujejo obroč represije okrog svojih državljanov.

¹ V Evropi bolj poznan kot *Avicenna*, njegova področja raziskovanja so bila predvsem teološka filozofija, kemija in seveda medicina (rojen okoli leta 980 v Buhari, v današnjem Uzbekistanu).

² Eden najvišjih vrhov sveta (7495 m) se imenuje *Qullai Ismoili Somonī* in se nahaja v Tadžikistanu (do leta 1998 se je imenoval *Pik Komunizma*). *Qullai Abuali ibni Sino* (7134 m) je prej nosil ime *Pik Lenina*.

³ Izjema je državljanska vojna v Tadžikistanu (1992–1997).

Skratka, zanima me ozadje srednjeazijske zgodbe, ki govori o težkem bremenu nekdanje kolonije in hkrati o pomembnosti dobrih stikov s Kremljem, se predstavlja kot ponosna pradomovina vseh Turkov, ki se obenem ne želi ujeti v odvisnost nestabilne Turčije, in o prizorišču renesanse islamske tradicije, ki želi vseeno dajati zgled sekularnosti.

Imena srednjeazijskih držav večini ljudi v Evropi (gotovo tudi drugje po svetu) ne pomenijo prav veliko, kar niti ne preseneča, saj je ta (sicer precej velik) del zemeljske oble še 15 let nazaj veljal za 'belo liso' na zemljevidu. Na naslovnih svetovnih medijev se je Srednja Azija začela pojavljati na začetku t. i. *vojne proti terorizmu*, ko so koalicijske sile udarile po talibanskemu režimu. Prizori neskončnih prostranih step, puščav, oaz, nomadskega življenja in seveda biseri islamske kulture ob 'svileni cesti' vseeno dajejo pridih nečesa mističnega, po drugi strani pa pretresi in nenehno nasilje v njihovi soseščini vzbujajo zelo skrajno negativne asociacije, če ne celo strah. Treba je tudi poudariti tradicionalno nenaklonjenost evropskega zgodovinopisja nomadskim ljudstvom, ki so poseljevala to območje in so stoletja vpadala na evropska tla. Kakorkoli že, Srednja Azija še naprej ostaja ena najbolj varovanih skrivnosti sveta, čeprav je bila nekoč na stičišču najpomembnejših trgovskih poti.

2 METODOLOŠKI OKVIR NALOGE

2.1 Predmet in zgradba naloge

Primarno je predmet naloge analiza konstruiranja srednjeazijskih identitet, ki bo zajemala obdobja od ruske kolonizacije v 19. stoletju, od oktobrske revolucije leta 1917 pa vse do današnjih dni. Na podlagi zgodovinskih dejstev bom najprej poskušal globlje raziskati nastanek držav in posledično tudi umetno ustvarjenih narodov v času Sovjetske zveze, ki zaokrožujejo pojem Srednje Azije, in predvsem na podlagi teh spoznanj poskusil priti do zaključka, zakaj ji vlada takšna politična stvarnost.

Čeprav med državami obstaja kar nekaj razlik, jih v nalogi zaradi sovjetsko-ruske kolonialne preteklosti obravnavamo kot nekakšno celoto; delijo si politično kulturo nastalo iz sovjetskih praks in institucij, tukaj prevladuje islamska veroizpoved in podobna demobilizacija sil po kolapsu SZ (glej Schatz 2006).

Poseben poudarek bo tudi na ponovni reinkarnaciji religije in seveda prisotnosti le-te na političnem prizorišču.

Drugi del bo posvečen dogajanju po zlomu sovjetskega imperija in ugotavljanju kako je to vplivalo na vzpostavitev novih institucij, oz. ali je do prekinitve s staro tradicijo sploh prišlo. Skozi celotno nalogo pa bomo seveda poskušali razjasniti tudi druga vprašanja, ki se bodo odpirala ob pisanju diplomskega dela.

2.2 Cilji diplomske naloge

- a) Poskušati pojasniti položaj Srednje Azije v Sovjetski zvezi, torej razjasniti spor, ki vlada v akademskih krogih – ali je šlo za odnose center–kolonija ali republike v času SZ lahko obravnavamo kot suverene politične tvorbe. Pojavi se nov vala kolonializma.
- b) Ugotoviti, kako je ruska kolonizacija 19. stoletja tlakovala pot do kasnejšega nastanka sovjetskih republik v 20. stoletju.
- c) Razložiti metode, ki so bile uporabljene pri enem največjih projektov socialnega inženiringa v zgodovini človeštva.
- d) Predstaviti bistvo širše turško govoreče skupnosti
- e) Predstaviti ideološke usmeritve srednjeazijskih voditeljev.

- f) Pojasniti pomen religije in orientalske filozofije pri oblikovanju nacionalne zavesti pri prebivalcih Srednje Azije.
- g) Opredeliti zunanje dejavnike, ki vplivajo na politično stanje v Srednji Aziji – je res osvobojena izpod neposrednih diktatov velesil?

2.3 Uporabljene metode

Pri diplomski nalogi bomo uporabljali metodo analize ustrezne strokovne literature (knjige in članki) kot tudi raznih dokumentov, ki se nahajajo na spletnih straneh vladnih organov srednjeazijskih držav, pa tudi univerz in nevladnih organizacij, ki obravnavajo relevantne tematike. Pri tem bodo pomembni predvsem njihova interpretacija in sinteza ter primerjava mnenj različnih avtorjev in seveda lastni pomisleki in vprašanja, ki se bodo odpirala skozi pisanje naloge.

2.4 Hipoteze oz. raziskovalna vprašanja

Skozi celotno delo bom skušal pojasnjevati in podajati odgovore na nekaj zastavljenih raziskovalnih vprašanj:

H₁: *Srednjeazijske države so nastale v času Sovjetske zveze, čeprav pri tamkajšnjih ljudstvih ni bilo zaznati teženj po lastni državi. Geografske meje tedanjih umetnih tvorb niso niti približno zajemale etničnih meja, kar je pomenilo močno fragmentacijo in to je opazno tudi v današnjem času.*

H₂: *Kreacija srednjeazijskih držav pod sovjetsko vladavino sama po sebi še ni zadosten razlog, da se sprašujemo o njeni legitimnosti in trdnosti oz. sposobnostih preživetja kot samostojne tvorbe.*

H₃: *Srednja Azija je prizorišče renesanse religije v političnem prostoru, represija s strani državnega aparata lahko in tudi že povzroča eskalacijo napetosti med sekularno politiko in politiko z verskim predznakom.*

3 TEORETIČNI KONCEPTI NACIONALNE IDENTITETE

3.1 Konstrukcija identitet

Nacionalna identiteta⁴ je ustvarjena v relaciji do 'Drugih' in narodi 'dosežejo' svojo identiteto v smislu demarkacije glede na ostale nacionalne skupine. Pomen 'drugačnosti' postane zavajajoč, če sta si obe strani etnično blizu in če ena stran ne priznava drugačnega obstoja 'Drugega' (Kuzio 2001, 344–345)

Distinkcija med nacionalno identiteto in ostalimi oblikami identitet temelji na dejstvu, da je vir identifikacije zakoreninjen znotraj ljudi, razumljen kot nosilec suverenosti in je baza kolektivne solidarnosti. Nacionalna identiteta je tako postala ključna za definicijo 'esence' posameznika in je le nekoliko modificirana s strani ostalih identitet. Nacionalne identitete temeljijo na še enem fundamentalizmu – pogledu na svet kot na skupek različnih narodov (Brysk in drugi. 2002, Greenfelt in Chirot v Paasi 1997; Andronache 2006, Bond 2006).

Paradoksalno je, da bodo v kontekstu diskontinuitete, sovražnih relacij in nestabilne karakteristike političnih in ekonomskih sprememb takšni etnični in nacionalni diskurzi sprejeti in inkorporirani. Ponujajo družbeno kohezijo in solidarnost, občutek pripadnosti s tem, da ponujajo odgovore na vprašanja, kot sta »kdo smo?« in »od kod prihajamo?« (Álvarez Veinguer 2008, 57–58). Pyrie (v Kolossov 1999) ugotavlja štiri tipe etnične identifikacije:

- Močna identifikacija s samo eno etnično skupino
- Simultana in stabilna identifikacija z dvema skupinama
- Marginalna identifikacija: šibka ali nestabilna identifikacija z dvema ali več etničnimi skupinami – to ima za posledico popolno zanikanje etnične identitete oz. etnični nihilizem

⁴ Proces konstrukcije identitet vključuje kompleksen dialog med dialektiko in interakcijo, ki vključujeta najmanj dve področji v procesih reprezentacije, transformacije in reprodukcije identitet: politični diskurz in institucionalno prakso. Interakcija med tema področjema je multidimenzionalni proces, na katerega vplivajo politične, ekonomske in socialne okoliščine, institucionalni diskurzi, strategije, javne reprezentacije ter specifični politični mehanizmi (Orchard 2002, 421–423). Po mnenju Álvarez Veinguerjeve (2008, 53–56) so integracija, segregacija in transgresija trije različni aspekti, združeni v prej omenjenih področjih, ne glede na njihov navidezni antagonizem: integracija kot izraz političnega diskurza, segregacija kot institucionalna praksa in transgresija, manifestirana v vsakdanjem življenju. Posledično ni vprašanje katera dimenzija ali področje sta bolj relevantna, zato ker so vse tri enako vključene in nujno potrebne v multidimenzionalni razlagi.

- Panetnična identifikacija: močna identifikacija s skupino, ki zajema številne ostale etnične skupine (panslavizem, panturkizem itd.)

3.2 Narod – nejasen simbol

Skupnosti, imenovane narodi, so socialni konstrukt, ki se kažejo skozi prizadevanja političnih elit in političnih institucij, ki jih ustvarjajo, še posebej države. Te skupnosti temeljijo na reprezentacijah o pripadnosti širši entiteti, identiteti in idejam o solidarnosti, ki so skupne vsem članom. Etnična identiteta je stvar izbire. Njene meje, formirane na bazi izbranih kulturnih karakteristik, so fluidne in se spreminjajo skozi čas, odvisno od zgodovinskih (in geografskih) okoliščin. Bolj ko se ti dejavniki spreminjajo, večji pomen ima etnična identiteta v predstavah članov določene skupnosti. Brubaker (2000) in Bell (1999) narod opredeljujeta kot stvarnost, vendar dodajata, da ne izvira iz nekih primordialnih konkretiziranih esenc, ampak iz institucionaliziranih oblik identifikacije. Nacionalnost vidita v okviru polja diskurza, kjer se različni miti nacionalne identitete bojujejo za hegemonijo.

3.3 Premik od nacionalne identitete do nacionalnih držav

Odkar države igrajo ključno vlogo pri 'ustvarjanju teritorija' in naturalizaciji vezi med ljudmi in ozemljem, je ključnega pomena ohranjanje diskurza nacionalne identitete. Dandanes je skoraj samo po sebi umevno, da vsi individuumi pripadajo narodu, imajo razvito zavest o kupni nacionalni identiteti, posledično tudi državljanstvo določene države, in da je državna suverenost uresničenje zgodovinske usode (Cottam in Cottam 2001, 123–126). Države poskušajo z uporabo psihičnega in diskurzivnega nasilja kontrolirati, marginalizirati in uničiti različne aspekte centrifugalne drugačnosti, od nezaželene etnične solidarnosti do iredentističnih gibanj (Paasi 1997, 41–43).

Čeprav so identitete lahko močno simbolizirane v obliki abstraktnih ali konkretnih 'uradnih' simbolov – zastave, himne, nacionalna valuta, državni prazniki, spomeniki ali določene 'nacionalne' zgradbe (parlament, muzej, galerija umetnosti) – se pomeni simbolov nenehno spreminjajo, ker so vedno interpretirani in prisotni v vsakdanjem življenju. Nacionalna identiteta je pogosto skrita v trivialnih oblikah dnevnih rutin, ki se nam zdijo same po sebi umevne. Takšne kolektivne identitete niso statične, čeprav je njihova glavna funkcija

ustvarjanje kontinuitete. Tradicija in kolektivni spomin dopuščajo dogodkom in simbolom iz preteklosti, da se akumulirajo in združijo s sedanostjo (Lechner 2007, 358–360).

Teritorialna zavest oz. zavedanje se nanaša na lokalizacijo praks, skozi katere se pojavi regionalna transformacija in ustvari se omejen teritorij, ki postane identificiran kot posebna enota v strukturi prostora (Lieber in Weisberg 2002). Meje so jasno definirane, simbolizirane in uzakonjene. Oblikovanje teritorija se ne nanaša samo na vzpostavitev meja, ampak tudi na njihovo reprezentacijo prek družbenih institucij in simbolov tega teritorija. Simboli so abstraktni izrazi skupinske solidarnosti in služijo za spodbujanje močnih emocij identifikacije s skupinami, ki živijo na teritoriju. Lahko generirajo akcijo in glede na to izražajo in usmerjajo oblike identifikacije. Glavni simbol teritorija je njegovo ime, ki skupaj povezuje zgodovinski razvoj in velike dogodke ter združuje osebno preteklost s kolektivno zapuščino (Jones in Smith 2001).

Nacionalna identiteta, nacionalna samoodločba in ustanovitev države kot izražanje politične volje nacionalne identitete skupine so sami po sebi pozitivni pojmi: predstavljajo velik vir človekovega dostojanstva za populacijo, ki je bila podvržena nasilju, zatiranju, kolonizaciji in diskriminaciji. Ti hvalevredni cilji pogosto vodijo v sistematično uničevanje drugih narodov kot del projekta vzpostavitve 'etnično čiste' in 'homogene države' ali regije (Kelman 1997, 330).

3.4 Identitete na postsovjetskem prostoru

Postkomunistične države želijo nadaljevati svoj tok zgodovine od točke, kjer je bila 'prekinjena' s komunizmom. V teh družbah atomizirani posamezniki iščejo skupne principe, na katerih bi bazirala njihova življenja v prihodnosti – nacionalizem se zdi najbolj priljubljen princip. Komunistični okov, ki je nekoč povezoval posameznike med seboj, je popustil in pokazala se je potreba po novi ideologiji za novo življenje.

Večina komunističnih voditeljev po svetu je za dosego svojih ciljev pogosto izkoriščala nacionalno zvestobo, čeprav so uradno nacionalizem opredeljevali kot buržujsko ideologijo oz. ideologijo reacionarjev, ki bo izginila skupaj z razredom, ki jo je ustvaril (Deme 1998, 307). Nacionalistična sentimentalnost preteklosti je bila odklonjena in nadomeščena z novim patriotizmom. Patriotizem naj bi bil motiviran s 'pozitivnimi tradicijami' države in novo unijo ljudi, osvobojenih izkoriščanja, ki so lahko na državo gledali kot na njihovo 'lastnino'.

Ogromen vir patriotizma je postala tudi brezmejna naklonjenost Sovjetski zvezi in velikemu Stalinu.

Države, ki so dosegle osamosvojitve izpod okrilja SZ leta 1991, so si morale (in v nekaterih primerih si še morajo, npr. Moldavija) prizadevati za lojalnost svojih državljanov, zlasti ob soočanju s problemom države – in konstrukcijo narodnostne podobe – so prisiljene ustvarjati ali pa (samo) utrjevati nacionalne in etnične identitete. Niso bile samo arbitrarno zarisane meje v času SZ tiste, ki so privedle do dramatične etnične heterogenosti, tu igrata pomembno vlogo tudi industrializacija perifernih delov SZ in preseljevanje delovne sile, predvsem Rusov in Ukrajincev v večja mesta (Virkkunen v Pringle 1999).

Politične elite so kmalu sprejele prednosti neodvisnosti in začele z vzpostavitvijo socialnih struktur, z namenom ovekovečenja kulturne distinkcije med 'nominalnimi' etničnimi skupinami in 'Dugimi' (predvsem Rusi) ter med državljani njihovih lastnih držav in prebivalci sosednjih držav. Pripadnost teritoriju je stara tako kot človeška družba in malo verjetno je, da bodo močne ideološke vezi, ki skupaj držijo identiteto, politično skupnost in teritorij, popustile v bližnji prihodnosti. Dovolj dobro je dokazano, da je odnos med identiteto in teritorijem vedno bolj kompleksen in da 'deteritorializacija' države vodi v kreacijo večplastnih in mešanih identitet (Kuzio 2001, 351).

Moskva in njene vladajoče elite so okrnile in poškodovale razvoj nacionalnega organizma v večini postsovjetskih držav. Cilj je bil preusmeriti sovjetsko družbo proti komunizmu, proti državi, kjer ne bo ekonomskih in socialnih razlik, kjer bodo različni narodi konstituirali specifično formo patriotskega sovjetskega državljana (Schöpflin 2002, 148–150) Socializem in ideja socialistične domovine sta funkcionirala kot združevalna elementa 'sovjetskega naroda'. To izraža ultimativno potrebo države po kreaciji različnih dejanskih in tudi izmišljenih prepričanj oz. verovanj, ki bi funkcionirala kot osnovne komponente sovjetske teritorialne identitete (Virkkunen 1999).

4 POJEM SREDNJE AZIJE: ENA ALI VEČ RAZLAG?

4.1 Etimologija: oblike imena za področje Srednje Azije

Ime *Srednja Azija* ne sega tako daleč v zgodovino, saj so zapisi iz začetka 20. stoletja (in tudi starejši) to območje imenovali preprosto *Turkestan*,⁵ kar v dobesednem prevodu pomeni 'dežela Turkov' – to območje v glavnem poseljujejo narodi, katerih jeziki sodijo v turško⁶ družino jezikov (izjema je indoiranski tadžiški jezik in je podoben stari perzijskemu (priloga Č)). Redkeje je bil uporabljen izraz *ruski Turkestan* ali *Stepska področja* – ta izraza segata v obdobje carske Rusije. V ruskem jeziku se je kasneje uveljavil zgolj izraz *Srednja Azija* (rus. *Средняя Азия*), januarja leta 1993 pa so se predsedniki petih srednjeazijskih republik dogovorili o preimenovanju regije v *Centralna Azija* (rus. *Централная Азия*) in o ustreznih prevodih v uradne jezike njihovih držav (Sinor 2004, 7–9). Pogosto se v bolj neformalnem jeziku oz. 'političnem slengu' sliši tudi termin (*srednje*)*azijski stani*,⁷ včasih tudi s slabšalnim tonom. Predvsem v medijskih prispevkih in literaturi, ki pri nas pokrivajo to področje, se je najbolj uveljavil izraz **Srednja Azija**, zato ga bom uporabljal skozi vso nalogo.

4.2 Geografske meje

Pri odkrivanju vprašanja identitete se moramo najprej soočiti z dejstvi, kako geografsko opredeliti pojem Srednje Azije in kaj k temu pojmu sploh prištevati. Geografske meje, kot jih razumemo danes, so gotovo posledica inkorporacije ozemlja v SZ, ki ga je izolirala od ostalega ozemlja tega dela Azije. Olivier Roy (2000, 4) je zapisal, da je bila Srednja Azija⁸ v

⁵ Uradno pojmovanje pred obdobjem vladavine Stalina (Roy 2000, 7).

⁶ Med (številčneje) turško govoreče narode se uvrščajo: Azerbajdžanci, Balkari, Baškiri, Kazahi, Karačajvi, Karalkapaki, Kirgizi, Kumiki, Ujguri, Uzbeki, Tataři, Turkmenci idr. (Kerimov 2003).

⁷ Glede na to, da imena vseh obravnavanih držav vsebujejo pripono *-stan*, je potrebno na kratko pojasniti tudi to besedo. Izhaja namreč iz indoarijskega *-sthān* oz. *-sthāna*, kar pomeni prostor, mesto oz. kraj. Na ta način so izpeljana tudi nekatera druga imena azijskih držav: npr. Armenija (*Hayastan*) ali Indija (*Hindustan*). To pripono lahko vsebujejo tudi imena pokrajin in zveznih držav Xinjiang (*Ujgurstan*), Balučistan, Radžastan in celo mestnih središč, npr. *Registan* v Buhari. V ruščini se je *stan* uporabljal za imenovanja nestalnih šotorišč, predvsem je šlo za prebivališča nomadskih pastirjev. Pripona se je ne nazadnje skozi stoletja ohranila tudi v germanskih jezikih, na primer v nemškem *Stadt*, pa tudi nizozemskem in danskem *Stad*, v južnoslovanskih jezikih je beseda praktično ohranila izvoren pomen, saj *stan* pomeni stanovanje ali bivališče.

⁸ V antičnem svetu je za ozemlje, ki ga danes imenujemo Srednja Azija, obstajal arabski izraz *Ma Wara'un-Nahr* (v dobesednem prevodu 'dežela preko reke'), perzijski *Farārood* in latinski *Transoksianija* (iz imena reke *Oksus*, ki se danes imenuje Amu Darja); vsi pojmi so se torej nanašali na porečje rek Amur Darja in Sir Darja (s strogo geografskega vidika naj bi to zajemalo celotno ozemlje današnjega Uzbekistana in Tadžikistana ter južnega dela

sovjetski politični in administrativni terminologiji geografsko definirana kot regija, ki so jo sestavljale štiri republike: Kirgiška SSR, Uzbeška SSR, Tadžiška SSR in Turkmenska SSR. Kazahstan (Kazaška SSR), ki je v nalogi predpostavljen kot peti konstitutivni element, se v obdobju Sovjetske zveze ni prišteval k strogem pojmovanju Srednje Azije; ločnica je bila prvič nakazana z imenovanjem muftija⁹ muslimanov Sovjetske zveze za muftija *Srednje Azije in Kazahstana*. Han-Woo (2003) pojasnjuje, da ga je sovjetska oblast poskušala izolirati od 'islamske Srednje Azije' in ga poskušala umestiti v rusko-sibirsko sfero oz. mu odvzeti azijsko identiteto.

Lahko omenimo tudi uradno Unescovo razlago, ki v to regijo uvršča južno Sibirijo, celotno Mongolijo in tudi Afganistan, kitajsko provinco Xinjiang (Ujguristan), severovzhodni Iran, pakistanski pokrajini Pandžab in Belučistan ter indijske province Radžastan, Kašmir, Haryana, Himachal Pradesh in Uttar Pradesh (Unesco 2005). Kar pa neizpodbitno drži, je dejstvo, da regija na eni strani povezuje Evropo in Daljni vzhod, na drugi pa indijsko podcelino z Rusijo oz. Sibirijo.

4.3 Konstitutivni elementi Srednje Azije dandanes

Kot smo videli v prejšnjih točkah, pojem Srednje Azije opredeljuje mnogo teorij, a v modernem geopolitičnem pojmovanju vseeno prevladuje definicija, ki kot sestavne dele obravnava pet nekdanjih sovjetskih republik oz. 'stanov', kakor jih imenuje politični žargon.

Kazahstana). Velikokrat je zaslediti tudi pojem *Horezm* (rus. *Хорезм*; uzb. *Xorazm*), ki opredeljuje ožje področje: delto reke Amur Darja, današnji Iran, Turkmenistan, Uzbekistan, zahod Afganistana, pa tudi zahodno in vzhodno obalo Kaspijskega morja. Staro kitajsko zgodovinopisje jo je imenovalo *zahodne regije*, kar je pomenilo ozemlja, ležeča zahodno od kitajskega cesarstva.

⁹ Njegov sedež je bil v Taškentu, glavnem mestu Uzbekistana (op. a.).

Tabela 4.1: Države, ki sestavljajo Srednjo Azijo

Država	Uradno ime	Izvor imena
<i>Kazahstan</i>	kaz. <i>Qazaqstan Respublikasi</i> ; <i>Қазақстан Республикасы</i>	»Kazah« je beseda turškega izvora, pomeni pa nekoga, ki je samostojen in svoboden. Kasneje se je beseda uporabila tudi v ruščini in nastal je termin Kozak.
<i>Kirgizistan</i>	kir. <i>Kyrgyz Respublikasi</i> ; <i>Кыргыз Республикасы</i>	Stara turška beseda »kyrg« pomeni štirideset in »yz« pomeni plemena. Beseda sama pomeni štirideset plemen.
<i>Tadžikistan</i>	tkg. <i>Jumhurii Tojikiston</i> ; <i>Чумҳурии Тоҷикистон</i>	V perzijščini »tadž« pomeni krono, »ik« pomeni glavo, torej »Tadžik« pomeni nosilca krone.
<i>Turkmenistan</i>	tuk. <i>Türkmenistan</i>	»Turkmen« dobesedno pomeni »jaz sem Turek«.
<i>Uzbekistan</i>	uzb. <i>O'zbekiston Respublikasi</i>	»Uz« pomeni pristen in »bek« pomeni pristen človek.

5 VPLIVI KOLONIZACIJE NA SREDNJO AZIJO: 150 LET RUSKE VLADAVINE

Ruska kolonizacija Srednje Azije je bila gotovo ena od prelomnic, ki so najbolj zaznamovale njen položaj in podobo. Prvič v zgodovini so prostrane stepe Srednje Azije postale subjekt kakšne od sodobnih držav, vsaj z vidika jasno opredeljenih mej. Velikoruski zgodovinarji in politiki radi zatrjujejo, da Rusi za razliko od zahodnih kolonizatorjev niso (nasilno) podjarmili narodov, ki so živeli v takratnem imperiju. Glede na to, da so bili Rusi 'krivi' celo za spremembo celotne socialne kompozicije in teritorialne razmejitve, je to zelo smela izjava. Seveda so imeli prebivalci na azijskih ozemljih ruskega imperija precej drugačne izkušnje z ruskim kolonializmom in versko-etnično strpnostjo.

5.1 Od mongolsko-tatarskega jarma do osvojitve Buhare

Ruski imperialni ekspanzionizem¹⁰ je 'eksplodiral' po letu 1550, ko se je *Moskovska kneževina* otresla 200-letne vladavine *Zlate horde*, si kmalu podredila nekdanje gospodarje,¹¹ porušila Astrahanski kanat¹² in zasedla *Kazan*, nato je njena vojska prečkala Ural in si hitro podvrgla ozemlja, ki so bila pod nadzorom muslimanskih oblastnikov (Pipes 1983, 156). Obronki prostrane srednjeazijske stepe so bili že od nekdanj najdaljša meja ruskega imperija (in današnje Rusije), ki je imel enote¹³ razporejene vzdolž te nekaj tisoč kilometrov dolge črte od Kaspijskega morja do Kitajske. Njihove naloge so bile varovati meje ter blagovno menjavo in potiskati nedoločeno razmejitveno črto čim bolj proti jugu, torej v korist Rusije (Evtuhov 2004, 588). Ko je ruski imperij v svojem prodiranju na jug trčil ob prve srednjeazijske kanate in emirate, je bil priča najbolj izoliranemu območju na svetu, ki so ga na zahodu varovali vroči puščavi Kyzil in Kara Kum, Aralsko in Kaspijsko morje, na vzhodu in jugu pa mogočna gorovja Pamirja, Tian-Shana in Hindukuša.

¹⁰ Zanimivo je, da je od časov Moskovske kneževine do priključitve Turkestana 300 let kasneje Rusija zrasla s prvotnih 40.000 km² na kar šestino svetovne kopenske površine (Rupnik 1999, 53).

¹¹ V čast tej prelomnici je bila zgrajena tudi katedrala *Sv. Vasilija Blaženega*; zanimivo je, da je v nekaterih detajlih zelo podobna (originalni) mošeji *Qol-Sharif* v Kazanu. Tudi v ostalih pravoslavnih cerkvah je videti dosti simbolike na podobno tematiko: npr. *katedrala Jezusa odrešenika* (Moskva) ima na vrhu zvonika križ, pritrjen na polmesec – tukaj težko zaobidemo poudarek dominance pravoslavnega krščanstva nad islamom oz. ostalimi religijami v takratnem ruskem imperiju (op. a.).

¹² Kanat je politična entiteta, ki ji vlada *kan* (khan). Beseda kan je altajskega izvora in sega v obdobje srednjega veka in označuje suverena oz. vojaškega voditelja (op. a.)

¹³ V glavnem so bili to orenburški in sibirski kozaki, ki so živeli v nekakšnih obmejnih kolonijah (op. a.).

Kot ugotavlja Rywkin (1990, 3–5), so sporadični stiki med ruskimi odpravami in srednjeazijskimi vladarji postali rednejši po letu 1700 (čas Petra Velikega), vendar pa tamkajšnji kani¹⁴ niso pokazali precejšnjega interesa za Ruse, nekaj odprav so kratko malo pobili. Več truda je bilo vloženega v ohranjanje prisotnosti v neposeljeni kazaški stepi, ki je dobila mandat od *Srednje horde*.

5.2 Pritiski 'velike igre'

Začelo se je obdobje t. i. velike igre, katere ideolog je bil geopolitik in 'prerok' britanskega imerija *Halford Mackinder*. Ta je Srednjo Azijo opredelil kot osrčje sveta, in tisti, ki bi ji vladal, naj bi prevzel nadzor nad svetom (Atal 2005; Cuthbertson 1994; Lieven 2000; Han-Woo 2008). Rusija je bila neprestano lačna vpliva v Indiji ('dragulj v kroni') in Evropi, vendar je to priložnost zamudila in tako je Srednja Azija postala primeren poligon za psihološko kompenzacijo (Jonson 2004, 26–27). Medtem je tudi britanska krona širila svojo prisotnost v tem delu sveta – ko se je že utrdila v Indiji, je začela prodirati v Afganistan in deloma v srednjeazijske kanate.¹⁵ To pa je pomenilo nujnost vzpostavljanja prijateljskih odnosov s strani ruskih oblastnikov, predvsem z Buharo,¹⁶ ki je bila najbolj podvržena anglo-afganskemu pritisku (D'Encausse 1988, 37–38). Takratni ruski minister za trgovino, grof Rumiantsev, je sanjal o velikopoteznih ekonomskih penetracijah v regijo – srednjeazijski kanati naj bi predstavljali potencialen trg za rusko blago, in sicer kot nekakšno protiutež britanski prisotnosti v Indiji (Rywkin 1990, 7). Ta zamisel se je začela uresničevati po porazu Rusije v *krimski vojni*, ko si je Rusija poskušala z vojaškimi operacijami v Srednji Aziji povrniti izgubljen ugled in se obenem tudi gospodarsko okoristiti. Kot iztočnico za rusko politiko do Srednje Azije v poldrugem stoletju lahko vzamemo izjavo guvernerja Turkeстана *Mihaila Černjajeva* (Jonson 2004, 25):

Položaj Rusije v Srednji Aziji je takšen kot položaj ostalih civiliziranih držav, ki so prišle v kontakt z napol divjaškim, nomadskim prebivalstvom, brez konkretnih socialnih tvorb. V takšnih primerih se

¹⁴ Srednjo Azijo so v 19. stoletju obvladovali trije kanati: Kokand, Buhara in Kiva, v nikogaršnja stepna območja med Kaspijskim in Aralskim morjem so pogosto vpadala nomadska plemena.

¹⁵ Ozemlje, ki do tedaj ni bilo okupirano s strani ruskega oz. britanskega imperija, sploh ni bilo označeno na nobeni geografski karti.

¹⁶ *Mangiti*, suvereni Buhare, so tam izvajali absolutno oblast tudi zaradi nenehnega strahu zaradi nemirov v svojem emiratu. Zanimivo je, da so svojo genealogijo povezali s samim prerokom in si tako nadeli naziv *sayyid*, zadnji mangitski vladar Buhare *Mohamed Alim Khan* pa je dodal še titulo *kalif* (Carrère d'Encausse 1988, 17).

vedno zgodi, da je civilizirana država zaradi interesov varnosti njenih meja in njenih trgovskih poti primorana prevladati nad tistimi, ki jih nepredvidljiv duh dela neprimerne sosede. Plemena na mejnih področjih morajo biti **reducirana na države, ki bodo subjekt popolne nadvlade.**¹⁷

Njegove besede so izzvenele še kako jasnovidno, če pomislimo, da so se čez nekaj desetletij udejanjile pod taktirko Rusije. Neopredeljene meje so bile pogosto jabolko spora (Rupnik 1999, 92), spor pa je dodatno zanetila ruska zasedba mest, kot so Khojend, Uratube in Jizzah, ter pahnila buharskega emirja v direkten konflikt z ruskim imperijem. Rusi svojih teženj niso omejili in leta 1868 je bil zaseden Samarkand, kasneje tudi Katta Qurghan, usoda Buhare pa je bila s tem, ko je postala ruski vazalni emirat, zapečaten za naslednji stoletji. Dodatne težave je Rusom povzročal tudi kokandski kan, ki je pozval vse muslimane k sveti vojni proti Rusiji. Edina rešitev se je zdela popolna okupacija in aneksacija Turkeстана in posledično je bilo že možno govoriti o generalni guberniji Turkestan (zasedba Taškenta leta 1865 (Rupnik 1999, 93)). Ruska zmaga je imela za posledico demoralizacijo lokalnega prebivalstva, poleg tega praktično nobena (srednje)azijska vojska ni bila kos dobro opremljenim in izurjenim evropskim vojskam (Carrère d'Encausse 1988, 15–16). Pod rusko oblastjo se je naenkrat znašlo kakšnih pet milijonov pripadnikov povsem tuje civilizacije, ki nove oblasti niso sprejeli z odprtimi rokami (Waardenburg 2003, 6). Srednja Azija je prek inkorporacije v ruski imperij tako po dolgih stoletjih osame zopet dobila svoje mesto na geopolitičnih načrtih in postala del razprav o prihodnji ureditvi sveta, čeprav se za srednjeazijsko civilizacijo in zapuščino ni menil pravzaprav nihče.¹⁸

¹⁷ Poudarki v citatu J. M.

¹⁸ Znan ameriški geograf in antropolog *Ellsworth Huntington* je še v dvajsetih letih 20. stoletja o prebivalstvu Srednje Azije razvijal podobne teze: »Kirgizi Srednje Azije so postopaški pastirji in nomadi, ki veliko Tian-Shansko ploščo poseljujejo poleti, pozimi pa se spustijo v doline. Večinoma so neuki in zelo vraževerni. Njihova civilizacija je na tako nizki ravni, da ne vedo skoraj nič o znanosti in umetnosti kaj šele o proizvodnji. Svoje obroke, ki jih pripravljajo v eni posodi, jedo kar s prsti, sedijo s prekrižanimi nogami na volnenih preprogah, ki so mimogrede njihove najlepše stvaritve. Glede na naše standarde so Kirgizi umazani, leni in nenapredni /.../. Vpliv evropske civilizacije jih je začel dosegati, ampak njihov življenjski slog se ne bo bistveno spremenil, dokler bodo tako odvisni od nomadstva« (Huntington v Kreutzmann 2004). Njegovo sporočilo še po osemdesetih letih odmeva v študijah o nomadstvu in je še danes obravnavan kot nazadnjaška 'oblika preživetja', ki jo spremlja nizka stopnja razvitosti, ki jo lahko pripisemo tej strategiji. Spodbuja odpravljanje pastirskih marginaliziranih oblik življenja, s tem da se jih za stalno prisili živeti na enem mestu.

5.3 Suverene republike ali še zmeraj zgolj kolonije?

V dogodkih po letu 1917 je med revolucionarji veljalo splošno prepričanje, da je bila okupacija Srednje Azije (kot tudi Kavkaza, vzhodne Sibirije itd.) tipična kolonialna poteza oz. absolutno zlo (Dickens 1989) s strani carske Rusije, vsak, ki se je takrat zoperstavljal ruskemu imperializmu, je bil v njihovih očeh idealiziran kot borec za svobodo.

Sovjetska zveza se je sicer navzven razglašala za zaščitnico vseh antikolonialnih gibanj tretjega sveta, a je vendarle nadaljevala *mission civilisatrice* nekdanjih carjevih diplomatov, ki so vedno oprezali za priložnostjo, da bi ruski vpliv končno zanesli do Indijskega oceana (Trenin 2003, 120). V ta namen se nikakor niso imeli namena odpovedati ozemljem, ki so mejila z Indijo.

Znotraj svojih meja je SZ nadaljevala s podrejanjem milijonov prebivalcev Srednje Azije izkoriščevalskemu tipu gospodarstva, katerega vrhunec se je gotovo najbolj artikuliral predvsem v projektu, ki se je spektakularno pričel leta 1956 – t. i. 'kampanja deviških ozemelj'.¹⁹ Namen je bil spremeniti nepregledna prostranstva srednjeazijskih step, polpuščav in tudi puščav v polja 'belega zlata'.²⁰ S tem je bil zadan dokončen udarec nomadskemu življenju predvsem v Kazahstanu, Kirgizistanu in Turkmenistanu. Pipes (1979) ugotavlja, da se je Moskva težko izogibala anomaliji, da je v osemdesetih letih na svetu ostalo le še malo ozemelj, kjer so vladali tujci²¹ in da sta večji del le-teh predstavlja Srednja Azija in Kavkaz.

Medtem ko sta se glasno proglašala vsesplošni napredek in modernizacija, se je nad celotno regijo vseeno ohranjal centralni ekonomski nadzor (Rywkin 1990, vii–viii). Da je gospodarstvo Srednje Azije ostalo v kolonialnem stadiju tudi v času SZ, potrjuje kar nekaj proučevalcev družbenih pojavov v takratni SZ (npr. Carrère 1988; Sharma 1979; Zimmer 1985, Bal 1998), izluščimo pa lahko nekaj ključnih determinant:

1. Srednja Azija je bila upravljana s strani tujcev, zato je odveč poudarjati, da je bila bistveno manj razvita kot Rusija.
2. Kmetijstvu se je še zmeraj vsiljevala specializacija izključno za bombaž.

¹⁹ O trajnih posledicah tega projekta za okolje in prebivalstvo več v nadaljevanju.

²⁰ Od leta 1913 pa do 1986 je SZ podeseterila pridelek bombaža: od 517.000 ton do 5,5 milijona ton (Lubin 1989, 622).

²¹ Kot ugotavlja Amy Knight (1992, 180), je imelo samo pet republik tujca kot načelnika KGB: Belorusija, Moldavija, Tadžikistan, Turkmenistan in Uzbekistan. Po mnenju avtorice naj bi v primeru zadnjih treh obstajal strah pred islamskim fundamentalizmom, ki naj bi ga omejili s povečano prisotnostjo ruskih kadrov.

3. Velika večina kmetijskih pridelkov je bila odpeljana v center (Moskva in St. Peterburg z okolico), kjer so jih dokončno obdelali in pripravili za domače in svetovno tržišče.
4. Gospodarske strukture so bile zasnovane na grandiozni bazi, javni sektor in trgovina pa sta bila zelo šibka.

Kot pojasnilo drugi točki naj dodamo še eno temeljnih dilem srednjeazijskega gospodarstva, in sicer ali naj bi se vpeljalo več raznolikosti v produkcijski sektor ali pa naj bi gospodarstvo posamezne republike slonelo predvsem na pridelavi bombaža in še nekaterih kmetijskih produktov (Zimmer 1985, 117–118). Naj izpostavimo, da je se je več strokovnjakov oz. inženirjev iz evropskega dela SZ zavzemalo za večjo diverzifikacijo, medtem ko se je lokalnim šlo bolj za specializacijo (ibid., 119). To se da deloma pojasniti z dejstvom, da je v vseh republikah primanjkovalo usposobljenega kadra za posamezne industrijske panoge, njihovo strokovno-tehnično znanje je bilo pač najbolj suvereno na področju kmetijstva oz. plantažnega poljedelstva. Ne gre zanemariti podatka, da je Uzbekistan postal praktično največji pridelovalec bombaža v svetovnem merilu in je imel največje namakalne površine v celotni SZ (Srednja Azija je prispevala 90 % vsega pridelka bombaža oz. 70 % samo Uzbekistan (Lubin 1989, 622)), kar naj bi pomenilo kar precejšen priliv zveznega kapitala (Han-Woo 1998). V poznih sedemdesetih letih je bil BDP Uzbekistana polovico manjši od povprečja SZ. Ni samo vsiljeno monokulturno²² kmetijstvo tisto, ki je nakazovalo na kolonialne odnose, Pipes (1983) kaže tudi na diskriminacijo izven pravnih okvirjev, ne glede na to, da so bili prebivalci srednjeazijskih republik pred zakonom izenačeni z vsem ostalim. Trdimo lahko, da se je ekonomski položaj nedvomno izboljšal in tudi relativno gledano je Srednja Azija v obdobju sovjetske oblasti pridobila več kot Rusija sama, čeprav ji je le-ta vladala. Rosemarie Crisostomo (1982) je ugotavljala precejšen ekonomski napredek med prebivalstvom Srednje Azije, vendar pa se je po njenem mnenju za fasado modernizacije skrivala še zmeraj visoka smrtnost med novorojenčki, migracija, nizek odstotek urbanega prebivalstva in visok odstotek nekvalificirane delovne sile. Vsem tegobam navkljub je srednjeazijsko prebivalstvo naraslo s 14 milijonov leta 1923 na 50 milijonov leta 1989 (Crisostomo 1982, 328). Vendar nas to težko odvrne od prepričanja, da je šlo še zmeraj za

²² Sekretar KP Uzbekistana *Akmal Ikramov* in nekdanji jadid *Faizulah Khoajev* sta bila zadnji žrtvi procesov proti 'izdajalcem' pred drugo svetovno vojno. Proti plantažnemu gospodarstvu sta se uprla s sloganom: »Ne moremo jesti bombaža« (Han-Woo 1998).

odnos center–periferija oziroma center–kolonija, in tudi oddaljenost Moskve tisoče kilometrov stran ni pomenila, da so bila dejanja republiških oblasti manj podvržene direktni kontroli.²³

Na splošno pa se je v tistem času (začetek osemdesetih let) SZ soočala za dvema krizama: ekonomsko in politično.²⁴ Pri politični je šlo predvsem za diskrepanco med (pričakovano) odgovornostjo elit KP in človeškim kapitalom, ki naj bi to uresničil, ter samim ustrojem partije kot upogljivim orodjem pri doseganju vizije utopičnega socializma, ki se je sprevrgel v parazitsko formacijo, ki je služila samemu sebi oz. *nomenklaturi* (Pipes 1984, 49–50). Ekonomska kriza je bila posledično povezana z neodločnim vodstvom partije, kjer se je nezadržno centralizirala moč o ekonomskem odločanju, vendar pa od tam ni prišlo dovolj spodbudnih iniciativ za kmetijski in industrijski sektor. Veliko kapitala, namenjenega direktnim investicijam v gospodarstvo, se je usmerjalo za vojaške namene (Chylinski 2003). Krivdo za to lahko pripišemo tudi sovjetsko-afganistanski vojni, ki je predstavljala *krvavečo rano SZ*, kot se je nekoč izrazil Gorbačov (Lifschultz 1987, 18), in je zelo verjetno pospešila propad imperija.

5.3.1 Kazahi, manjšina v svoji lastni državi

Odstotek avtohtonega prebivalstva v Kazahstanu se je močno skrčil (glej prilogo B) predvsem na račun prišlekov²⁵ iz Evrope (Rusi, Ukrajinci, Nemci (Ericson 1992, 252)), ki so bili zaposleni

²³ V prid tej tezi govori 'uzbeška afera': poročila o rekordnih letinah bombaža, neverjetnem napredku v znanju ruščine in uspehih v antireligioznem boju. Ti dosežki so obstajali le na papirju, vendar jim je Moskva dolgo nasedala (Alexandrov 1996).

²⁴ V obdobje *perestrojke* je v akciji pod sloganom »boj proti korupciji, regionalizmu in nepotizmu« brez svojih mest v centralnih komitejih ostala skoraj polovica članov na vseh položajih, nekaj deset tisoč je bilo izključenih iz KP (Lubin 1989, 627).

²⁵ Ni šlo zgolj za ljudi, ki bi se preseljevali v Srednjo Azijo zaradi socioekonomskih vzgibov. V Srednji Aziji je svoje novo prebivališče našlo na tisoče političnih pregnancev oz. tistih, ki so bili obtoženi izdaje države. V tridesetih letih, ko je Stalinov teror dosegel svoj višek, so bili tja preseljeni vsi *Korejci* (200.000) z Daljnega vzhoda, prav tako *nemška populacija* ob Volgi, baltskih republikah in Ukrajini. Operacija 'deportacija' je zajela tudi celotne narode ruskega Kavkaza, se pravi 650.000 *Balkarov, Čečenov, Ingušev, Karačajev* in *Kalmikov*. Iz Ukrajine Belorusije in Rusije so preselili *Žide*, iz črnomske regije pa *pontske Grke*. Le-ti so si morali poiskati novo prebivališče v puščavah in stepah Kazahstana in Kirgizistana, *Krimski Tatari, Mešketski Turki* in še nekaj manjših skupin pa v Uzbekistanu (Mawdsley 1998, 69–73; glej tudi Glyn Williams 2002), kjer so v glavnem delali kot suženjska delovna sila na plantažah bombaža. Tudi po Stalinovi smrti se je njihova kalvarija nadaljevala, saj je bila njihova stara domovina močno pod slovanskim vplivom, v Srednji Aziji že tako niso bili nikoli zaželeni, oblast pa jih je enostavno izbrisala iz etnične mape, oz. so prenehali obstajati v 'velikem sovjetskem prijateljstvu narodov'.

v kmetijstvu in v vojaških in vesoljskih²⁶ programih. Število različnih etničnih skupin se je predvsem v Kazahstanu in Uzbekistanu približalo številu 100 (Yalçın 1999). Posledično etnični Kazahi niso predstavljali večine prebivalstva v svoji lastni republiki – glede na census iz leta 1979 so predstavljali le še 36 % prebivalstva (Sims 1994). Temu je botrovalo tudi dejstvo, da je med letoma 1920 in 1930 zaradi prisilne kolektivizacije in lakote umrlo milijon nomadov – predvsem etničnih Kazahov in Kirgizov. V Kazahstanu je bilo med letoma 1953 in 1989 izvedeno skoraj 500 jedrskih poskusov, večinoma na 18.000 km² velikem območju Semeya,²⁷ od koder je bila lokalnemu prebivalstvu onemogočena evakuacija in so postali podvrženi poskusom (Paksoy 1998). Dežela je postala odlagališče za vse vrste strupenih snovi, domače komunistične elite pa so to seveda odobravale – v upanju, da bi ustregle navodilom iz Moskve, ne ozirajoč se na interese lastnega prebivalstva.

Po dolgih desetletjih trpljenja je zavrelo tudi v Kazahstanu – začelo se je z menjavo prvega sekretarja CK Kazaške KP *Dinmuhameda Kunajeva* s 'tujcem'²⁸ (Rusom) *Genadijem Kolbinom* (protežiran s strani Gorbačova), ki naj bi odpravil korupcijo (Barsamov 1997, 281–282; Svanberg 1996, 321–323), to pa je sprožilo vsedržavne proteste, znane pod imenom *jeltoqsan*²⁹ (Keller 1987), ki veljajo tudi za ene prvih uspešno izpeljanih demonstracij v zgodovini SZ (več o tem v Kozlov in McClarnand 2002). Po krvavih (medetničnih) spopadih v Almatyju je Gorbačov prvič spregovoril o tem, da je treba temeljito 'izboljšati' odnose med centrom in narodi oz. republikami, predvsem pa odnose med narodi in narodnostmi v vsej SZ postaviti na bolj zdrava tla (Rupnik 1991, 422). Posledica je bila tudi nastanek 'Kazahstanskega nacionalnega gibanja' in vnovič je najvišje mesto v republiki zasedel etnični Kazah, sedanji predsednik Kazahstana *Nursultan Nazarbajev* (Svanberg 1996, 322). Ti

²⁶ Vesoljski center *Bajkonur* se nahaja v južnem Kazahstanu, v provinci *Kyzylorda*.

²⁷ Skrivni testni poligon pod kodo *Semipalatinsk-21* je bil izbran s strani notoričnega *Lavrentija Berije*, vodje projekta sovjetskega atomskega orožja. Le-ta je nedvomno poneverjal podatke o neposeljenosti tega stepskega območja. Zdravnikom je bilo skozi vse obdobje SZ prepovedano navajati preseženo stopnjo radiacije kot vzrok različnih bolezni (NTI 2001). *Aralsk-7* je bilo še eno izmed poskusnih območij za kemična in biološka orožja na otoku *Tiklanish*. Varnostne razmere so bile že takrat slabe, po razpadu SZ pa ni bilo nikogar, ki bi te strupene snovi ustrezno zavaroval (Perera 2000, 18).

²⁸ V obdobju pred Gorbačovom je bil v Kazahstanu vzpostavljen brezkompromisen in jasen sistem imenovanja funkcionarjev posameznih etničnih skupin na pomembne funkcije. Na primer v okrajih z mešano etnično sestavo je bil na najpomembnejšem mestu Kazah, na drugem Rus, na tretjem Nemeč ali obratno, odvisno od etnične sestave. V osemdesetih je ta način izbire propadel in proporci so se velikokrat kršili (Barsamov 1997, 283).

²⁹ Kaz. december (protesti so potekali med 16. in 19. decembrom 1986).

dogodki pa so tlakovali pot partitokraciji, ki si je počasi utirala pot v vseh srednjeazijskih in kavkaških državah (Gachechiladze 1997, 54).

5.3.2 »Assalom, ruski brat, velik je tvoj narod!«

Za dober vpogled v ozadje navidezne enakosti narodov SZ nam lahko služijo tudi himne³⁰ srednjeazijskih republik v času SZ, pri čemer težko zaobidemo močan naboj dominiranja. Že prva vrstica himne³¹ Tadžiške in Uzbeške SSR se začne z opevanjem ruskega naroda (»Assalom,³² ruski brat, velik je tvoj narod!«; rus. »Ассалом, брат русский, велик твой народ!«; uzb. »Assalom, rus xalqi, buyuk og'amiz!«), v drugi kitici pa sledi omemba Lenina, v četrti pa, da je šele sovjetska država glorificirala uzbeški narod. Tudi uporabljeni glagoli izražajo pasivnost Tadžikov in Uzbekov, čakajočih na pokroviteljsko gesto s strani Lenina, Partije ali Rusije. Vprašamo se lahko, kako je sploh mogoče, da himna (domnevno) samostojne države vsebuje poveličevanje tujega naroda. Morda pa lahko to razumemo kot primer popolne indiferentnosti prebivalcev do svoje lastne himne in ostalega okrasja sovjetske države, ki so bili bodisi za Uzbeke kot za Tadžike očitno povsem irelevantni.

5.3.3 Izključenost pri sooblikovanju (sovjetskih) okoljskih politik

Nemoč prebivalstva Srednje Azije pri reševanju svojih lastnih zadev se je pokazala tudi v primeru upravljanja z naravnimi resursi. Gotovo največja ekološka katastrofa na svetu je izsuševanje Aralskega morja oz. jezera (kaz. *Aral Tengizi*, uzb. *Orol dengizi*), ki direktno ogroža življenja petih milijonov ljudi. Še leta 1960 četrto največje jezero na svetu je zaradi 'kampanje deviških ozemelj' izgubilo neverjetnih 75 % svoje prvotne površine, saj se je s prvotnih 68.000 km² skrčilo na vsega 17.000 km² in pustilo za sabo slano puščavo, ki ji lokalno prebivalstvo pravi 'suhe solze Aralskega jezera' (Grabish 1999, 38). To leto je izgubilo milijone kubičnih metrov vode več, kot je bilo planirano. Seveda je vsa krivda na plečih tedanje vlade v Moskvi, ki je s kombinacijo obupnega okoljskega inženiringa in despotsko-arogantnim odnosom za vedno spremenila podobo Srednje Azije, da bi zadostila

³⁰ V turkmenistanski himni je beseda »Rus« omenjena šele v tretji kitici, kazahstanska in kirgizistanska pa je nista vsebovali.

³¹ Celotno besedilo himne Uzbeške SSR na: <http://www.nationalanthems.info/uz-ssr%27.htm>. Celotno besedilo himne Turkmenske SSR: <http://www.nationalanthems.info/tm-ssr%27.htm>.

³² »Assalom Aleikum!« je tradicionalni pozdrav, uporabljen po vsej Srednji Aziji (op. a.).

povečevanju pridelka bombaža. K sreči se nista uresničila preostala dva gigantska projekta: preusmeritev toka sibirskih rek (t. i. projekt *sibara*) za potrebe namakanja srednjeazijskih plantaž (Roy 2000, 127) in taljenje ledenikov v tadžikistanskih gorah (Greenberg 2006).

5.4 Gospodarska prepletenost

V času po osamosvojitvi je v Srednji Aziji vladalo pomanjkanje birokratskih orodij in administrativnih izkušenj, da bi se lahko normalno soočili z upravljanjem nove države. Primanjkovalo je tudi kadrov oz. izkušene diplomacije, ki je bila ključna za navezovanje stikov z drugimi državami. Drži, da so imele vse države že v času SZ svoje vlade, zakonodajna telesa, birokratski aparat in vodstvo, ampak ti niso bili nič drugega kot 'okraski'. Prava moč je bila skoncentrirana v Moskvi, artikulirala pa se je skozi nedeljivo KP SZ (Gammer 2000, 128–129). Škoda, ki je bila prizadejana republikam na področju gospodarstva in trgovine, je ostala manj vidna. Moskva je z različnimi regulacijami prek GOSPLAN-a umetno uveljavila nizke cene za odkup različnih dobrin iz srednjeazijskih republik, po drugi strani pa prav tako ustvarila prodajne cene, ki so bile bistveno višje od tistih, ki so veljale na svetovnem trgu (Paskoy 1998, 49). Srednjeazijske države so se tako morale soočiti s težkim prilagajanjem nacionalnih gospodarstev svetovnim okvirjem in zakonitostim prostega trga, vendar so v primerjavi z ostalimi državami s transformirajočimi se ekonomijami močno zaostajale (Gürgen 2000, 40). Kljub vsemu so se politične elite v posameznih republikah zavedale, da povečevanje stopnje avtonomnosti (samostojnosti) prinaša s seboj manj oz. nič sredstev iz zvezne blagajne (Walker 2003, 26). Pri tem moramo seveda imeti v mislih, da so bile srednjeazijske republike najrevnejše v SZ in kot se je po izkazalo po letu 1991, so tudi med najrevnejšimi³³ na svetu. Propad SZ ni v ničemer spremenil prepletenosti³⁴ gospodarstva posamezne države s sosedo,

³³ Nizki osebni dohodki – povprečna plača v tadžikistanskemu javnem sektorju je 10 €, minimalni osebni dohodek v Uzbekistanu pa 6 € na mesec – večino aktivne delovne sile spodbujajo k iskanju zaposlitvenih priložnosti zunaj srednjeazijskih republik, predvsem v bogatih zalivskih državah, ZDA, zahodni Evropi in zaradi zgodovinskih vezi v Rusiji. Predvideva se, da je 20 % aktivne delovne sile Tadžikistana na stalnem ali začasnem delu v Rusiji, če sem prištejemo še delavce na črno, je ta številka gotovo bistveno večja (Brill Olcott 2005, 248–250). Le-ti so pogosto tarča rasistično motiviranih napadov, pogosto pa jim pravice kratijo tudi organi pregona, kar do neke mere gotovo povečuje njihov ambivalentno sovražni odnos do vsega ruskega.

³⁴ Južni del Kazahstana je bil skozi obdobje SZ odvisen od dobave električne energije iz Kirgizistana, medtem ko je njegov severni del služil kot podporni člen sibirskim naftovodom. Turkmenistan je v Rusijo izvažal velik del svoje načrpane nafte za predelavo v parafin, medtem pa v svojih rafinerijah predeloval sibirsko nafto.

saj je sovjetsko gospodarsko planiranje obravnavalo SZ kot enotno ekonomsko entiteto in je zanemarjalo obstoj republik. Od cestnih in železniških povezav, daljnovodov, naftovodov do telefonskih žic – vse to je srednjeazijskim voditeljem onemogočalo pot v 'popolno avtonomijo' (Gammer 2000, 130). S prekinitvijo določenih trgovskih poti in z različnimi uvozno-izvoznimi kvotami dotedanji način proizvodnje ni bil več mogoč in nujen je bil prehod na nekakšno obliko tržnega gospodarstva. Kljub tej soodvisnosti od energentov in ostalih surovin so centralne (sovjetske) institucije, ki so te procese urejale, izginile oz. začele slabo delovati. Tudi naslanjanje na ostale regionalne igralce je bilo zelo oteženo, saj je večina poti vodila v nekdanji center (Brill Olcott 1992, 108–110). Če vzamemo v obzir vse te razmere in prepreke, je bila odločitev po samostojnih državah sprejeta z veliko mero grenkobe, če ne celo nasprotovanja, kazahstanski predsednik Nursultan Nazarbajev pa je bil še najbolj goreč podpornik Gorbačova pri njegovi zamisli ohranitve vsaj nekakšne ohlapne konfederacije na pogorišču SZ.

5.5 Neokolonializem?

Zahteve srednjeazijskih republik, ki so bile znamenje večjih tendenc po samostojnosti, lahko strnemo v dve bolj ali manj široki kategoriji:

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Konec produkcijskih kvot, diktiranih iz centra, in pravičnejši ekonomski odnosi. ➤ Opustitev kolonialističnega tipa kmetijstva z orientacijo na bombaž. ➤ Zaježitev migracij iz evropskih delov SZ. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prenehanje z jedrskimi poskusi in ostalimi dejanji, ki imajo negativne učinke na naravo in zdravje ljudi. ➤ Večja avtonomija kar se tiče notranjih zadev.
---	--

Glede na to da niti Turčija niti Iran nista uveljavila svoje pozicije in bližine srednjeazijskim državam, se je kot najbolj vpliven zunanji faktor vpliva zopet pojavila Moskva, ki pa tega dejstva ni sprejela s pretirano mero optimizma, saj je bilo tam veliko političnih sil, ki so si želele tesnejših stikov z Zahodom kot pa z azijskimi deli nekdanje SZ, saj so slednji v mentaliteti ruske politike še zmeraj veljali kot nazadnjaški. Vendar pa je nestabilni Tadžikistan vseeno preusmeril pozornost Rusije, ki si ni želela novega nasilja pred svojimi

Podjetje v Uzbekistanu je proizvajalo z estonskimi stroji, ki jih je poganjala električna energija iz Kirgizistana, posamezni deli so bili iz Gruzije ali Latvije, končni produkti pa so bili prodani na ukrajinskem trgu. Nad vsemi temi procesi in načrtovanjem pa je bedela Moskva (Gammer 2000, 131).

vрати, saj bi se prav hitro lahko razširil tudi na njeno ozemlje (Dannreuther 2001, 246–247; Trenin 2003, 123–125).

5.5.1 Star igralec v regiji: Rusija

Novoizvoljeni ruski predsednik Boris Jelcin se ni preveč zavzemal za ohranitev SZ v kakršnikoli obliki, ker se je raje posvečal načrtom transformacije ruskega gospodarstva zahodnemu tipu. Nobeden od teh načrtov pa ni vključeval participacijo manj razvite Srednje Azije (Lipovsky 1996, 211), povedano drugače, Rusija se je hotela otresti 'azijskega mlinskega kamna' (Trenin 2003, 121). To naj bi po mnenju Lipovskya (1996, 212–213) srednjeazijske voditelje postavilo pred dve dilemi:

- umik s politične scene;
- še trdneje se zasedrati na oblasti in posledično vpeljati nove socialno-ekonomske politike.

Rusija sicer ni imela kaj pokazati, kar se tiče kapitala v primerjavi z Zahodom, vendar pa je bil sistem naftovodov in plinovodov še zmeraj postavljen tako, da je potekal čez ozemlje Rusije, kar je bila velika frustracija za srednjeazijske voditelje (Dannreuther 2001, 250). Dolgovi Kirgizistana za energente so bili čudežno odpisani, potem ko se je vlada v Biškeku odločila, da tudi ruščina dobi status uradnega jezika v državi, Turkmenistan pa si skuša pridobiti nazaj v svojo orbito s ponujanjem boljših pogojev za izvoz zemeljskega plina; varnost tadžikistanske meje pa je bila nedolgo tega povsem odvisna od ruskih enot (Dannreuther 2001, 252).

5.5.2 Nov igralec v regiji: Kitajska

Velik del pozornosti kitajske zunanje politike do Srednje Azije je rezultat stanja po razpadu SZ, ko si je Kitajska za primarno nalogo zadala odpreti meje za svobodnejšo in živahnejšo trgovino. Nove transportne poti so tako znova odprle možnosti za sodelovanje med Xinjiangom in Srednjo Azijo, kar je po dolgih desetletjih znova obudilo čezmejno povezovanje³⁵ turških nacionalizmov (Lipovsky 1996, 222–223). Po letu 1992 so tudi Ujguri začeli s separatističnimi težnjami in zahtevami po neodvisnem *Vzhodnem Turkestanu*, nekateri so novoustanovljene srednjeazijske države videli kot nekakšna vrata do islamskega

³⁵ Po razpadu SZ se je začela povečana migracija Kazahov iz Xinjianga v Kazahstan kot tudi Ujgurov iz Kazahstana nazaj v domovino (Svanberg 1997, 325).

ekstremizma (Swanström 2005, 572). Ne nazadnje si Xinjiang in srednjeazijske države poleg mnogih kulturnozgodovinskih sorodnosti delita tudi enako usodo represije s strani močnejše sosedne. Strah pred notranjimi nemiri je kitajsko vlado prisilil k zmanjšanju pomoči in zamrznitvi odnosov s Srednjo Azijo. Šele sredi devetdesetih, ko sta vladi Kazahstana in Kirgizistana podprli napore Pekinga pri zadužitvi verskega ekstremizma³⁶ v Xinjangu, so se odnosi spet dvignili na višjo raven (Bahgat 2005, 280–282). Ujgurske³⁷ populacije je v Srednji Aziji dober milijon, predvsem v Kirgizistanu in Kazahstanu in skozi devetdeseta jim je bilo omogočeno politično združevanje kot tudi relativna svoboda izražanja v svojem jeziku in pravica do svojih medijev. Takoj ko so različne islamske skupine začele krepiti svojo dejavnost, so avtomatsko postali tarča pregona tudi Ujguri (Sheives 2006, 207–210; Fairclough 2008).

³⁶ Skupina ETIM je od leta 2002 na spisku terorističnih organizacij (Fletcher 2008).

³⁷ Kitajska oz. Xinjiang ima četrto največjo turško populacijo (8 milijonov Ujgurov) na svetu za Turčijo (56 milijonov), Uzbekistanom (23 milijonov) in Iranom (17 milijonov) (Swanström 2005, 571).

6 SOVJETSKI SOCIALNI INŽENIRING IN 'SOVJETIZEM'

S perspektive boljševikov je bila njihova glavna naloga v prvi fazi konsolidacije komunističnega režima Srednjo Azijo potegniti iz nazadnjaštva in mračnjaštva (Lubin 1989, 622) na pot moderne družbe, vendar so, nepoučeni o tradiciji in kulturi kot so bili, pogosto posegali v temelje sistema vrednot družbe, kjer je bila religija globoko zasidrana v življenja prebivalstva. Tako republike na jugu Sovjetske zveze po mnenju Roya (2000, 31) niso bile podvržene niti komunizmu niti socializmu, ampak *sovjetizmu*, ki ga opisuje zgolj kot »[o]bliko oz. tehniko izvajanja sovjetske moči, ki pa je bila neprestano v neskladju in popolnoma nesinhronizirana z ideologijo, na kateri naj bi temeljila«.

Zgodovinsko gledano povezave in identitete znotraj turških segmentov populacije Srednje Azije so bile formulirane znotraj hierarhičnega okvirja, ki je imel malo poudarka na zahodnih percepcijah etnije in naroda. Prebivalci Srednje Azije so svojo lojalnost kazali predvsem lokalni skupnosti (*millet*), plemenu (*tayfa* oz. *qabila*), ali širši družini (*awlad*). Že tako neopredeljena hierarhija je bila dodatno zapletena, ker so posamezne skupine uporabljale različne kriterije za opredeljevanje povezav med njimi (Khalid 1996, 275; Roy 2000, 14).

Glavni problem, s katerim se države Srednje Azije soočajo že od osamosvojitve naprej, je, da niso nikoli služile namenu biti prave nacionalno-etnične države. Imena držav, ki so bila podeljena v času stalinizma, so bila primarno derivati plemenskih imen ali pa še to ne, tako da se prebivalci posamezne republike pogosto niso našli na formularjih popisa prebivalstva. Etnonim 'Uzbek' je bil na primer zelo redko uporabljen s strani lokalnega prebivalstva, na področju Uzbekistana je bil najpogostejši izraz identifikacije, izvirajoč iz krajevnega imena: npr. *Namanganlyq*, kar bi pomenilo nekoga, ki prihaja iz kraja *Namangan*, *Bukharly* pa so se imenovali prebivalci buharskega kanata (Akiner 1996, 355–356). Podobno je bilo s 'Turkmenci', saj kot vemo, le-te izvorno tvorijo različna plemena, največja so *Yomut*, *Tekke* in *Ersary* (Bohr 1996, 348). Posamezni narodi so iz uradnih popisov začeli kratko malo izginjati – *Kipčaki* iz Ferganske doline so bili leta 1926 še na seznamu etničnih manjšin, leta 1936 pa so bili že kategorizirani kot Uzbeki; podobno se je zgodilo z *Yagnobi* (zgornja Zarafshanska dolina), le da so ti 'postali' Tadžiki (Roy 2000, 71).

Kazahi so, čeprav razdeljeni na horde, plemena in klane (Priloga D), razvili veliko večjo stopnjo kolektivne zavesti, ki je bila posledica odpora nasilnemu ruskemu naseljevanju (ibid.,

72) in tako se je postopoma že oblikovala (politična) konfederacija pod imenom *Kazakh Orda* (Svanberg 1996, 319). Tudi kazahstanska intelektualna elita je v 19. stoletju pogosto izražala zaskrbljenost zaradi načrtne agresivne in pogosto nepravilne kodifikacije njihovega jezika (Roy 2000, 3).

6.1 Srednjeazijska družba na prehodu v 20. stoletje

Evolucija konservativne srednjeazijske družbe je potekala zelo počasi, kar se je odražalo predvsem v okorelih državnih tvorbah (Rywkin 1990, 8). Socialna in politična struktura kanatov je še najbolj spominjala na obdobje srednjega veka, tako da je zemlja glede na posest razdeljena v kar nekaj kategorij. Socialna kompozicija sicer ni bila enaka po vsej Srednji Aziji, vendar je bila predvsem v emiratih na jugu približno takšna (Khan 2003, 16): kmetje, nomadski pastirji, obrtniki, trgovci, državni uslužbenci in vojaki. Ostali pomembni segmenti so bili sestavljeni iz veleposestnikov, verskih dostojanstvenikov in premožnih meščanov. 65 % prebivalstva je imelo stalna prebivališča, medtem ko je bilo nomadov petina in polnomadov okoli 15 %. Kapitalizem je tu doživel preboj šele v zgodnjih letih 20. stoletja, tako da se je pred oktobrsko revolucijo oblikoval le majhen sloj buržoazije in delavstva. V bistvu se je kar 80 % vsega prebivalstva preživljalo s poljedelstvom, potrebno pa je tudi omeniti, da je bilo veliko takšnih kmetov, ki niso imeli svoje zemlje in so si kruh služili kot dninarji in tudi sužnjelastništvo še ni bilo povsem izbrisano (Sharma 1979, 11).

6.2 Učinek realnosti za nacionalno strukturo

Na tem mestu je nastopil trenutek za antropologe, lingviste in zgodovinarje, da bi pojasnili kako so ti 'virtualni' narodi³⁸ stoletja pričakovali svojo politično inkarnacijo, čeprav niso nikoli imeli posebne želje po nacionalni državi, saj nacionalizem ni bil prisoten niti v embrionalni fazi. Jones (2000, 8–9) je mnenja, da je to vidno predvsem pri nomadskih in gorskih ljudstvih *Pamirja* in *Tian-Shana* (torej predvsem v Kirgizistanu in Tadžikistanu), ki so živela v povsem nefevdalnih klanskih strukturah. Produkcija nacionalnosti je predvidevala obstoj institucij, ki se bodo lahko spopadle z vprašanji jezika, zgodovine, etnologije, arheologije itd. Te

³⁸ Seveda so mišljeni narodi zgolj v azijskem delu SZ. Findley (2005) te dominantne narode v posameznih republikah imenuje tudi 'nominalni narodi' (prevedeno iz angleškega *titular nations*).

institucije so predstavljali državni uslužbenci oz. intelektualna elita z nalogo, da upravljajo s to imaginarnostjo, njihovo delo pa je nadzorovalo budno oko 'sovjetskega cenzorja'. Koncept nacionalne kulture je bil nedvomno produkt SZ z namenom, da bi ljudi prepričali o obstoju svojih narodov, s pridihom avtentičnosti (Roy 2000, 117). Moskva, zlasti ko je bil ogrožen ruski monopol, ni bila naklonjena zanesenjaškemu izbruhom nacionalizma, bila pa je bistveno bolj tolerantna do konfliktov med ostalimi narodi.

Vsaka republika je torej dobila svoj uradni jezik, univerzo, kot tudi akademijo znanosti in umetnosti, to pa je pomenilo, da je bil sovjetski model nacionalne države kot tak implementiran v regiji, kjer je bil poprej še povsem neznan. Republika (lahko uporabimo tudi pojem nacionalni teritorij) se je morala ločiti glede na druge tudi po svojem uradnem jeziku, ki je bil ustaljen in univerzalno razumljiv vsem državljanom in nedvomno drugačen od jezikov drugih republik, ki so nastali kot arbitrarno združevanje posameznih medsebojno podobnih dialektov, ki so jim nadeli enotno ime (Lynn Edgar 2004, 132–133; Roy 2000, 105–108).

Srednjeazijska družba se je tako soočala z dvema 'demonoma': 1) grožnja popolnega in nasilnega uničenja; 2) nemoč proti radikalnemu sovjetskemu socialnemu inženirstvu, katerega namen je bil odtrganje iz tradicionalizma in posledično integriranje v rusko-sovjetski kalup.

Prizadevanja 'leninistov' pa niso temeljila zgolj na umetni osnovi, saj so imena s katerimi so etnografi okarakterizirali srednjeazijsko prebivalstvo dejansko imela zgodovinski pomen. Skupine, ki so se imenovali Kazahi, Kirgizi, Uzbeki, Tadžiki in Turkmenci so dejansko obstajale od štirinajstega stoletja dalje. Te 'oznake' so igrale (in še naprej igrajo) vlogo ekskluzivne označbe identitete in domnevne nacionalnosti

6.3 Razred ali klan?

Sovjetski sistem je po drugi strani upošteval tudi nekatere značilnosti teh tradicionalnih srednjeazijskih družb, čeprav se jih je trudil premagati. Paradoksalno je, da se je še zmeraj ohranjal pomemben člen posredniške skupine med posameznikom in državo oz. vlado (Starr 2006). Prejšnji plemenski poglavarji so tako čez noč postali poglavarji 'novega plemena' – kolhoza, če ne celo republiški voditelji. Vendar so bili, kot jih opisuje Lynn Edgar (2004, 106), »popolni analfabeti na političnem področju«. Posledica kolhozne sistema je bila popolni razpad kompozicije skupnosti, ki je trajala tisočletja, saj je bilo lokalno prebivalstvo prisiljeno

deliti zemljo s prišleki oz. tujci (Roy 2000, 94–96). Tukaj se je izkristaliziral paradoks sovjetizma – pojavile so se namreč politične frakcije na regionalni osnovi in uniformnost interesnih skupin v obliki kolhozov. Nova srednjeazijska družba se je tako konstituirala okoli treh osi (Roy 2000):

- premik od predhodnih plemenskih skupnosti³⁹ h kolhoznemu komunitarističnemu sistemu,
- rekonpozicija politik okoli regionalnih struj,
- internacionalizacija etnične identitete po liniji definicije s strani sovjetskega antropološkega in administrativnega sistema.

6.4 Sovjetski človek

Ultimativni cilj vseh prej omenjenih programov je bilo ustvarjanje novega, t. i. *sovjetskega človeka*⁴⁰ svobodnega uma in osvobojenega tegob preteklosti. Tako naj bi se zabrisale spiritualne, intelektualne, če ne kar fiziološke razlike bodisi med Belorusi in Uzbeki ali Tadžiki in Estonci, vsi narodi naj bi si delili isto kulturo in verjeli v edino pravo verzijo marksistično-leninistične ideologije (Dickens 1989, 4). Torej s krepitvijo socialistične misli med narodi Sovjetske zveze lahko trdimo, da je šlo za 'eksperiment' konstrukcije nove zgodovinske skupnosti ljudi – sovjetskega naroda.⁴¹ Le-ta naj se ne bi ustvaril 'iz nič', vendar bi v večji meri prevzel značilnosti slovansko-krščanske kulture, če ne kar rusko-pravoslavne (prim. Stanič 1991, 1316–1317). Na prebivalstvo Srednje Azije je imela ta ideja velik vpliv, ta zgodovinski preskok bi se lahko zgodil zgolj ob dosledni implementaciji naslednjih predpostavk (Malik 1990):

1. Prekinitev vezi s tradicionalno kulturo.
2. Se popolnoma podvreči vplivu rusifikacije,⁴² torej čim prej začeti aktivno sporazumevanje v ruščini in se pisno izražati izključno v cirilici.

³⁹ Uzb. *mahalla*.

⁴⁰ Nekateri avtorji (prim. Olcott, 1992, Chylinski, 2003, Roy, 2000, Roy 2007, Dickens, 1989) ta konstrukt boljševiske misli imenujejo tudi kar *Homo Sovieticus*. Roy (2003, viii) v tem pojmu vidi združevanje različne populacije SZ na podlagi prevzemanja značilnosti dominantnega naroda.

⁴¹ Potek združevanja narodov Sovjetske zveze, ki je bilo osrednje vodilo ustvarjanja republik, naj bi potekalo v več fazah, prvi pomemben korak se je zgodil leta 1961 na 22. kongresu KPSZ, ko je bil predstavljen partijski program, katerega namen je bil 'zbliževanje' narodov (rus. *сближени́е*) (Dickens 1989, 4).

⁴² Malik (1990) te elemente rusifikacije Srednje Azije zaokroži z besedno zvezo 'pretvarjati se za Rusa'.

3. Držanje stroge ateistične linije.
4. Se javno opredeljevati za 'nemuslimana' in na sploh predstavljati islam kot skupek praznoverij.

Karierni razvoj posameznika je na ta način dobil nekaj 'dodane vrednosti' v primerjavi s carističnimi časi, vendar so politično pomembne funkcije ostale v ruskih (slovanskih) rokah (Rywkin 1990, viii). Torej, nove politične elite so imele bolj minimalne možnosti uveljaviti se kot igralec⁴³ na federalni ravni (želja vsakega funkcionarja je mesto v CK SZ ali celo v politbiroju, na pozicije v republiki so gledali zgolj kot na odskočno desko funkcij na ravni SZ), čeprav so šli skozi isto formalno usposabljanje kot ostali bodoči politični kadri in so se težko znebili prizvoka drugorazrednosti (ne glede na načeloma enak način rekrutacije ostalih).

6.5 Ustvarjanje nacionalne zavesti in zloraba le-te

Pred letom 1917 se je identifikacija na subnacionalnem nivoju izražala primarno kot pripadnost določenemu plemenu ali klanu (Akiner 1996, 335), možno tudi kot subjekt enega od kanatov. Na nadnacionalnem nivoju se je to manifestiralo v obliki zavesti o širšem Turkestanu ali zgolj v pripadnosti islamu (Bennigsen in Broxup 1983, 135).⁴⁴

Stalinovo prvo teoretično delo *Marksizem in narodna vprašanja* je odpiralo dileme, ali bodo (delovni) ljudje v času internacionalizacije socialističnega sistema še ohranjali njihove nacionalne identitete in jim bili lojalni (Mawdsley 1998, 65). Vsaka republika je zgradila svoje administrativne strukture, vendar se je od njih pričakoval zgolj in samo prispevek h gradnji socialistične države (Hesli 2007, 26–27).

Chylinski (2003, 2–3) je mnenja, da je bila sovjetska politika kar se tiče narodnostnih vprašanj podvržena domnevni neizbežni tranziciji etničnih skupin v narode (Keller (2001) ta proces imenuje strukturiranje etnonacionalne identitete), pa naj si je šlo za Hruščevo idejo o

⁴³ Praktično noben musliman ni napravil preboja čez meje svoje lastne republike, v najboljšem primeru so se uveljavili kot nižji častniki ali diplomati – in še to samo v muslimanskih državah. Res pa je, da so vidno vlogo strokovni kadri iz srednjeazijskih republik odigrali v prvih fazah sovjetske intervencije v Afganistanu.

⁴⁴ To je bilo veliko pogosteje kot lastna percepcija (na nacionalni ravni) npr. za Uzbeko, Kirgiza ali Turkmenca (Bennigsen in Broxup 1983).

združevanju⁴⁵ oziroma za Brežnjevo *edinstvo*. Bennigsen in Broxup (1983) sta v svoji študiji med prebivalci Srednje Azije ugotavljala tri različne nivoje etnične zavesti:

1. Subnacionalna: klanska oz. plemenska zavest.
2. Supranacionalna: religiozna (islamska) ali etnična (turška) zavest.
3. Nacionalna zavest.

Subnacionalna in nadnacionalna zavest sta bili od vedno globoko zarezani v kulturo Srednje Azije in Kavkaza. Pipes (1983) ugotavlja, da je bila pripadnost neki politični tvorbi na zelo nizki ravni, identificirali so se zgolj z islamskim izročilom. Nacionalna zavest na drugi strani pa je zgolj sovjetska kreacija in kot taka postopoma vsiljena od leta 1924 dalje z namenom okrepiti moč Rusije, kot je bilo to že opisano zgoraj.

Seveda sovjetske oblasti niso bile tako optimistične zaradi napredka in perečega nacionalnega vprašanja (Olcott v Ahrari 1996), na kar je namignil tudi takratni generalni sekretar KPSZ *Leonid Brežnjev* na 26. partijskem kongresu leta 1981: »[Z]družitev narodov Sovjetske zveze je bližje kot kadarkoli prej. Ampak to seveda še ne pomeni, da so vsa vprašanja v povezavi z nacionalnostjo že rešena!« (Gitelman 1983, 40).

6.6 Lingvistična politika

Pred razmejitvijo Turkestana na ruski, afganistanski in kitajski del je bilo zaznati dokaj visoko stopnjo religiozne, kulturne in lingvistične homogenosti po vsej Srednji Aziji. Vsem literarnim dosežkom v tej regiji navkljub je velika večina prebivalcev Turkestana ostala nepismenih, saj pismenost na nekaterih področjih ni dosegala niti enega odstotka (glej prilogo C).

Sovjetski imperij je poskušal uniformirati državo predvsem z enotno kodifikacijo jezika in enotno pisavo. Medtem ko je bila ruščina edini uradni jezik v obdobju carja, so bili v novi sovjetski državi vsi jeziki razglašeni za enakovredne, Lenin pa je kritiziral vse, ki so se zavzemali za superiornost ruskega jezika (Dickens 1989, 12): »Delavski razred podpira enakopravnost narodov in jezikov – popolna enakost pomeni negacijo privilegijev enega jezika.« (Bruchis v Crouch 2006). Rusifikacija na ideološki ravni se je lahko zgodila samo ob

⁴⁵ Dobesedno fuzija več kultur v eno samo, kasneje je bil ta izraz zamenjan s »popolna enotnost« (Dickens 1989, 4).

učinkoviti implementaciji ruskega jezika,⁴⁶ v primeru sovjetizma pa se je sistem lahko uveljavil zgolj prek promocije etničnih identitet, kar naj bi privedlo do končnega cilja: njihove fuzije z ideološko bazo (Roy 2007, 54) in zakoreninjenja sporočila boljševizma v nacionalno kulturo (Gitelman 1992, 224). V obdobju, ko *de iure* ni obstajal noben uradni jezik, ampak so ga potrebovali vsaj *de facto*, da bi zagotovili vsaj nemoteno delovanje upravnim organizacijam kot tudi za sporazumevanje med posameznimi narodi (Isayev 1977, 266 v Crouch 2006, je bila ruščina tako edina logična in verjetna izbira (*lingua franca*). Jezik je bil po mnenju 'kremeljskega očeta narodov' esencialni atribut nacionalnosti (Rupnik 1991, 423) in kot se je kasneje izkazalo, tudi temelj za uresničevanje mnogih sovjetskih politik v neruskih predelih SZ (Lynn Edgar 2004, 131). Tudi s tega vidika se je začela pot socialnih sprememb srednjeazijske družbe, ki jo je tlakovala prav kampanja opismenjevanja.⁴⁷ Prvi korak je bila reforma abecede in tudi zamenjava le-te je bil proces, ki je sočasno potekal tudi v nekaterih drugih delih Sovjetske zveze. Pisava, ki je bila v uporabi med turško (in seveda tudi perzijsko) govorečimi narodi, se je zamenjala trikrat:

1. Najprej so poenostavili arabsko pisavo (okoli leta 1923) (Keller 2001, xi).
2. Med letoma 1927 in 1930 je bila arabska pisava v celoti odpravljena in zamenjana z latinsko,⁴⁸ podobno tisti, ki se je v tistem času uveljavljala v Turčiji,⁴⁹ vendar so jo pogosto dopolnjevali (ibid., xiii).
3. Nato je sledila postopna menjava te pisave s cirilico in ta je bila uvedena do zgodnjih 40-ih let (katera pa ni predstavljala fonetičnih sistemov posameznih jezikov s prav veliko natančnostjo)⁵⁰ (Dickens 1988, 2). To pomeni, da je bilo združevanju cirilične

⁴⁶Obdobje, v katerem se je mnogo neruskih prebivalcev SZ začelo izražati zgolj v ruščini, Kharisov (v Álvarez Veinguer 2008, 52) imenuje tudi 'obdobje lingvističnega nihilizma'. Ruščina je postala njihov prvi jezik in so postopoma zanemarili učenje njihovega maternega jezika.

⁴⁷ Podlaga temu programu so bila leta 1870 izdana 'navodila za izobraževanje domorodnih narodov'. Učenje materinščine naj bi se izvajalo v osnovnih šolah, srednje in višje izobraževanje pa naj bi potekalo v ruščini. Tega se je oklepal tudi stalinistični 'progresivni multikulturalizem', kar je privedlo do razbitja kulturne in religiozne solidarnosti med različnimi srednjeazijskimi narodi (Roy 2007, 55).

⁴⁸ Glede na to, da nismo zasledili pisnih virov v reformirani latinici, lahko za primer vzamemo zastavo Kirgiške SSR (priloga E). Zastava, ki je bila v uporabi med letoma 1937 in 1940 nosi napis *QbROIbZ SSR*. Tukaj je zanimiv cirilski polglasnik 'b', ki ga latinska pisava ne pozna. Ena izmed možnih izpeljav imena Kirgizistan v latinici je (bila) tudi *Kirōizistan* oz. *Kyroyzstan* (op. a.).

⁴⁹ Reforme Kemala Atatürka v Turčiji (op. a.).

⁵⁰ Primeri: za fonema, značilna za srednjeazijske jezike, kot sta »h« in »kh«, se je uporabljala enotna črka »x«, za zvoka »k« in »q« pa »к«. Za »g« in »gh« je bila na voljo samo cirilska črka »r« (reformirana arabska pisava kot tudi latinica med letoma 1920 in 1930 sta vsebovali dve različni črki za oba para fonemov). Cirilska pisava

transkripcije neruskih fonemov različnih jezikov namenjeno malo pozornosti (Crouch 2006).

Tu lahko izpostavimo zanimivo primerjavo: starodavni pisavi, ki sta še danes uporabljani v Gruziji in Armeniji, sta eni izmed glavnih identifikatorjev identitete (prim. Gachechiladze 1997), ampak v času SZ še zdaleč nista šli skozi tako pretresljivo modifikacijo kot pisave narodov, na katere sta v preteklosti vplivala predvsem arabska in perzijska kultura. Posedovanje kakršnih koli del v arabščini je postalo kaznivo, saj je oblast enačila vsa dela v arabščini kot religiozna, na deset tisoče uničenih knjig pa je prihodnje generacije oropalo večjega napredka v kulturi in znanosti (Masov 1996), pa tudi ohranjenih nova generacija ni mogla več brati, saj so jih učili branja in pisanja v povsem drugi pisavi (Roy 2000, 77). Pred revolucijo so srednjeazijski intelektualci uporabljali predvsem *arabščino*, *perzijsčino* in *chagatai*⁵¹ (Lynn Edgar 2004, 131), jezike, ki so bili označeni kot kontrarevolucionarni (Akiner 1996, 337). Če izvzamemo vsiljevanje ruskih besed v srednjeazijske jezike kot logično posledico uporabe metode prečrkovanja, pa v oči bode 'rusifikacija' osebnih imen: npr. tatarski pesnik *Muhammadjān bin al-Husayn* je po novem postal *Muhamadžan Husajinov* (Crews 2006, vii). Priimkom se je dodajala pripona *-ov* oz. *-ev* za moške in *-ova* oz. *-eva* za ženske, sestavni del osebnega imena je bil tudi *patronim*. Potrebno je tudi poudariti, da v kampanjah pod geslom sekularizacije osebna imena niso bila ogrožena,⁵²⁵³ kot se je v tistem času dogajalo v Turčiji (Roy 2000, 74).

prav tako ni zmogla razločevati med kratkimi in dolgimi samoglasniki, za kar so si prizadevali reformatorji arabske pisave in latinice (Lynn Edgar 2004, xv–xvi).

⁵¹ Praktično izumrli turški jezik, ki je bil nekoč zelo razširjen po vsej Srednji Aziji in je svojo veljavo dobil v času mongolskega imperija in Džingiskana. Postklasična oblika tega jezika je bila denimo v Turkmenistanu in Uzbekistanu prisotna vse do leta 1921. Danes sta mu najbližja uzbeški in ujugurski jezik (Paksoy 1989).

⁵² Tako je bilo še zmeraj pogosto ime *Muhiddin* ('tisti, ki prinaša vero') ali *Islam*, kar je ne nazadnje ime sedanjega uzbekistanskega predsednika (Roy 2000, 74).

⁵³ Pripadniki nekaterih klanov uporabljajo več imen, tako uradnega kot tudi tistega 'neuradnega', ki sestoji iz imena plemena ali celo iz starih plemiških nazivov, prepovedanih v času Sovjetske zveze (Goldschmit 1996). Primer imena kazahstanskega predsednika: v ruščini uradno *Nursultan Abiševič Nazarbajev*, v kazaščini pa lahko pa tudi *Nursultan Abišuly Nazarbaj* –zlog *uly* pomeni v kazaščini sin, *baj* oz. *bey* pa enega izmed plemiških titul. Rusko pravilo tvorjenja osebnih imen v današnjem času (v Srednji Aziji) nima več veljave oz. se ga opušča, vendar pa se ga v medijih v ruščini še naprej uporablja, ne glede na splošno uporabo ali posameznikove preference.

6.1.1 Izobraževalni sistem

Sovjetska zveza se je nedvomno bliskovito modernizirala na vseh področjih: kot pretežno ruralna država je ob svojem koncu veljala za urbano. Še bolj fascinantno pa je, da je bila SZ država, kjer je bil pismen eden izmed petih prebivalcev, v njenih naslednicah pa so odstotki⁵⁴ pismenosti med najvišjimi na svetu (Gitelman 1992, 228, glej tudi prilogo C).

Šolstvo je bilo še do leta 1917 organizirano po vzorcu, ki je v tistem času prevladoval v ostalih islamskih deželah. Verska elita kot tudi sodniki in ostala inteligenca so opravljali tudi funkcijo poučevanja mladih ljudi in uvajanja v obstoječ način življenja. Obstajale so osnovne šole (*maktabe*) in višje (srednje) šole (*medrese*), kjer se je poučevalo v arabščini, perzijščini in tudi turščini, šolski program pa je bil osnovan na verskih in teoloških principih (Sharma 1979, 20–21). V drugi polovici 19. stoletja se je med tatarsko inteligenco pojavila ideja po še večjem propagiranju turške identitete znotraj ruskega imperija in v ta namen so ustanavljali šole z novimi metodami (*usul-i-jadid*), ki so prodrle tudi v Srednjo Azijo. Vendar pa je oblast v strahu pred panislamizmom Tatarom kmalu onemogočila poučevanje v teh šolah⁵⁵ (Dickens 1988).

V SZ se je za širjenje naukov Karla Marxa in Lenina med široke množice oblikovala posebna *Univerza vzhodnih narodov*, njuna besedila pa so prevajali tudi v jezike, ki so bili prisotni v Srednji Aziji (Pottenger 2005, 133–134).

Množično izobraževanje je spremenilo državni jezik v realnost. Jezik pa je, kot vemo, predpogoj za pridobivanje znanja, čeprav so bili jeziki posameznih republik podrejeni ruščini. Vsakdo, ki je hotel napraviti kariero ne glede na etnično ozadje, je moral skozi formalno izobraževanje ene od t. i. ruskih šol. Nivo izobraževanja v takih šolah je bil višji, ruščina pa ni bila samo uradni jezik, ampak tudi znak socialnega prestiža. Superiornost ruščine, ki se je utelesila v dualnem sistemu, po katerem je bilo urejeno šolstvo (v ruščini ali nacionalnem jeziku), pa je imela tudi obraten učinek: tisti, ki niso bili vključeni v ruske šole, so razvili 'reaktivno' nacionalno identiteto in zanje je postal nacionalni jezik orodje za izpodrivanje rusko govorečih elit (Roy 2000, 120–121).

⁵⁴ Anette Bohr (1996, 350–351) je mnenja, da naj bi sovjetska statistika v te podatke zajela tudi veliko število posameznikov, ki so se znali podpisati in črkovati zgolj nekaj besed (njena raziskava je zajemala predvsem populacijo Turkmenske SSR).

⁵⁵ To sicer ni bil edini problem novih šol. Zgovoren podatek je že, da je v ferganski in samarkandski regiji šolo obiskovalo le okoli 0,5 % otrok.

7 POMEN RELIGIJE V SREDNJI AZIJI

7.1 Zgodovinska vloga islama v Srednji Aziji

Muslimani Srednje Azije predstavljajo skrajni rob islamskega sveta oz. poseljujejo 'mejna področja' (sever in severovzhod). Islam se je kot dominantna religija (vsaj kar se tiče elit) uveljavil v Azerbajdžanu in ostalem Kavkazu, ko so ga tja zanesli arabski osvajalci v 7. in 8. stoletju, ki so si najprej podredili to območje, zatem pa tudi v Srednji Aziji, kjer so naleteli na minimalen odpor tamkajšnjih plemen, že tako sprtih med seboj (Kerimov 2003, 1–2). V začetni fazi Arabci niso imeli aparata, ki bi lahko izkoriščevalsko vplival na že tako obubožana plemena, kot so to počeli Bizantinci ali Perzijci, ne nazadnje je tudi ideja o enakosti vseh muslimanov še dodatno priljubila novo religijo. Arabci so se sicer tam naseljevali, vendar so vladanje prepuščali dotedanjim guvernerjem (Khan 2003, 10–12).

Islam kot prevladujoča religija v Srednji Aziji je tu pustil globok pečat, saj so se, ko se je Srednja Azija pričela spreobračati v islam, najpomembnejše stvaritve islamsko-turške kulture zgodile prav tam (Vaughn Findley 2005, 56). Počasi se je center⁵⁶ islamske znanosti in umetnosti selil iz Bagdada v Tous, Merv in končno v Buharo, Samarkand in Herat, kjer je ostal dolga stoletja. Dva od šestih kompilatorjev *Haditov*⁵⁷ sta prihajala s področja Srednje Azije: *Imam Isma'il al-Buhari* ter *Abu Isa Muhamed al-Tirmidi*. Prav tako tudi *Abu Nasr Al-Farabi*, ki velja za 'drugega učitelja', se pravi za največjega misleca po Aristotelu (Khalid 2004, 135–136).

7.2 Vplivi ruske oblasti na razvoj islama

V carskem imperiju je bila skoraj desetina⁵⁸ vsega prebivalstva islamske vere, ruski oblastniki so jih (žaljivo) imenovali *mohamedanci* (Rupnik 1999, 237–238). Morda zaradi tega

⁵⁶ Priča pomembnosti srednjeazijskih središč v islamskem svetu je tudi dejstvo, da se najstarejši znani koranski zapis (pogosto se imenuje tudi *osmanski koran* po tretjem kalifu *Uthmanu ibn 'Affanu* (580–656); kalif je bil umorjen med branjem le-tega in zato se na njem še zmeraj nahajajo sledovi krvi (Ali 2005, xxii)) trenutno nahaja v Taškentu in datira v zgodnje sedmo stoletje. Leta 1868 je bil kot vojni plen prinesen v carsko knjižnico v Sankt Peterburgu, nato ga je Lenin kot znak sprave z muslimani vrnil, vendar ne nazaj v Taškent, temveč v Ufo. Od leta 1989 se zopet nahaja v mošeji *Telyashayakh*, od koder je bil odvzet (Ansari 1996).

⁵⁷ *Haditi* so za Koranom najpomembnejši vir islamske tradicije, so pisana beseda Prerokovih izročil.

⁵⁸ Večino muslimanov v takratni Rusiji oz. kasnejši SZ so predstavljali suniti, razen šiitske populacije, predvsem v Azerbajdžanu in nekaterih predelih Turkmenistana in Dagestana (op. a.).

preseneča poudarjanje vloge Rusije (čas Katarine Velike), ki si je želela s pomočjo promocije islama in islamskih klerikov pridobiti ozemlje današnjega Kirgizistana in dela Kazahstana,⁵⁹ ki so ga v glavnem poseljevali nomadi; ko so se le-ti enkrat spreobrnil v islam, se je lahko začelo tudi prisvajanje ozemlja (Bennigsen in Wimbush 1986, 10–12). Tako so se lokalne verske avtoritete zavedno ali nezavedno spremenile v instrumente imperialne moči. To jim je prišlo prav še posebej v času, ko so Rusijo ogrožali otomanski imperij,⁶⁰ Nemci in Japonci, ki so hoteli na svojo stran dostikrat privabiti prav muslimane in se ponujali kot zaščitniki njihove vere (Crews 2006, 2–3). Caristična oblast je morala pogosto tudi tekmovati za naklonjenost lokalnih oblasti, ki so raje sodelovale z ostalimi oblastmi iste veroizpovedi na drugi strani propustnih meja imperija.

7.3 Islam v času Sovjetske zveze

7.3.1 Antireligiozna kampanja

V trenutku, ko je Srednja Azija postala subjekt nove revolucionarne vlade, se je za njo začel tri četrt stoletja trajajoč absolutni (uradni) ateizem in zaton delovanja verskih institucij. Boljševikom je bilo namreč kmalu jasno, da eno izmed sil, ki stoji nasproti revoluciji v Srednji Aziji, predstavljajo muslimani (Kalaam 1991). Kot pojasnjuje Waardenburg (2003, 5), je ideološka baza vseh antireligioznih kampanj postala Leninova interpretacija Marxovega ateizma⁶¹ in njegovega kasnejšega utrjevanja in dogmatizacije religije s strani komunistične partije, ki je religijo videla kot človeški konstrukt, skladen z določeno (primitivno) stopnjo človeškega razvoja, in kot taka je zavirala revolucionarno aktivnost (Khalid 2004, 144). Kljub temu je bila decembra leta 1917 izdana deklaracija, ki naj bi zagotavljala versko harmonijo in toleranco, pod katero sta se podpisala tako Lenin kot Stalin in del katere se je glasil takole:

Vsem delovnim muslimanom v Rusiji in na Vzhodu! Tatarom ob Volgi, ljudstvom Kavkaza in ljudstvom kavkaških gora, Sibirije ter Turkeстана, Turkom iz Kavkaza in Čerkezom! Vsem, katerim so mošeje prostor za čaščenje in katerih vera ter tradicija je bila v preteklosti teptana s strani ruskih carjev in drugih tiranov. Bodite gotovi, da so vaše tradicije, vera, nacionalne in kulturne institucije od

⁵⁹ Med nomadskimi Kirgizi se je islam uveljavil šele konec 16. oz. v začetku 17. stoletja (op. a.).

⁶⁰ Konec 19. stoletja je v Rusiji živel več muslimanov kot pa v otomanskemu imperiju (Crews 2006, 4).

⁶¹ Ideološka funkcija religije kot 'opiata ljudskih množic'.

tega dne dalje nedotakljive in temu v bodočnosti ne bo nihče nasprotoval. Svobodno in brez zadržkov si uredite svoje kulturno življenje. To je vaša pravica!

Ni potrebno posebej poudarjati, da je bila njuna obljuba skozi celotno obdobje SZ nešteto krat prelomljena. Mošeje in medrese, ki so prej več kot tisoč let obvladovale kulturno in družbeno življenje v Srednji Aziji (Gunn 2003, 389–390), so bile v najboljšem primeru preoblikovane v muzeje (ki naj bi pričali o nesmotrnosti religije), kulturne centre ali pa so dobile vlogo arhitekturnih spomenikov, v nemalo primerih so služile kot skladišča ali celo tovarniški obrati (Khalid 2004, 139), ostale pa so bile zravnane z zemljo. Intelektualna elita, združena predvsem v skupinah *jadidov*, ki je v povezavi s komunistično partijo pomagala širiti ideologijo v Srednjo Azijo, je izginila v stalinističnih čistkah leta 1937 (Rashid 2001, 46). Podobna usoda je doletela tudi duhovščino, ki je postala tako sovražnik socialistične ideje kot tudi ljudstva in je kmalu izginila iz javnega življenja, se znašla v delovnih taboriščih ali pa je poniknila v podzemlje in s tem je bil zadan smrtni udarec 'reprodukciji' religije (Keller 2001, 143). Vsa ta prizadevanja so bila zgolj odraz drsenja SZ v paranoidni izolacionizem, kar je pomenilo, da je srednjeazijski islam ostal odrezan⁶² od razvoja ostalega islamskega sveta.

7.3.2 Uniformiranje religije

Obdobje po drugi svetovni vojni je, kar se tiče verskih vprašanj, dalo na površje doktrino 'uradne religije' oz. 'uradnega islama'. To je pomenilo, da se je vzpostavila močna vez med državnim aparatom in verskimi institucijami, ki jo je predstavljal institut *Sveta za verske zadeve ZSSR*, le-ta je imel svoja predstavništva v vseh republikah in regijah. Podrejeni so mu bili štirje (*centralni*) *muslimanski duhovni direktorati*, ki so imeli manj mediacijske vloge, njihov namen je bil nadzirati delovanja registriranih mošej in duhovnikov, oznanjanje religije v skladu s smernicami, izpeljanimi iz državne ideologije, ter seveda spodkopavanje dejavnosti neregistriranih verskih združenj (Ro'i 2000, 135; Lubin 1989, 625). Najpomembnejši oz.

⁶² Kot izjemo bi veljalo izpostaviti le obdobje 2. sv. vojne oziroma leta 1942 podpisan sporazum med Stalinom in muftijem iz Ufe, *Abdurrahmanom Rasulajevim*, ki je začasno zaustavil pregon in nadzor nad verskimi dostojanstveniki, ki so uradno zopet dobili nekaj legitimnosti za svoje delovanje (Bennigsen in Wimbush 1986, 12). Takrat so se ukrepi malce omilili in nekaterim mošejam in medresam je bilo dovoljeno ponovno odpreti svoja vrata, vendar je za tem stala Stalinova namera bolj učinkovitega novačenja srednjeazijskega prebivalstva v Rdečo armado (Rashid 2001, 47). Muslimani v SZ so nacistični Nemčiji celo napovedali sveto vojno. V današnjem Turkmenistanu dan pred 9. majem obeležujejo praznik, ob katerem se spominjajo turkmenistanskih borcev v Rdeči armadi.

'najprestižnejši' od njih je sedež v Taškentu,⁶³ najbrž mu je takšno vlogo dajalo predvsem dejstvo, da je centralna vlada vršila najbolj ostro kontrolo tam, kjer je religija igrala zelo pomembno vlogo – v primeru islama je bila to Srednja Azija (Ro'i v Cummings 2004, 69). Kerimov (2003, 6–7) pa vendarle dodaja, da so kljub temu islamske institucije pridobile nekaj pravic v primerjavi s carističnimi časi, ko je imela pravoslavna cerkev tudi s pravnega vidika dominanten položaj nad vsemi drugimi.

7.3.3 'Paralelne' verske dejavnosti

Leta 1917 je bilo po vsej Srednji Aziji okoli 20.000 mošej, do 1929 manj kot 4.000 in do 1935 samo 60 (v Uzbekistanu). Sicer natančnega števila⁶⁴ delujočih mošej najbrž ne bo nikoli moč ugotoviti, vendar pa prevladuje mnenje, da je bilo pred razpadom SZ okoli 370 (aktivnih) mošej, število muslimanov pa več kot 50 milijonov, kar je pomenilo, da je sakralnih objektov zelo primanjkovalo (Bennigsen 1988, 775). Tako ne preseneča, da je v toliko letih vzcvetelo 'podzemno' versko delovanje⁶⁵ po vseh regijah SZ, katere so poseljevali muslimani, število skrivnih sakralnih objektov pa je najbrž preseglo število uradno delujočih za vsaj desetkrat.

7.3.4 Fuzija s komunistično ideologijo

Skozi leta je duhovščina uvidela, da je vsakršno nadaljnje nasprotovanje brezpredmetno in da se bodo lahko s takim početjem oddvojili od množice vernikov, ki je novo družbeno ureditev sprejela kot normalno stanje in so ji prilagodili svoje verske prakse. Duhovna elita je tako uvedla kar nekaj novosti v islamske etično-moralne norme in teologijo, ta rekonstrukcija je bila izpeljana skozi doktrinalne koncepte *ijtihada*⁶⁶ (Saroyan 1988, 67–69). Islamske vrednote so se torej morale preoblikovati v socialistične in obratno. Kot primer Saroyan (ibid., 70) navaja pojem *jihad*, ki je namesto izvirnega pomena (osebnega) prizadevanja za vero v Boga in pravičnost dobil razlago razrednega boja za socialno enakost. Walker (2003)

⁶³ Preostali islamski duhovni direktorati Sovjetske zveze so pokrivali: *evropski del SZ in Sibirijo* (sedež v Orenburgu, kasneje v Ufi); *Dagestan, Severni Kavkaz* in *Baškirstan* (Mahatčkala); preostali Kavkaz oz. *Trankavkazijo* (Baku) (Bennigsen 1988, 770).

⁶⁴ Do leta 1990 v Čečensko-Inguški ASSR ni bilo niti ene registrirane mošeje, medtem ko so obstajale cerkve za potrebe krščanske manjšine (op. a.).

⁶⁵ Glede na to, da so sovjetske oblasti onemogočale *hadj*, so verniki vseeno romali v ostale svete kraje po SZ (npr. na goro *Takht-i Sulejmani* v Kirgizistanu ali pa na grobove mučenikov, padlih med boji z ruskimi oz. sovjetskimi zavojevalci) (Bennigsen 1988, 777).

⁶⁶ Pravni pojem, ki v arabščini pomeni interpretacijo oz. razlaganje pravnih virov.

pojasnjuje, da je duhovščina postala večča razlaganja vere, ki je bila neškodljiva sovjetski oblasti, s tem da so se v različnih verskih obredih izogibali politiki⁶⁷ ali pa so arbitrarno spreminjali pomen določenim pojmom. Takratni razlagalci islama so si bili enotni, da je določene vidike marksizma v določenih točkah moč poenotiti z načeli islama (Erşahin 2005):

- boj proti izkoriščevalski imperialni oblasti,
- obračun z izdajalci (reakcionarji),
- delo kot način ohranjanja človekovega dostojanstva in blaginje,
- enakopravnost med ljudmi, ljudstvo kot nosilec suverene oblasti.

Tabela 7.1: Pogledi na faze spreminjanja islama v SZ skozi oči različnih avtorjev

Faza	Avtor		
	Kerimov	Fangari	Erşahin
I	Odkrit odpor duhovščine proti novi socialistični oblasti, podpiranje upornikov in kontrarevolucionarjev ⁶⁸	Splošno sovraštvo do revolucionarnih idej	Prizadevanje za ohranitev teritorija in kulture z elementi oboroženega boja
II	Podrejanje oblastem	Vzajemno spoštovanje in harmonizacija pogledov	Ohranitev religije pred ostalimi ideologijami in religijami skozi konservativna ali reformistična gibanja
III	Poskus približevanja načel islamskega izročila idealom komunizma in socializma	Poskusi fuzije ideje socializma z nauki islamske filozofije	Sodelovanje z oblastjo v upanju na ponovno pridobitev avtoritete in spoštovanja

Vir: Kerimov (2003); Erşahin (2005).

7.4 Eliminacija religije: stvarnost ali zgolj iluzija?

Ali lahko trdimo, da je bila sovjetska politika pri transformaciji religijskih identitet uspešna? Keller (2001) opisuje sovjetsko kampanjo proti islamu in islamski identiteti kot večfazno delovanje, ki je imelo vzporednice v sovjetskem poskusu prevzeti popolno pobudo, kar se tiče duhovnega življenja. Po nekaj letih rahlega odmika od tega načrta, ki je sovpadal z novo ekonomsko politiko, so se voditelji 'ateistične doktrine' odločili za novo fazo destrukcije. V sredini 20-ih let je komunistična partija napovedala boj islamskim sodiščem s tem, da je

⁶⁷ Tudi člani partije so bili v veliko primerih pokopani v skladu z islamsko tradicijo, med njimi tudi dolgoletni generalni sekretar KP Uzbekistana Šarof Rašidov.

⁶⁸ Sem sodi tudi projekt boljševikov pri promoviranju t.i. rdečih muftijev med leti 1921 in 1927. Namen je bil, da bi vlivanjem prave mere ortodoksnosti duhovnih avtoritet odvrnili sum o konformistični držbi le-teh, kar naj bi zajezilo težnje po islamskem preporodu (Roy 2007, 52).

uvedla civilno pravo in seveda še naprej zapirala mošeje in medrese.⁶⁹ Islamske religiozne institucije (*evkaf*), ki so bile vitalnega pomena in so v zgodovini igrale ključno vlogo v srednjeazijski družbi, so bile prepovedane ali pa se je njihovo delovanje onemogočalo na kakšen drug način.

Med letoma 1927 in 1929 je bilo narejeno še več drastičnih korakov v smeri uničevanja in preoblikovanja sakralnih objektov, po letu 1930 je bil cilj partije eliminirati duhovščino iz javnega življenja (Khalid 2004, 139). Tudi tisti duhovniki, ki so preživeli vse preganjanje, so bili zaradi pomanjkanja verskih besedil dokaj neizobraženi, večina jih ni razumela arabščine oz. jih je le malo znalo brati *hadite*; ljudje ki so bili rojeni med ali po drugi svetovni vojni, velikokrat niso imeli niti splošnega znanja o načelih islamske veroizpovedi in praksah (Gunn 2003, 391). Na tem mestu pač ne gre razpravljati, da je šlo pri sovjetsko-ruskem nasilju tudi za duhovno okupacijo celovitega načina življenja oz. srednjeazijsko civilizacijo. Douglas Northrop (2004) se je osredotočal na fenomen boljševiške politike emancipacije žensk v Srednji Aziji. Sovjetska oblast je leta 1927 z različnimi kampanjami poskušali izkoreniniti tradicionalna islamska ženska oblačila⁷⁰ in (po njihovem) tudi na ta način transformirati Srednjo Azijo v moderno socialistično družbo. Čeprav ji je uspelo bistveno izboljšati socialni status žensk (obvezna osnovna in srednja šola, množično zaposlovanje, enakost pred zakonom), ji ni uspelo izkoreniniti tradicionalnih praks, proti katerim je bila uperjena vsesplošna kampanja. Predvsem v Uzbekistanu je prišlo do vsesplošnega revolta in *hijab* je postal simbol upora proti novi oblasti (McGlinchey 2006; Heyat 2008, 362–366).

Če je bil islam do 60-ih let pojmovan kot 'sovražni element', se je med letoma 1968 in 1973 sovjetska oblast odločila vsaj na videz spremeniti situacijo. Sprožili so 'sovjetsko islamsko strategijo' z namenom, da bi predstavili SZ kot muslimanom prijazno oz. malodane islamsko deželo, ki naj bi arabskim državam predstavljala boljšega zaveznika kot pa imperialistični Zahod (Rashid 2001, 47).

V obdobju hladne vojne je veliko zahodnih proučevalcev odnosov v SZ videlo islam kot ahilovo peto sovjetskega režima, vendar ne zgolj zaradi verskih prepričanj, ki naj bi

⁶⁹ Edina medresa v celotni Sovjetski zvezi, ki je imela dovoljenje za delovanje se je nahajala v Buhari (Gunn 2003, 390).

⁷⁰ V današnjem Bakuju (Azerbajdžan) še zmeraj stoji spominski kip ženske, ki odvija svoje tradicionalno naglavno ruto oz. pokrivalo (Heyat 2008, 362).

muslimane nekako odvrčala od komunistične ideologije, ampak tudi zaradi (naj)višjega naravnega prirastka⁷¹ prebivalstva Srednje Azije (Crews 2006, 5–6).

Za ilustracijo si lahko ogledamo spodnjo preglednico, katere podatki govorijo o verski pripadnosti v dveh srednjeazijskih republikah.

Tabela 7.2: Raziskava o verski pripadnosti v času Sovjetske zveze

	<i>Raziskava iz leta 1973 – narejena v Uzbekistanu (v odstotkih)</i>	<i>Raziskava iz leta 1986 – narejena v Tadžikistanu (v odstotkih)</i>
Verniki	0,0	17
'Neopredeljeni' glede svoje veroizpovedi	1,4	39,5
Neverujoči	50,8	28,6
Ateisti	47,8	6,9
Brez odgovora	0,0	8

Vir: Bezarbaev v Bennigsen (1988) in Vasnaeva v Bennigsen (1988).

Za sovjetsko kampanjo proti islamu lahko ugotovimo, da ni bila tako uspešna,⁷² kot je bil boj proti krščanstvu v evropskem delu SZ. Dejstvo je, da sovjetski vladi ni nikoli uspelo nadvladati tisočletne prisotnosti islama v Srednji Aziji in drugod po Rusiji, vendar je bila očitno na zelo dobri poti, da ji to uspe. Čeprav je bila večina mošej zaprtih, so se njihovi minareti še vedno dvigali visoko nad dosežki sovjetske arhitekture, kot da bi čakali na dan, ko bodo zopet lahko služili klicanju vernikov k vsakodnevni obredom.

7.5 Islamski prepoved

7.5.1 Veter liberalizma v SZ: čas perestrojke

V času Gorbačova in liberalnejšega zakona o verskih praksah je Srednja Azija, kar se tiče vpliva islama, vstopila v fazo renesanse. Tudi takratni iranski (*de-facto*) voditelj Homeini je v pismu Mihailu Gorbačovu zapisal, da »relativna svoboda verskih obredov v nekaterih sovjetskih republikah priča o tem, da religije ne obravnavate zgolj kot opij za ljudske množice« (Cossa 1990, 79). Je pa tudi faza perestrojke vsebovala duh prejšnjih obdobij. Cilj

⁷¹ Glej tudi: Crisostomo 1982 in Priloga B.

⁷² Kot je dejal nek uzbekistanski klerik: »Naši komunistični voditelji so bili morda neverniki, ampak noben Uzbek ni bil dejansko komunist – mogoče hinavec, komunist pa nikoli!« (Brill Olcott 1992, 113).

Gorbačovove strategije je bil predvsem omejiti velikost⁷³ povprečne srednjeazijske družine, ki je bila precej večja od povprečne družine v evropskem delu SZ.⁷⁴ Poskušali so jih tudi spodbujati, da bi se preselili iz Srednje Azije v Sibirijo ali 'pravoslavne' dele Rusije, kjer naj bi pomagali zapolniti zaposlitvene deficite (Bennigsen 1988, 785), nova okolja pa bi destimulativno vplivala na njihove verske običaje in navade.

Število mošej je hitro naraščalo, seveda tudi na račun donacij iz tujine, številni verniki so se prvič odpravili na *hajj* ali pa na študij na različne islamske univerze po svetu. Ampak za islamski revivalizem lahko zatrdimo, da je bil v večji meri apolitičen. Političnost bi bilo smiselno iskati v njegovi povezanosti z nacionalnimi gibanji, ki so predpostavljali islam kot del tradicije in kulture naroda, ne pa kot politično ideologijo (Walker 2003). Če bi SZ obstajala še danes, bi v njej živelo okoli 286 milijonov ljudi, od tega bi tretjino predstavljali muslimani.⁷⁵

7.5.2 Islam po letu 1991

Na kulturnozgodovinskem področju lahko omenimo začetek starodavnega praznovanja perzijskega novega leta *nauryz*, ki je bil v sovjetskih časih označen za ideološko neskladnega, čeprav izvira še iz predislamskega obdobja (Svanberg 1996, 327).

Vse srednjeazijske države so šle čez podoben proces islamske renesanse. Navedimo nekatere dejavnike za to:

- Naglo povečevanje števila posameznikov, ki se javno opredeljujejo za muslimane, posledično tudi mošej in verskih šol.
- Razglasitev tradicionalnih islamskih praznikov (npr. *kurban bajram*) za državne praznike.
- Uradne državne ceremonije ob obletnicah pomembnih (srednjeazijskih) religioznih oseb (*al-Bukhari, al-Maturidi, al-Marghinani, Ulughbeg*).
- Povečana propaganda verskih vrednot in norm prek različnih medijev.

⁷³ Glede na uradne sovjetske statistike se je med letom 1959 in 1985 število prebivalstva v Srednji Aziji podvojilo, v istem obdobju pa je prebivalstvo SZ naraslo za tretjino (Lubin, 1989, 620–632).

⁷⁴ Leta 1979 je imelo 32 % družin v Uzbekistanu 7 ali več članov, v primerjavi z dvema odstotkoma v Ruski federaciji (Crisostomo 1982, 327).

⁷⁵ Izračun na podlagi CIA Factbook.

- Reforma prejšnjega sovjetskega sistema državne kontrole nad religijo, in sicer prek nove liberalnejše zakonodaje (tudi poenostavljen postopek za registracijo verskih organizacij).
- Povečana interakcija z ostalim islamskim svetom in vstop srednjeazijskih držav v OIC.

Mošeje, ki so se začele graditi po vseh srednjeazijskih državah, so postale ključna točka alternative uradni podobi urbanih naselij. Njihova imaginarna povezava z ostalimi sakralnimi objekti islamskega sveta jim je dajala mesto v polju kozmopolitske zavesti in je segala daleč preko meja nacionalnih držav. Politične elite so se tako znašle pred neprijetnim paradoksom: spodbujale so gradnjo verskih objektov, s čimer bi lahko oz. so začele izpodbijati politično-kulturno hegemonijo predsedniških palač, parlamentov in vladnih zgradb (Bell 1999, 206).

Za marsikoga bi bilo zanimivo, da nobena ustava ne omenja islama kot državne religije (prav tako prepoveduje državni ateizem), tudi nobena ustava ne govori direktno o islamu, muslimanih ali o Koranu, uporablja se zgolj generična beseda 'religija' oz. 'veroizpoved'.

Tabela 7.3: Ustavni položaj religije v srednjeazijskih državah

	<i>Kazahstan</i>	<i>Kirgizistan</i>	<i>Tadžikistan</i>	<i>Turkmenistan</i>	<i>Uzbekistan</i>
Sekularnost	1. poglavje, 1. člen	1. poglavje, 1. člen	1. poglavje, 1. In 8. člen,	1. poglavje, 1. člen	/
Svobodna izbira religije	2. poglavje, 19. člen	2. poglavje, 15. in 16. člen	2. poglavje, 17. člen	1. poglavje, 11. člen	2. poglavje, 32. člen
Državna religija	/	/	/	/	/
Omemba islama	/	/	/	/	/

7.6 Religija kot eden izmed instrumentov vzpostavitve nacionalne identitete

Politična, nacionalna in religiozna sfera so sedaj kombinirane v pisani rekonstrukciji: religija je eden izmed elementov, ki legitimirajo nacionalno identiteto, ki je pojmovana kot 'naravna': to pomeni, da je bolj del skupnostne identitete kot pa zgolj prosta izbira posameznika. Nove srednjeazijske države so na ta način uporabile versko opredeljenost, z namenom spremeniti jo v element nacionalnosti kot tudi v eno izmed socialnih baz politične moči (Peyrouse 2007, 245–246). Islam je imel v Srednji Aziji skozi stoletja 'pospeševalno' vlogo pri formaciji nacionalnih skupnosti od plemen do klanov. Spreobrnitev stepskih nomadov v islam je bilo delo sufijskih redov, ki so uspešno sintetizirali starodavne mite in legende z islamskim naukom. Ob novem valu zanimanja za islam v Srednji Aziji po letu 1991

se je ta sinkretizem znova pojavil kot argument, da je prebivalstvo Srednje Azije muslimansko le po imenu. Vendar vse pisno in ustno izročilo govori v prid dejstvu, da je bilo sprejetje islama eden izmed temeljnih kamnov skupne identitete. Bil je pomembna sestavina etničnega samozavedanja in je služil kot integracijski faktor, konstituiral etnično psihologijo in temeljne vrednote, njegova dominanca se je kazala povsod, še najbolj v epski liriki (npr. kirgiški ep *Manas*) (Khalid 2004, 137). Čeprav si je sovjetska oblast na vse kriplje prizadevala za eliminacijo verskih institucij, kar jim je ne nazadnje tudi uspevalo, pa niso mogli iz mišljenja ljudi izbrisati percepcijo o svoji islamski identiteti. Glede na to, da jim je bila nacionalna pripadnost tako rekoč vsiljena, je bil islam tista integracijska točka samozavedanja, ki je bila tu prisotna že stoletja. Vsi avtohtoni prebivalci Srednje Azije se štejejo za muslimane in imajo islam za integralni del svojega obstoja, ampak veliko število se ne zaveda, kaj dejansko so vrline muslimana. Se pa zavedajo, da se s tradicionalnimi rituali, povezanimi z njihovo religijo, razlikujejo od ostalih prebivalcev v regiji (npr. kristjanov in židov) (Gunn 2003, 391). V času Sovjetske zveze je bila turkmenistanska epska pesnitev *Korkut-Ata* na literarnem področju ožigosana z religioznim fanatizmom in sovraštvom do nemuslimanov. Uzbeški *Alpamish* so obsodili impregnacije s strupom fevdalizma, ki opeva islamski fundamentalizem in je naperjen proti tujcem (Paksoy 1989). Po Stalinovi smrti je takratni sekretar KP Uzbeške SSR *Nuridin Muhidinov* rehabilitiral omenjen ep in s tem je narasla tudi samozavest uzbekistanske intelektualne elite (Ro'i 2000, 688–690).

Kot ugotavlja Rashid (2002, 96–97), lahko na primeru Tadžikov dokažemo močno prisotnost vere in pomanjkanje prisotnosti nacionalne pripadnosti.⁷⁶ Tadžiki so (bili) skozi vso zgodovino razseljeni po celotni Srednji Aziji⁷⁷ in Tadžikistan kot tak dandanes nima kakšnih globokih nacionalnih korenin. Kolektivizacija kmetijstva je še dodatno razdrobila klansko ureditev, povečan obseg verskih praks pa je po mnenju avtorja »bolj odraz socialnega konservatizma kot verske identitete«. V Tadžikistanu »islam še danes ostaja bistvo ljudske kulturne, civilizacijske in lastne etnične percepcije« (Olimova v Gunn 2003, 390). Znotraj posameznega *etnosa* je bil viden majhen razkorak med neverujočimi verniki, kar je vplivu religije na politiko

⁷⁶ Ob 1000. obletnici rojstva Avicenne leta 1980 so na partijskem zasedanju Tadžiške SSR razpravljali o tem, ali naj ga imenujejo 'največji sin tadžiškega naroda' ali zgolj 'srednjeazijski znanstvenik'. Razvidno je, da se je že desetletje pred razpadom pojavljala skrb zaradi narodnega prebujanja dostikrat na rob potisnjenih Tadžikov.

⁷⁷ Tadžiki so močno zastopani v Afganistanu (8,6 milijona oz. 30 % vsega prebivalstva Afganistana), Uzbekistanu (1,3 milijona), Iranu (1,7 milijona), Pakistanu (1,2 milijona) in v zadnjem času tudi v Rusiji (pol milijona). Iz tega sledi, da jih le dobra tretjina živi v Tadžikistanu – 5,8 milijona (glej Marat 2008, 6; Rall 2006, 97–105).

dajalo sekularni pridih, vendar pa so si oboji prizadevali za ohranitev nacionalnih kulturnih spomenikov – te pa so predstavljale predvsem mošeje in ostala svetišča (Ro'i 2000, 690).

7.7 Verski ekstremizem v Srednji Aziji?

Verski radikalizem (kot vsa druga ekstremistična gibanja) vznikne iz različnih sil, ki delujejo na različnih nivojih. Prva stopnja obravnava islamski radikalizem kot stranski produkt hladne vojne, ki ga je zahod do nekatere točke obravnaval kot nekakšno možno alternativo sovjetskemu marksizmu. Druga stopnja poudarja bolj regionalno raven in boj med islamskimi in neislamskimi deželami (Izrael proti arabskim sosedom, Pakistan proti Indiji). Tretji stadij obravnava – prizorišče znotraj države, kjer se je radikalizem uveljavil kot politično in ideološko orodje oz. orodje opozicije pri rušenju vladajočih avtoritet (Belokrenitsky 2005, 152–154).

Po 11. septembru 2001 je večina srednjeazijskih voditeljev za svojo gonjo nasproti političnemu islamu prevzela tri predpostavke (Ayoob 2004; Arjomand 2004):

- Politični islam je monoliten;
- je sam po sebi nasilen;
- prepletanje politike z vero je značilno samo za islam.

Ker te predpostavke nimajo nikakršne osnove in ne držijo, so tudi ukrepi s strani srednjeazijskih vlad pogosto enako radikalni kot tisti, ki izhajajo še iz časov SZ: enotna in vladi všečna razlaga religije, državni nadzor nad njo in preganjanje tistih, ki se oddaljujejo od teh dveh predpostavk.

Vprašanje o prihodnosti islama v regiji in možni ekspanziji manjših militantnih skupin po mnenju Peyrouseja (2007, 248) skrivajo bolj strukturirano vprašanje: kako so postsovjetski režimi, prežeti z avtoritarizmom, rokovali z vprašanjem religije po osamosvojitvi? Ta dilema potegne s seboj nova vprašanja: o odnosu med državo in družbo v nedemokratičnih režimih, o uradnih verskih krogih kot blažilcih, o regulaciji nezadovoljstva v družbi in ne nazadnje vprašanje o iskanju strategij za vzdrževanje stabilnosti.

Islamski preporod je nekaj povsem naravnega in potencialno stabilizacijski faktor, ki naj bi zapolnil etično praznino, ki jo je ustvaril padec komunističnega sistema (Cornell in Spector 2002, 194–195).

Postsovjetski razvoj v srednjeazijskih državah je poudaril tri trende: konvergenco naproti avtoritarnim režimom in zaprti ekonomiji, povečano militantnost države kot tudi družbe in vzpon radikalnega in političnega islama. Slednje tudi v drugih državah (tretjega) sveta ni zgolj posledica pritiska avtoritarnega režima, ampak tudi revščina kot rezultat pomanjkanja ekonomskih možnosti (Jones Luong 2003, 333).

Ko pade luč na verski ekstremizem, je navadno govora o Uzbekistanu, kjer je ta problem dostikrat zelo pereč. Na eni strani je pogosto kritiziran zaradi neusmiljene države do vseh oblik islama, ki se ne vdaja volji oblastnikov, po drugi strani pa je domovanje še največ redovom *sufizma*⁷⁸ kot katera koli druga srednjeazijska država. Kot je zapisal uzbekistanski predsednik (Karimov 1998 v Khalid 2004, 154), bo napravil vse,⁷⁹ »da se bo jasno videla ločnica med pravimi vrednotami religije in določenimi ambicijami – političnimi in drugimi cilji doseženimi z agresijo, ki so daleč od religije.« Res pa je, da se srednjeazijski voditelji tudi na vso moč upirajo verzijam islama, ki so v tej regiji tuje. Glede na to, da so povečini 'relikti' sovjetske vladavine, se s tem problemom soočajo, kot najbolje znajo – uporabljajo sekularni aparat in strog sistem kazni, ki naj bi odstranil grožnjo islamskega radikalizma (Cornell in Spector 2002, 1996; Peyrouse 2007, 247).

⁷⁸ Najbolj prominenten in tudi največji sufijski red se imenuje Naqshbandi (*Naqshbandiyya*) in izvira iz Uzbekistana – njegov začetnik je *Baha-ud-Din Naqshband Bukhari*.

⁷⁹ Te metode je zelo eksplicitno opisal maja leta 1998, ko je v parlamentu izjavil naslednje: »Takšni ljudje [verski ekstremisti] morajo biti postreljeni. Če bo potrebno, jih bom postrelil kar sam.« Njegove besede sta prenašala tako nacionalna televizija kot tudi radio (HRW 1998).

8 TERITORIALNA REORGANIZACIJA SREDNJE AZIJE – POT K 'NACIONALNIM REPUBLIKAM'

Mnogo strokovnjakov je bilo še v devetdesetih letih mnenja, da je bila SZ 'razbijalka narodov'. Vendar če pogledamo dogajanje po letu 1991, vidimo, da je dejansko 'ustvarjala' narode, se pravi, da je sovjetski režim služil kot manufaktura (Roy 2007, xiv) različnih držav, ki so vzniknile po razpadu imperija.

Rezultat oktobrske revolucije 1917 je bila postopna formacija prve socialistične države na svetu. Zmagoviti revolucionarji so od carističnega režima med drugim podedovali tudi politično, kulturno in jezikovno fragmentirano⁸⁰ deželo s 100 milijoni prebivalcev, ki so govorili nič manj kot 150 različnih jezikov (Ericson 1992, 240).

Čeprav so ob uspehu oktobrske revolucije mnogi menili, da je zmaga proletariata postavila samoodločbo narodov na stranski tir, sta Lenin in Stalin postajala vse bolj pozorna na tradicionalno nezaupanje neruskih narodov do ruskega imperializma (Findley 2005, 182).

Nova oblast se je kmalu začela zavedati, da nova država ne sme postati zgolj gostitelj različnim etnijam, kar bi imelo za posledico njen razpad, kot se je že primerilo mnogim podobnim tvorbam v preteklosti (Dickens 1989).

8.1 Nove administrativne entitete

Kar je pripomoglo k problematičnosti inkorporacije nacionalnih sil v socialistično državo, je bilo dejstvo, da so bili boljševiki pri svojem ravnanju vodeni z naslednjima predpostavkama:

1. Socialistična država mora biti unitarna (Gitelman 1983, 40).
2. Delavski internacionalizem kot ključni princip organiziranosti socialistične države ne sme dopuščati nobenega prostora nacionalnim razlikam kot tudi nacionalnim aspiracijam (Dickens 1989, 34).

Cilj sovjetskih politik ni bil ustvariti države, sposobne samostojnega življenja, temveč jih oblikovati zgolj kot administrativne fenomene, ki bi igrali bolj ali manj obskurne vloge v fuziji velike sovjetske celote (Roy 2000, viii) oz. nekega večjega telesa (Gammer 2000, 128). Misel, ki najbolj jedrnato pojasnjuje Stalinovo narodnostno politiko, pravi, da morajo biti narodi Sovjetske zveze formulirani kot nacionalni zgolj po obliki, a socialistični v svojem bistvu

⁸⁰ Kot slikovit primer nam lahko služi Dagestan, danes majhna republika na jugu Ruske federacije z 2,5 milijona prebivalcev, ki govorijo več kot 70 različnih jezikov(!).

(Findley 2005, 185; Rywkin 1990, 145; Mawdsley 1998, 67; Gitelman 1992, 225). Glavna nevarnost ni bila več 'veliki ruski šovinizem', ampak 'majhni buržoazni nacionalizem' oz. neruski nacionalizem (Gitelman 1992, 226).

Kljub tem prepričanjem je situacija v dvajsetih letih prejšnjega stoletja boljševike prisilila k vzpostavitvi federalne države in priznanju obstoja narodov (Carrere d'Encausse 1979 v Dickens 1989, 21).

8.2 'Nezlomljiva zveza svobodnih republik'

Zveza sovjetskih socialističnih republik je bila uradno ustanovljena⁸¹ z ratifikacijo *pogodbe o uniji oz. zvezne pogodbe* (rus. *договор о союзе суверенных государств*), ki so jo podpisali predstavniki Ruske federacije, Ukrajine, Belorusije in Zakavkaške federacije. Srednjeazijske republike potemtakem očitno v zvezo niso vstopile kot polnopravni subjekti, ampak je pogodbo v njihovem imenu podpisala kar Rusija (Rupnik 1991, 1118–1119). Kot je zapisal Roy (2000, vii), so bile nekdanje republike Srednje Azije⁸² v sestavi Sovjetske zveze ustvarjene z dekreti, ki so bili izdani med letoma 1924 in 1936 in niso determinirale zgolj njihovih meja, ampak tudi imena, na novo izmišljeno preteklost, definicijo etničnih skupin, inkorporiranih v 'narode', in kot najbolj bizarno stvar – lastni jezik. Ta proces se je uradno začel 12. junija 1924, ko je bila sprejeta 'resolucija o državno-nacionalni razmejivosti', kjer so bile prej avtonomne republike promovirane v status 'polnopravnih' zveznih republik.

⁸¹ 31. decembra leta 1922.

⁸² Roy (2003) jih imenuje tudi 'islamske republike' nekdanje Sovjetske zveze. Sem lahko prištevamo tudi Azerbajdžan, ampak niti v geografskem smislu niti v sovjetski terminologiji ne sodi v Srednjo Azijo, čeprav ima z njo precej kulturnih, religioznih in lingvističnih vezi.

Tabela 8.1: Nastanek sovjetskih socialističnih republik v Srednji Aziji

Republika	<i>Turkmenska SSR</i>	<i>Uzbeška SSR</i>	<i>Tadžiška SSR</i>	<i>Kazaška SSR</i>	<i>Kirgiška SSR</i>
Leto nastanka	1924	1924	1929	1936	1936
Glavno mesto	Ašhabad	Taškent (do l. 1930 Samarkand)	Dušanbe	Alma-Ata	Biškek
Pred nastankom	TASSR	1. TASSR 2. Ljudska republika Kiva 3. Ljudska republika Buhara	Tadžiška ASSR (v okviru Uzbeške SSR)	Kirgiška ASSR	Kara-Kirgiška avtonomna oblast
Avtonomne republike v sestavi posamezne SSR	/	ASSR Karakalpakstan	/	/	/

8.3 Ozadje ustvarjanja nacionalnih republik

Tako je po navodilih Moskve nenadoma nastalo pet različnih nominalnih narodov, ki so se v končni fazi razlikovali glede na jezikovne posebnosti, povedano drugače: govorili so zgolj različne dialekte (Roy 2000, viii). Delitve so seveda obstajale, vendar kot take v preteklosti niso imele resnejšega političnega pomena. John Pottenger (2005, 131) ugotavlja, da je nastanek republik temeljil bolj na osnovi domnevne nacionalne identitete, priznavanje le-te pa je bilo primarno uporabljeno s strani centralne sovjetske vlade za spodkopavanje (meščanskih) nacionalističnih teženj.

'Nacionalne države' so bile prvotno ustvarjene kot mehanizem razmejevanja (ločevanja) in lažjega obvladovanja nacionalističnih teženj in ustvarjanja 'etnofederalizma' (Walker 2003). »Stalin je samovoljno 'zarisal' meje republik,« trdi Roy (2000, 73), vendar ne ozirajoč se na združevanje naravnih virov, »temveč z namenom redukcije obetov za regionalno enotnost /.../, tako je bilo postavljenih še več ovir, da bi se zagotovilo prisotnost iredentističnega prebivalstva.«⁸³ Osnovni princip takšnih kampanj je bil uničiti kakršno koli idejo o združenem Turkestanu, torej oslabiti moč dominantne etnične skupine v posamezni republici z umetnim ustvarjanjem posameznih manjšin (Ahrari 1996, 9–11). To trditev lahko podpremo z naslednjimi dejstvi:

⁸³ Zanimivo je, da se vsa glavna mesta petih držav nahajajo tik ob državnih mejah, seveda upoštevajoč dejstvo, da je bila Alma-Ata, ki leži nedaleč od meje s Kirgizistanom, kazahstanska prestolnica do leta 1998 (od takrat naprej je to *Astana*). Odpira se dilema, ali je bilo sprejetje takšnega načrta posledica strahu pred morebitnimi separatističnimi težnjami (in povezanimi nemiri). V takšnem primeru bi bilo glavno mesto lahka tarča za invazijo zvezne vojske iz sosednje republike.

- Dominantne etnične skupine v republikah v svojih glavnih mestih (*Aškabad, Taškent, Dušanbe, Alma-Ata in Biškek*) niso imele absolutne večine⁸⁴ (Roy 2000, ix);
- dve večji mesti (po št. prebivalcev in dejanski veljavi) v Srednji Aziji, Buhara in Samarkand, ki sta bili zgodovinsko tadžiški, sta (p)ostali del Uzbeške SSR in bili tako odrezani od kasneje ustanovljene Tadžiške SSR. Glavno mesto je postal Dušanbe, ki je bil ob dodelitvi statusa prestolnice nekoliko večja vas (3000 prebivalcev);
- Po drugi strani je bil Tadžikistan nagrajen s *Khujandom* (Leninabad), ki je zgodovinsko kot tudi demografsko gledano bistveno bolj 'uzbeški' (Martin 1997).
- Ferganska dolina,⁸⁵ ki še danes predstavlja stično točko različnih srednjeazijskih narodov, se je razdelila na (današnji) Kirgizistan, Tadžikistan in Uzbekistan (Pottenger 2005, 132).
- Primer *Karakalpakstana* ponuja še največ odprtih možnosti za razmislek. Tamkajšnje prebivalstvo govori kazaški dialekt, vendar je bila Karakalpaška ASSR priključena Uzbeški SSR (prej se je imenovala AO Karakalpakstan in je predstavljala del Kirgiške ASSR). Ali je bil namen oslabiti Kazahstan, do katerega Moskva ni bila zaupljiva, ali pa nagraditi Uzbekistan za poslušnost oz. kompenzirati njegovo izgubo ozemlja zaradi podelitve statusa republike Tadžikistanu?

Tako se je naenkrat 24 % Tadžikov, 16 % Uzbekov, 12 % Kirgizov in 7 % Turkmenov znašlo zunaj svoje republike (Lipovsky 1996, 217). Takšna nova ureditev je močno vplivala na stagnacijo razvoja predvsem Tadžikov. Identificirati so se morali s uzbeškimi potnimi listi, na kulturnem področju jih je oviral še zmeraj prisotni panturkizem, ki je tadžiški jezik obravnaval kot skoraj izumrlega⁸⁶ (Masov 1996).

⁸⁴ Leta 1989: Almaty 22,3 %, Dušanbe 38 %, Taškent 43,8 % (Han-Woo 2003).

⁸⁵ Razmejitev Ferganske doline je zelo zapleten (glej prilogo D), gre za območje med 40° in 42° severne geografske širine, ter med 69° in 72° vzhodne geografske dolžine. Dolina je dolga 300 km in široka 170 km, s treh strani jo obkrožajo gore, ki razdvajajo sekcijo doline vsakega naroda od večine svojega domačega teritorija. To je najgosteje naseljeno področje v srednjeazijski regiji (10 milijonov ljudi), nekdanji center kmetijskega gospodarstva. Polovica kirgiškega prebivalstva prebiva prav tu, Uzbekistan ima tu vse svoje zaloge nafte in vode in Tadžikistan 75 % kmetijskih površin in 65 % industrije (Weisbrode 2001, 45–48).

⁸⁶ Tadžiki so poseljevali to področje že zdavnaj pred naselitvijo turško-mongolskih nomadov (Bergne 2007, 6).

8.4 Problemi ustanovitve novih republik

Posamezna (sovjetska) republika ni bila nič drugega kot prazen okvir (Roy 2000), umetna tvorba (Lynn Edgar 2004, 3) ali kar *proto-država* (Kolstø 1998), ki je proizvajala efekt realnosti prek institucij in administrativnega aparata (Roy 2000, 29). Fascinira dejstvo, da je sovjetski oblasti te socialne konstrukcije kot realnost svetu uspelo predstaviti že po deseti obletnici revolucije. Takoj po nastanku so se kot slabe lastnosti nove teritorialne ureditve: prekinjene komunikacije med republikami in sistematičnega grajenja narodne zavesti pokazali novi etični konflikti, kot taki do tistega trenutka na tem območju nepoznani, pojavila se je ekonomska odvisnost od centra.

Pomanjkanje avtohtonega prebivalstva v urbanih delih⁸⁷ je za sovjetsko oblast lahko delovalo tudi kontraproduktivno – v teoriji naj bi mesta služila širjenju nacionalne kulture in sovjetske ideologije med ruralno prebivalstvo in nomade, po drugi strani pa bi bili ljudje iz različnih (ruralnih) okolij in bi tako zamenjali 'vaško omejenost' za 'kozmpolitsko internacionalno kulturo' (Gitelman 1992, 226–227). Ravno strah pred ogrožanjem kulture in etnične solidarnosti je prebivalstvo Srednje Azije odvrčal od življenja v mestih (ibid., 230).

Manjkali so seveda ključni atributi suverenosti: najpomembnejša od teh je bila vojska in vse, kar je bilo povezano s transportom⁸⁸ in komunikacijo (bila je skoncentrirana v centru in v domeni Evropejcev, npr. letalska družba Aeroflot).

8.5 Novi iredentizem na obzorju

Zgodovina mejnih vprašanj in ločevanja Srednje Azije na države se je kristalizirala ne le kot faktor odnosov med državami, ampak tudi kot način, kako posamezne države obravnavajo etnične manjšine. Sprejetje starih sovjetskih meja je bilo, ne glede na njihovo arbitrarnost in nastanek umetne narave, pomemben korak vlad naproti iredentističnim gibanjem in trganju geografskih meja držav. Ne glede na to, koliko bilateralnih sporazumov je bilo podpisanih, je

⁸⁷ Mesta v Turkestanu in Kivi so imela od skupno skoraj milijon prebivalstva le kakšen odstotek(!) Turkmenov, ostalo prebivalstvo so predstavljali Tataři, Uzbeki, Tadžiki, Armenci, Kurdi, Perzijci idr. (Lynn Edgar 2004, 65). Urbano prebivalstvo v Turkmenistanu v sovjetskih časih ni nikoli presehalo 50 % (Bohr 1996, 349).

⁸⁸Primer: Razdalja med Ašhabadom in Teheranom znaša (le) 670 km, vendar je bilo treba najprej potovati do moskovskega letališča Šeremetjevo in šele nato v Teheran, saj med mestoma ni bilo direktne letalske povezave. Celotna pot se je tako podaljšala na 5000 km.

možno trditi, da bo duh razmejitvenih črt še dolgo bedel nad političnim, kulturnim in ekonomskim dogajanjem v regiji (Rahimov in Urazaeva 2005).

Prvi dokaz, ki to nakazuje, se je zgodil leta 1999, ko se je začelo intenzivno vpadanje gverilskih borcev IMU na ozemlje Uzbekistana, na kar je vlada v Taškentu odgovorila s poostrenim nadzorom na mejah, kar pa je pomenilo konec svobodnega gibanja po regiji, ki je trajalo skozi celotno zgodovino (Eshanova 2002; Eshanova 2002a).

9 IDEOLOGIJE, MITOLOGIJE IN REŽIMI

Srednjeazijske države se ne morejo ozirati za državotvornostjo v čas pred Sovjetsko zvezo oz. rusko kolonizacijo, kot se lahko npr. Gruzinci, Litovci, Latvijci in Estonci.⁸⁹ V tistem obdobju so v Srednji Aziji obstajali zgolj posamezni emirati, na območju večjega dela Srednje Azije pa plemenske konfederacije, ki nikakor niso kompatibilne z etnično-nacionalnim legitimiranjem države, ki sili v ospredje dandanes (Bell 1999, 186–187). Komunistična partija je bila edini arhitekt formiranja ideologije v Sovjetski zvezi, in sicer s pomočjo lokalnih partijskih aparatov, ki so njeno idejo poslušno širili med množice. Kot del komunističnega sveta je bila identiteta tem narodom vsiljena s strani vladajočih komunističnih partij (Kanet 2008), katerim je poveljevala KP Sovjetske zveze s svojimi voditelji. Identiteta se je zrcalila prek dominantne ideologije, ki je te narode zavezala h gradnji socializma, ki bi ga nadomestila komunistična družba, temelječa na marksističnih principih.

Po zlomu SZ in propadu ideologije,⁹⁰ ki je dajala smisel in vitalnost srednjeazijskim političnim tvorbam, je to breme padlo na pleča novih voditeljev teh držav. Kot glavni segment utemeljevanja obstoja lahko izpostavimo slavljenje državotvornosti in povezovanje le-te s starodavno mitologijo⁹¹ in tradicionalizmom. Tako so tudi postsovjetske politične elite v srednjeazijskih državah kot ključno funkcijo še zmeraj obravnavale podajanje nacionalne ideologije ljudstvu. Družba je bila še zmeraj navajena pasivnega sprejemanja idej države, kot si je želela partija, po drugi strani pa so navkljub sovjetskim poskusom emancipacije na tem

⁸⁹ Nacionalne fronte v baltičskih državah so se legitimirale na predpostavki nelegalne aneksacije njihovih držav v SZ v času 2. svetovje vojne.

⁹⁰ James Bell (1999, 183–186) meni, da je »materializacija arhitekture družbenih idej in generalizacija reprezentacij življenja vedno predstavljala enega izmed najbolj pomembnih izrazov vladajoče ideologije.« Zlasti v sovjetskih časih so arhitekti posvečali posebno pozornost raznim spomenikom in ostalim javnim površinam, ki so izražale 'suverenost' posamezne republike znotraj SZ. Po osamosvojitvi so bila imena javnih površin, ki so se nanašala na revolucijo, socializem in Rusijo, spremenjena, z izjemo posameznik ruskih literatov (Puškinova ulica). Na primer Rdeči trg v Taškentu je bil preimenovan v Trg neodvisnosti, Leninova in Engelsova avenija sta bili preimenovani v Rašidovo in Temurjevo. Ravno zato je bilo zanimivo odstranjevanje 20-metrskega Leninovega kipa z osrednjega trga v Taškentu. Le-ta je bil odstranjen čez noč in zelo skrivnostno, brez kakršnih koli teatralnosti, spremljav fanfar in izbruhov antikomunističnih čustev. Na izpraznjen podstavek so namestili velikanski bronast globus s poudarjenimi teritorialnimi mejami Uzbekistana (Han-Woo in drugi 1998)

⁹¹ »Miti povezujejo narod z nečim, kar bi lahko imenovali 'tla ali temelj biti',« meni Sabrina Ramet (2008, 597) in dodaja, da so miti »sredstva za ustvarjanje kolektivnega spomina in tisti, ki so bili izbrani za to, da v teh slikovitih dramah nastopajo kot junaki in zlikovci, rabijo tudi za to, da določajo, kaj bo med narodom veljalo za dobro in kaj za zlo«. Dodaja, da ima uporaba mitov v politiki že dolgo zgodovino, saj je z njimi mogoče podkrepiti sklicevanje na legitimnost dinastije in zahteve po ozemlju, blaženosti in celo svetništvu osrednjega lika mita (ibid., 575).

področju ohranjali tradicionalizem. Tudi po pridobitvi samostojnosti smo bili lahko priča novi renesansi tradicionalnih vrednot: radikalizacija religijskih praks, močnejša konservativnost v družinskih in klanskih vrednotah in večji poudarek na kulturnih identitetah.

9.1 Stari voditelji, nova retorika

19. avgusta 1991 se je zgodili *coup d'état*, naperjen proti Mihailu Gorbačovu in spraval v nevarnost njegove reforme sovjetske države, čeprav je bila le-ta v zadnjih izdihljajih (Gammer 2000, 125). Večina voditeljev srednjeazijskih republik je brez oklevanja pozdravila namere pučistov (Roy 2007, xiii–xv). Isti posamezniki so čez nekaj dni hiteli z razglašanjem samostojnosti njihovih republik ter začeli propagirati nacionalizem bolj ali manj nastrojenim⁹² proti Rusiji in bolj odprtim do Zahoda (Kubicek 1998, 29; glej tudi Weisbrode 2001, 15–16). Tudi zahodna liberalna demokracija (vsaj nekaj njenih elementov) je prodrla v samo osrčje 'orientalskega despotizma' (Fairbanks 2001, 224).

Če je v baltskih državah Moldaviji, Armeniji in Azerbajdžanu obstajalo močno gibanje za republiško neodvisnost, ki je v začetku devetdesetih paraliziralo delovanje tamkajšnjih KP, kaj takega še zdaleč ne moremo trditi za srednjeazijske države, vsaj ne pred državnim udarom. Po mnenju Staniča (1991, 1317) so islamske zvezne republike, kot jih imenuje, povzročale v tedanjem prestrukturiranju države še najmanj težav, saj so pravzaprav gladko in hitro sprejele vse zamisli. Pomembnejši kot njihovo sodelovanje oziroma manj aktivno sodelovanje pri prestrukturiranju pa sta bili njihovo notranje prebujanje in organiziranje na temeljih *panislamizma* in *panturkizma*. Na ta način naj bi po njegovem znotraj Sovjetske zveze – in tudi bodočih držav – nastajala zelo močna in vitalna versko-rasna skupnost.

S propadom enotne komunistične ideologije v nekdanji SZ se je že oblikoval nekakšen versko-rasni dualizem – slovansko-pravoslavni del na eni strani in islamsko-turški na drugi. Tudi tu so se torej kazali obrisi neke nove stvarnosti, ki jo je bilo vedno težje obdržati v enotni državni skupnosti (ibid., 1315).

Seveda predsedniki oz. 'ustanovni očetje' niso imeli lastnosti nacionalnih herojev niti niso bili demokrati po svojem prepričanju, imeli pa so še eno skupno lastnost – bili so ostanek stare sovjetske nomenklature in še kako so se zavedali prezgodnjega rojstva svojih republik ter jih

⁹² Kenneth Weisbrode (2001) govori tudi o ambivalentem oz. aktivno sovražnem odnosu do Rusije.

hoteli na vsak način ohraniti pri življenju. Nekdanji 'komunisti' pa so postali 'socialisti', 'demokrati' ali 'nacional-demokrati' (Brill Olcott 1992, 113). Srednjeazijske države so bile že od vsega začetka zasnovane na absolutni in avtoritarni moči predsednika, z izjemo Kirgizistana, ki se je 'spogledoval' z demokratičnimi procesi in procedurami, vendar je tudi ta počasi zdrsel v blago avtoritarnost konec devetdesetih (Jonson 2004, 145). Vlada oz. predsedniki so se začeli predstavljati kot edina instanca, sposobna zagotavljanja varnosti. Skozi leta so izoblikovali zelo natančno shematizacijo intelektualnega, socialnega in verskega disidentstva, identificiranega z opozicijo, katero pa sistematizirajo kot fundamentalizem (Peyrouse, 2007, 246). Nadaljujejo s politiko njihovih predhodnikov iz časov SZ in so postali pozorni na vse oblike islama, tako 'uradnega' kot tudi 'neuradnega'. Negodovati so začeli ob pojavu gibanja *Hizb-ut-Tahrir al-Islami*, *IMU* in *PRI*, izgnali pa so večino tujcev, ki so prihajali iz južnejših držav (Afganistan in Pakistan).

Po letu 1991 so začeli vsi glavni politični igralci v Srednji Aziji svoje kampanje graditi na instrumentalizaciji konservativnih vrednot in prepričanj lokalnega prebivalstva in propagiranju občutka za nacionalni ponos (čeprav so bili nezainteresirani za razvoj periferije). Pomanjkanje nacionalističnih gibanj skozi obdobje ruske nadvlade je se je izrazilo v povečanem oziranju v slavno zgodovino. Identifikacija z mogočnimi srednjeveškimi državami je postala stalnica in s tem se je začelo oddaljevanje od koncepta 'sovjetskega človeka', ki naj bi intenzivno razvijal občutke indiferentnosti do preteklosti. Erica Marat (2008) vidi to poudarjanje tradicionalizma kot preprost instrument za pridobitev hitre podpore kljub pomanjkanju prepotrebnih programov za živahnejše politično, ekonomsko in socialno življenje. Predvsem uzbekistanski, turkmenistanski in tadžikistanski državni voditelji so utemeljevali potrebo po močni centralizirani državi in očetovskemu voditelju na tradicijah, ki so zopet izvirale iz tradicionalnih vzorcev državne organizacije. Nujno so morali biti vpeljani tudi etnocentrični elementi, da bi se lahko (do)gradila dovršena nacionalna država. Politična kultura je seveda derivat tradicionalne patriarhalne strukture družine kot osnovne enote družbe, tako se tudi moč personalizira na vseh stopnjah, temelji pa tudi na klanski in plemenski zasnovi (Kubicek 1998, 30).

9.2 Preteklost politične misli v Srednji Aziji

9.2.1 Srednjeazijska razsvetljenska doba 19. stoletja: gibanje 'usul-i-jadid'

Prva reformistična gibanja, ki so bila plod intelektualcev Srednje Azije, je na nek način omogočila ruska kolonizacija, s tem da je prinesla številne nove tehnološke rešitve: tisk, telegraf in železnico in le-te so skupaj doprinesle k spremembi vzorcev v intelektualni avtoriteti in kulturni transmisiji. Eden od rezultatov je bil tudi novo reformno gibanje, tj. *usul-i-jadid* (Khalid 1998 v Khalid 2004, 137). Glede na to, da je bila Srednja Azija soočena z izgubo suverenosti, se je pred strahom kulturne in ekonomske marginalizacije tamkajšnja elita odločila za korenite posege kar se tiče sprejemanja moderne znanosti. Zagovarjali so 'pravo' razsvetljensko verzijo islama in zavračali tradicionalno *ulemo* pri razlaganju verskih nauk, skratka hoteli so zavarovati islam prek zadostnega števila izobražencev in kozmopolitov⁹³ (študirali so v razvitejših delih imperija ali v Turčiji). Na ta način naj bi se približali standardom, ki so veljali na Zahodu in se postopoma otresli kolonialne nadvlade (Rashid 2001, 45–46). Njihovi cilji so bili povezani predvsem s prekinitvijo vezi s fundamentalizmom in po vzoru *Mladih Turkov* vpeljati elemente ustavnosti predvsem v Buharo. Islam je postal definicijska karakteristika naroda oz. je dejansko postal narod. Muslimani so postali skupnost s svojo pozicijo v prostoru in času. Islam je v takšnih negotovih okoliščinah postal splošno uporabljen termin, ki ni označeval le religije, ampak tudi skupnost in njene pripadnike (Khalid 2004, 138–139).

9.2.2 Islamski narodni komunizem – politizacija religije

Ideje socializma so se v tistem času hitro širile po evropskem delu Rusije, toda na jugu in vzhodu niso dobile (pre)potrebne zagone, saj so si boljševiki veliko obetali le od proletariata v industrijskem *Bakuju* (Bennigsen in Wimbush 1980, 11–12) in novih intelektualnih elit v *Kazanu*. Edina omemba vredna srednjeazijska politična organizacija⁹⁴ z revolucionarnim nabojem pred oktobrsko revolucijo je bila znana pod imenom *Usjhuz*,

⁹³ Jadidi so predstavljali bolj interese urbanih predelov, podeželje jim ni nudilo kakšne posebne podpore in obratno.

⁹⁴ Politično gibanje, ki je predstavljalo interese muslimanov v ruskem imperiju, je bila stranka *Ittifaq al-Muslimin* (*Zveza muslimanov*), ki je bila svoj čas zastopana tudi v *dumi* (Schleifman 1998, 64–65). Nastala je po vseruskih kongresih muslimanov, vendar pa ni podatka, ali bi bil med aktivnimi članstvom kdo iz takratnega Turkestana (Schleifman 1998, 64–65).

vendar pa je bolj kot načela klasičnega marksizma zagovarjala *panislamizem* in pozivala k boju proti carju in ruski dominaciji (Hannan 2002, 14–15).

V začetni fazi prodora komunizma v Srednjo Azijo je bila ena izmed dominantnih političnih idej t. i. *islamski komunizem* oz. *narodni komunizem*, kjer bi imeli narodi Srednje Azije močnejšo besedo pri tem, kako bodo implementirali direktive iz Moskve (Dickens 1989, 3; Waardenburg 2003). Lenin in Stalin sta upala, da bodo njegovi zagovorniki ponesli šolo marksizma tja, kjer po njunem mnenju ni imela dovolj vpliva – na vzhod. Glavna teoretika narodnega komunizma, *Mirsaid Sultangalijev* in *Faizulah Khoajev*, opogumljena z zagotovilom sveta ljudskih komisarjev, da (Bennigsen in Wimbush 1980, 20):

- a) ruski narodi uživajo enakost in suverenost;
- b) imajo pravico do samoodločbe, vključno s pravico odcepitve in formiranja lastnih držav,

sta se takoj zavzela za *Republiko Turan* oz. *Veliki Turkestan*, s svojo avtonomno islamsko (turkestarsko) komunistično partijo in vojsko (Roy 2000, 45). Znotraj meja naj bi se nahajalo celotno islamsko (turško) prebivalstvo Rusije – Turkestan, Tatarstan, Baškirijska, severni Kavkaz, Azerbajdžan in Dagestan. Sultangalijev je vseskozi zagovarjal panislamizem, ki se je pojavil v carističnih časih, le da mu je 'odvzel' religiozen naboj in ga skoncentriral na povezovanje na podlagi lingvističnih in kulturnih podobnosti turških ljudstev. Sovjetska oblast je v komunističnih strankah Turkestana spoznala precejšnjo grožnjo, predvsem zaradi postavljanja panislamizma in politične svobode v ospredje pred razrednim bojem. Vanje pa so se združevali tudi tradicionalisti, ki so si prizadevali, da bi se celotna turkestarska *umma* združila v regionalni kalifat. Prvi ukrepi s strani centralne vlade so bili (Roy 2000, 45–46):

- Absorbiranje turkestarske KP in biroja islamskih organizacij s strani ruske KP.
- Nosilec revolucije je postal proletariat v evropskem delu Rusije, narodi 'tretjega sveta' so postali potisnjeni v ozadje.
- Prekinitev sodelovanja z antiimperialističnimi in nacionalističnimi voditelji – Atatürk (Turčija), Reza Kan (Perzija/Iran), kralj Amanullah (Afganistan).
- V tem času je izginila večina intelektualne elite iz obdobja pred revolucijo.
- Zamenjava pojma 'muslimani' z 'narodi orienta'.

Za narodni komunizem je značilna fuzija treh močno prisotnih idej oz. doktrin v takratni Rusiji: panislamizem, panturkizem in marksizem. V zgodnjih dvajsetih letih so narodni

komunisti predlagali postopno sekularizacijo Srednje Azije, vendar zgolj do te mere, da bi se odstranilo, kar je bilo v družbi fundamentalističnega in ekstremističnega, niso se pa zavzemali za popolno uničenje verskih institucij. V bistvu je njihov predlog temeljil na liberalizaciji rigidnih struktur in njihovi prilagoditvi sodobnemu načinu življenja.

Od panturkizma so prevzeli idejo o kreaciji republike, ki bi združevala vse turško govoreče narode, ki bi tako realizirali njihove ideje in nacionalne aspiracije.

Dobre predpostavke marksizma so bile po mnenju Sultangalijeva zgolj v tem, da je izpostavljal socialno pravičnost in enakost. Kot za mnogo azijskih komunistov pa je bil tudi zanj marksizem evrocentričen produkt kapitalistične industrijske družbe, ki naj se ne bi vklapljal v azijski način življenja (Lipovsky 1996, 216).

9.3 Države pod drobnogledom

9.3.1 Kazahstan

Od vseh ostalih narodov Srednje Azije se Kazahstanci štejejo za prve, ki so naredili pomembne korake, da bi postali narod v smislu kot ga razumemo v Evropi. Najdlje posedujejo jasno prepoznaven jezik, tako v pisani in govorjeni obliki in tudi prvi so začeli kazati nacionalistične tendence. Primer je v prejšnjem poglavju omenjena stranka Alash Orda, ki se je s svojim programom borila proti ruski kolonizaciji, dala pa je podlago modernemu kazahstanskemu nacionalizmu (Edmunds 1998). Plemenska ureditev je izgubila precej svoje nekdanje vloge, kot označevalca kazaške kulture: plemensko samozavedanje je bilo vedno pogojeno s pripadnostjo ozemlju in ko je bila plemenska skupnost razseljena ali uničena, je pleme izgubilo svoj prvotni fokus identitete, posledično se je porušila tudi plemenska hierarhija. Plemenska identiteta urbanega prebivalstva se evlucijsko spremenila v obliko ohranjanja 'kulturne zapuščine' (Kølsto 1998).

Leta 1996 je bil izdana uradna deklaracija z naslovom *Koncept formiranja državne identitete republike Kazahstan*. V njej je bilo zapisano, da nima nobena druga etnična skupina v Kazahstanu ne more uživati podobnih privilegijev kot Kazahi, v smislu kulture, jezika, tradicij in življenjskega sloga. »Kazahstan je država Kazahov, ker tu živi samo en narod – Kazaški (Diener 2006). Ostali so le predstavniki narodov, ki imajo svoje nacionalne države drugod po svetu,« je nekoč dejal poslanec v *Majlisu* Sultan Sartajev. Kazahstanska vlada pod vodstvom Nursultana Nazarbajeva je začela obraten proces sovjetske 'multietničnega pluralizma', ki

favorizira dominantno etnično skupino. Politike poudarjanja prevlade kazaškega naroda lahko strnemo v tri glavne značilnosti (Karin in Chebotarev 2002):

- Niso priznan na uradni ravni, v bistvu vlada zanika takšne poteze.
- Skrivajo se za masko na ideološke in propagandistične realizacije oživljanja kazaškega jezika, tradicij in kulture na eni strani; na drugi strani se promovira gradnja multinacionalne države in prijateljstvo med narodi.
- Glavna karakteristika je ohranjanje superiornosti vrednot in resursov Kazahov naproti priseljenemu prebivalstvu v času Sovjetske zveze.

9.3.2 Kirgizistan

Kot tudi v primeru bližnjih gorskih državah, Afganistanu in Tadžikistanu tudi v Kirgizistanu geografski dejavniki močno vplivajo na razvoj identitete. Ozemlje Kirgizistana je razdeljeno na pet glavnih dolin: Talas, Chui, Issy-Kul, Narin in na Fergansko dolino.⁹⁵ Razlike med prebivalci teh dolin se odražajo v klanski razdrobljenosti, ki so v nasprotju s promocijo široke nacionalnosti, ki jo je promoviral bivši predsednik Askar Akajev. Situacijo dodatno komplicira dejstvo, da je severni del države bolj 'evropeiziran' zaradi številčne ruske manjšine,⁹⁶ gre za očitno cepitev na osi sever-jug (Elebayeva in drugi 2000).

Z neodvisnostjo je kirgizistanska vlada videla priložnost za uresničitev ideje o jasni kirgiški nacionalnosti zgrajeni na jasno definirani preteklosti. Ta proces je temeljil na povečevanju bajeslovnega kirgiškega bojevnika *Manasa* in njegovemu povišanju nacionalnega heroja. Zagovornikom kirgiškega nacionalizma je trn v peti jezikovna politika,⁹⁷ saj je za njih kirgiški jezik praktično edini atribut razvoja nacionalne identitete, čeprav pogosto na škodo ostalih etničnih skupin te etnično heterogene države.

⁹⁵ Tam je že pred 'uradnim' razpadom Sovjetske zveze prihajalo do napetosti in spopadi med Kirgizi in Uzbeki (predvsem v mestu Oš), ter Uzbeki in Mešketskimi Turki (Keller 1990).

⁹⁶ Pred samostojnostjo je bila prestolnica Kirgizistana Biškek praktično najbolj 'evropsko' mesto v celotni Srednji Aziji, saj so Rusi tvorili večino prebivalstva. Po podatkih iz leta 2004 je ruskega prebivalstva 'le' še 20%. Ljudje na severu tudi niso tako večji sporazumevanja v kirgiškem jeziku in raje uporabljajo ruščino (Olimova 2002).

⁹⁷ Problemi kirgiškega jezika segajo v leto 1960, ko je bilo obvezno poučevanje ruščine v kirgiških šolah, medtem ko je bilo odpravljeno poučevanje kirgiškega jezika v ruskih šolah.

9.3.3 Tadžikistan

Tadžikistan je preživel najbolj krvavo srečanje z demokracijo, kar je mnoge spodbudilo k razmišljanju, da je militantni islam vstopil tudi v Srednjo Azijo. V poznih 80-ih letih se je formirala široka koalicija demokratičnih, nacionalističnih in religiozних sil, sestavljena iz strank *Rastakhiz* (Oživljenje), *PRI*⁹⁸ in *Demokratske stranke* je začela priprave na participacijo pri prvih predsedniških volitvah in sestavljanju nove vlade novembra 1991 (Jones Luong 2003, 334–335; McFaul 2004, 83–85). Kot tudi v sosednjih republikah je zmagal nekdanji sekretar KP, *Rahmon Nabijev*, vendar so ga prej omenjene stranke (uradno že v opoziciji) obtožile poneverb in niso hotele priznati rezultatov. V bistvu je šlo za spopad med dvema frakcijama: stare elite iz Leninabada, ki je Tadžikistanu vladala od leta 1943 (Martin 1997), in ostalo združeno opozicijo. Po mesecih protestov sta obe strani dosegli dogovor o nekakšni koalicijski vladi in delitvi oblasti. Uradno zmagovita stran je ta dogovor kmalu razveljavila in začela se je petletna državljanska vojna. Premirje je prineslo več pravic preostali opoziciji (Združena opozicija Tadžikistana), med drugim 30 odstotkov položajev v vladi (Zakharchenko 2008).

Za nasledstvo padle vlade (lahko trdimo, da je imela še zmeraj mnogo primesi nekdanjega komunističnega sistema) v Dušanbeju sta se začela potegovati tako Uzbekistan kot tudi Rusija, *Združena opozicija Tadžikistana* pa je začela iskati pomoč pri drugih bolj radikalnih skupinah in v Afganistanu – šele, ko so oblast prevzeli antitadžiški Talibani, se je ta vez prekinila in posledično se je končala tudi vojna (Olimova 2001). Konec državljanske vojne v Tadžikistanu je po mnenju avtorjev tudi prelomen trenutek, ko se je verski radikalizem 'razil' po Srednji Aziji, podpora pa mu raste od sredine devetdesetih. Da se je to začelo dogajati šele nekaj let kasneje, je zapuščina sovjetske religijske politike, ki je islam dokaj uspešno pretvorila v enega izmed stebrov regionalne kulturne identitete in ga diskreditirala kot politično silo.

⁹⁸ Tadžikistanska branža stranke islamskega preporoda je bila ustanovljena v Astrahanu leta 1990, v glavnem pod vodstvom Tatarov, ki so agitirali za ponoven dvig islamskih vrednot v postsovjetski družbi (Rashid 2001, 50). Kasneje, ko se je povezala z oblastjo (leta 1997), je stranka postala povsem nacionalistična in se je zavzemala predvsem za branjenje tadžiške identitete pred Talibani (podpirala je komandanta Masuda) in Uzbeki (Roy 2007a, 30).

9.3.4 Turkmenistan

Skozi sovjetsko obdobje je bil Turkmenistan s strani Moskve najbolj zapostavljena republika (če izvezemo Tadžikistan) z največ brezposelnimi prebivalci, najvišjo smrtnostjo novorojenčkov in najnižjo stopnjo industrializacije⁹⁹ (Rashid 2002a, 150). Srednjeazijska država, kjer se je kult osebnosti predsednika še najbolj razvil in je dobil že znanstveno-fantastične razsežnosti, je gotovo Turkmenistan. Obubožani, vendar uradno samostojni Turkmenistan se je tudi zaradi majhne vojaške sile začel naslanjati na politično nevtralnost in se tako poskušal izogniti novim gospodarskim in vojaškim paktom, ki so nastajali v regiji in se končno otresli vpliva Rusije in tudi Uzbekistana. Ne le, da se ni pridružil antitalibanski koaliciji, temveč je s takratnim afganistanskim režimom kot ena redkih držav ohranjal dobre odnose prav do konca (Rashid 2002a, 152). Turkmenistanski *Saparmurat Nijazov*, ki je vladal tej državi 21 let,¹⁰⁰ je ustvaril kult osebnosti, katerega bi mu gotovo zavidala celo Stalin in Kim Il Sung. Očitno je sledil zgledu Mustafe Kemala *Atatürka* in si nadel naziv *Türkmenbaşy*, kar pomeni 'Oče vseh Turkmenov'. Je tudi avtor 'svete knjige', ki nosi naziv *Ruhnama* (tuk. *duhovnost*) in katera naj bi vodila življenje Turkmenov in seveda zapolnila vse pomanjkljivosti v njihovem duhovnem življenju. S tem si je utrdil status 'nacionalnega preroka', ki bo Turkmenistan popeljal v tretje tisočletje (Khalid 2004, 152). Za *Ruhnama* v Turkmenistanu velja, da je 'sveta knjiga', tako kot je Koran 'božja knjiga', vsem mošejam pa je naročeno, da morajo imeti predsednikovo največje literarno stvaritev postavljeno zraven Korana. Tiste, ki se temu niso uklonile, so bile prisiljene zapreti svoja vrata. Skozi svoj kult osebnosti je trdno 'zacementiral' nacionalizem v moderno zgodovino Turkmenistana.

Častna prisega¹⁰¹	Uvodni odstavek <i>Ruhname</i>¹⁰²
<i>Turkmenistan, moja ljubljena domovina. Vedno si z menoj, v mojih mislih in mojem srcu. Za najmanjše zlo proti tebi, naj mi ohromi roka, za najmanjšo laž, naj se mi posuši jezik. V trenutku izdaje moje domovine, mojega predsednika in nedotakljive zastave, naj pri priči izdihnem.</i>	<i>V imenu edinega Boga, vzvišenega! Moje ljubljeno ljudstvo! Moj dragi narod! Ta knjiga, turkmenska <i>Ruhnama</i>, je napisana s pomočjo inspiracije, poslana v moje srce s strani Boga, stvarnika vesolja.</i>

⁹⁹ Veliko sovjetskega kapitala je bilo namenjenega za raziskave naftnih polj v Sibiriji, medtem ko je turkmenistanski energetski potencial ostal bolj ali manj zanemarjen.

¹⁰⁰ Generalni sekretar KP Turkmenske SSR od 1985 do 1991 in predsednik neodvisnega Turkmenistana od 1991 do svoje smrti decembra 2006. Na funkciji predsednika ga je nasledil *Gurbanguli Berdimuhamedov* (Boucek 2007).

¹⁰¹ V Lynn Edgar 2007, 1.

¹⁰² Citirano po: Nijazov 2004.

Še nekaj desetletij nazaj je bilo za Turkmenistan težko trditi, da je ravno primeren poligon za takšne erupcije nacionalizma, kot smo mu priča v zadnjih petnajstih letih. Vsa ikonografija in parole spominjajo na fuzijo Atatürkove Turčije¹⁰³ in SZ v času Stalina. Ko so se na oblast povzpeli boljševiki, so bili Turkmenci¹⁰⁴ fragmentirani v genealoško definirane skupine, ki so govorile različne dialekte, se pogosto spopadale med seboj in jim je hkrati vladalo vsaj pet različnih držav. Nomadski način življenja je bil za veliko večino Turkmenov edini pravi, komunistični oblasti ga je uspelo dokončno ukrotiti šele v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja. Turkmenistansko prebivalstvo je bilo praktično nepismeno, razseljeno na ogromnih in nedostopnih sušnih teritorijih. Čeprav so te skupine priznavale skupne prednike, si niso lastile arbitrarno omejenega teritorija, nobenih skupnih političnih institucij, 'uniformiranega' jezika, množične kulture, tiska in izobraževalnega sistema – skratka, popolna odsotnost atributov modernih nacionalizmov (Lynn Edgar 2004, 2–3). Za razliko od sosednjega Uzbekistana sta turkmenska baza legitimnosti in tradicija zasnovani na povsem drugačnem vzorcu. Namesto proslavljanja kontinuirane državotvornosti – Turkmenistan je vendarle še zmeraj plemenska konfederacija – se bolj nanaša na plemensko raznolikost in tradicijo, nad katero bedi 'Oče naroda' (Bohr 1996, 350). Glede na to, da imajo v shemi, kot si jo je zamislil Nijazov, plemena osrednji pomen, je islam potisnjen ob stran, saj razvoj plemen datira v predislamsko obdobje (Khalid 2004, 148). Še zmeraj povprečen prebivalec Turkmenistana in Uzbekistana (kot dveh najbolj avtoritativnih držav v Srednji Aziji) prejme prav toliko predvidljivosti, discipline in kolektivne zavesti kot njegov oče in ded v času Hruščova ali Brežnjeva (Fairbanks 2001, 228).

9.3.5 Uzbekistan

Nacionalizem v Uzbekistanu je postal nova oblika legitimiranja enega in edinega cilja: moči. Predsednik Islam Karimov je uspešno izkoristil srd Uzbekov zaradi potez Moskve v 80-ih letih in tako iz sebe napravil zmagovalca državne neodvisnosti (Roy 2000, 112–113). Oziroma kot trdi Bell (1999, 199): uzbeški nacionalizem se je galvaniziral kot reakcija na antikorupcijsko

¹⁰³ »Ne Mutlu Türküm Diyene« je fraza, ki je za vedno zaznamovala turški nacionalizem, pomeni pa: »Srečen je tisti, ki se lahko opredeljuje za Turka.« (Bal 1998). V Turkmenistanu je to geslo »Khalk, Watan, Türkmenbaşy!«, kar pomeni »Narod, domovina, Oče Turkmenov!«.

¹⁰⁴ Turkmenov je približno 6,8 milijona (v Turkmenistanu 3,6 milijona, Iranu 1,1 milijona, Afganistanu 930.000, Iraku 170.000, Siriji 80.000 in v Rusiji 33.000) (CIA Factbook 2008; glej tudi Rashid 2002a).

kampanjo Jurija Andropova. Še vedno obljublja bogat razcvet Uzbekistana, geslo »O'zbekiston kelayagi buyuk davlat«, kar pomeni »Uzbekistan, velika država prihodnosti«, bode v oči praktično na vsakem javnem mestu. Uzbekistan nadaljuje z naslanjanjem na preteklost, kulminacijsko točko 'uzbeške državnosti' predstavlja mit Timurlenka (*Amir Temur*), režim pa na vse pretege slavi njegovo 'zlato zapuščino' (Khalid 2004, 148–150). Prizadeval si je za izstop iz 'kluba' ruskih satelitov navkljub pristopu k SND (Dannreuther 2001, 248) in se je hotel uveljaviti kot izvozno usmerjeno gospodarstvo na področju energentov in bombaža. Uzbeška vlada je v takoj po osamosvojitvi začela z emancipacijo in načrtnim in ostrim procesom *derusifikacije*, kar je vodilo k eliminiranju ruščine kot uradnega jezika, odstranjevanje napisov v cirilici in menjava le-teh s tistimi v latinici. S tem je privabila tudi številne turške intelektualce in tudi turški kapital kot nagrado (Brill Olcott 1992, 127). Prisotnost Rusije je za Uzbekistan postalo moteče predvsem v času tadžikistanske državljanske vojne in tako se je začel naslanjati predvsem na ZDA in ostale zahodne države. Bolj kot ideološka in zgodovinska komponenta je uzbekistanske voditelje pri izbiri svojih zaveznikov vodil čisti pragmatizem (Fumagalli 2007, 255–260).

V Uzbekistanu je prišlo do eksperimentiranja (1991–1992) z okrnjenim pluralizmom, kar je vodilo do rojstva strankarskega sistema z elementi tekmovanja za volilne glasove. Prebujena opozicija, predvsem tista z religioznim nabojem, je nenadoma preoblikovala zametke večstrankarstva v 'večstrankarsko fasado', ki je tlakovala pot vladajočim elitam, da so se še bolj zasedle na oblasti (Fumagalli 2007, 254–255). Uzbekistan se tako ni povsem otresel ostankov sovjetskega sistema: prejšnji sekretar KP, Islam Karimov, je na volitvah prejel 86 % glasov,¹⁰⁵ KP pa se je preimenovala v Ljudsko demokratsko stranko (Kubicek 1998, 30). Glede na novo ustavo je parlament (*Oily Majlis*) vrhovno zakonodajno telo (poglavje 2, člen 10), vendar pa je v praksi dejansko le orodje v rokah predsednika, saj je predsednik vladajoče stranke. S tem ko imenuje guvernerje (*hokim*) pokrajin in jih tudi redno menjava, ko se zboji, da kdo od njih preveč posega v njegovo absolutno oblast, posega tudi v zadeve lokalne samouprave. Prave opozicijske¹⁰⁶ skupine (*Birlik, Erk*) so deležne neprestanega nadlegovanja, njeni voditelji pa so že zdavnaj zapustili domovino ali pa jih je doletela dolga zaporna kazen

¹⁰⁵ Svoj mandat si redno podaljšuje na referendumih oz. kvazivolitvah, kjer ga običajno podpre prek 90 % volivcev.

¹⁰⁶ Opozicijske stranke (npr. Domovinska stranka in Kmečka stranka) uzbekistanskega strankarskega sistema v praksi delujejo kot podaljšana roka vladajoče stranke Karimova.

ali celo smrt. Karimov svoja dejanja opravičuje s tem, da s prstom kaže na sosednji Tadžikistan in kaos zaradi religioznega in medetničnega nasilja. Tako je začel s promoviranjem 'kulta stabilnosti' in se razglasil za 'varuha domovine' kot tudi 'etnične harmonije' (Kubicek 1998, 30–33).

9.4 Novi šovinizem

9.4.1 Soočanje z etnično raznolikostjo

Posamezne etnične napetosti v SZ po letu 1988 so presunile tako sovjetske državljane kot zunanje opazovalce. Veliko jih je bilo mnenja, da je SZ imuna na take konflikte, nekateri so verjeli marksistično-leninističnim mitom o progresivnemu zmanjševanju napetosti ali pa so sledili zahodnim teorijam o 'pojemanju' narodov in religije v razvitih družbah (Gitelman 1992, 220). Konflikti niso prerasli v kakšen večji oborožen spopad med skupinami, ampak so se prelevili v relativno etnično harmonijo, vsaj v odnosu z ostalimi državami (predvsem Kavkaz) po razpadu SZ, čeprav se nanjo še vedno gleda z neko mero skepticizma. Kljub vsem omenjenim oblikam podpihovanja nacionalizma še zdaleč ne moremo govoriti o pretiranih etničnih eksplozijah in eksodusu manjšin. Tak primer je Kazahstan, kjer takšna harmonija obstaja med dvema skupinama, ki sta zelo številčno zastopani – etnični Kazahi in Rusi (po letu 1991 so zopet postali manjšina), vladajoče elite pa nedvoumno favorizirajo eno skupino, in sicer Kazahe (Barsamov 1997, 273–275).

Današnje vladajoče ekipe na tleh bivše SZ še ne dopuščajo maščevalnih korakov nasproti bivšemu okupatorju, meni Rupnik (1999, 239) in se nadalje sprašuje, kdo lahko jamči, da se kaj takega ne bi moglo zgoditi v drugem ali tretjem 'kolenu' državnih voditeljev. Namreč, nekdo bo vendarle moral dati pojasnilo svojim rojakom, zakaj njihove dežele kljub velikemu naravnemu bogastvu še vedno tako zaostajajo v razvoju. Bržčas bodo s prstom kazali na Moskvo. Drži tudi, da je rusko prebivalstvo ostalo na mnogih področjih deprivilegirano in tudi diskriminirano glede na sovjetske čase. Če so hoteli obdržati (državne) službe, so se morali naučiti (novega) državnega jezika, predavanja in izpiti v izobraževalnih ustanovah so potekali v državnem jeziku, čeprav je bila večina strokovne literature še zmeraj tiskana v ruščini itd. (Brill Olcott 1992, 124; Barrington in drugi 2003, 291–292). Rusija kot potomka ruskih kolonizatorjev, živčih v Srednji Aziji, je na te korake gledala z nevhvaležnostjo do tistih, ki so

zadnjih 150 let garali, da so iz nomadskih regij napravili moderne države (Bohr in Crisp 1996, 398).

Mnogi avtorji so bili v strahu pred izbruhom interetničnega nasilja (kot posledica versko-rasnega dualizma, kot ga omenja Stanič), ki je odražal skozi vse zgodnje obdobje po osamosvojitvi Srednje Azije. V nekaterih primerih je bilo precej paranoidnega pretiravanja, predvsem v primeru kazahstanskega posedovanja¹⁰⁷ jedrskega orožja in domnevne grožnje ruskemu prebivalstvu in celo Moskvi (glej npr. Pipes in Clawson 1993, 138–140). Dejansko bi preganjanje relativno velikih ruskih manjšin v začetnem obdobju pomenilo veliko izgubo kadrov na ključnih mestih vodenja države.

Naj izpostavimo nekaj faktorjev, ki ne dopuščajo, da bi se trenutno etnično sožitje prelevilo v nasilje:

- Institucionalna akomodacija – tu predvsem mislimo na politike nativizacije (*korenizacije*) iz časov Sovjetske zveze.
- Modernizacija – ta proces spreminja heterogeno družbo z različnimi jeziki, običaji in normami v bolj homogeno in s standardnimi institucionalnimi oblikami. Nove tehnologije in množični mediji lahko na ta način pripomorejo k razbijanju ozkogledne etnične diskriminacije.
- Etnična stratifikacija – »posamezne etnične skupine zavzemajo sistematično različne položaje na stratifikacijski lestvici« (Flere 1992 v Lee 2004, 103). Tudi etnični Kazahi so močno razdeljeni med seboj – v načelu so razdeljeni na tri t. i. (rivalske) horde (priloga D), močne cepitvene linije pa obstajajo tudi med mestnim in ruralnim prebivalstvom.
- Šibek verski fundamentalizem – splošno gledano je v državah z močnejšo prisotnostjo islama več antagonizma proti Rusom. V Kazahstanu, kjer ima islam manj vernikov kot v južnejših državah, je vpliv rusifikacije še vedno bolj prisoten (predvsem v urbanih predelih).

¹⁰⁷ Iz časov SZ je Kazahstan podedoval okoli 1400 jedrskih bojnih konic (NTI 2008).

9.4.2 Nova jezikovna politika in jezikovna avtonomija

Že tako bogata zgodovina spreminjanja pisav je dobila še eno poglavje. Leta 1993 se je na prigovarjanje Ankare začela kampanja o 'enotni latinski abecedi', vendar v Kazahstanu in Kirgizistanu, kjer so bili 'poslušni' do zahtev ruske manjšine, teh sprememb niso uvajali (Jung in Piccoli 2001).

Tabela 9.1: Pravni položaj ruskega jezika

	<i>Kazahstan</i>	<i>Kirgizistan</i>	<i>Tadžikistan</i>	<i>Turkmenistan</i>	<i>Uzbekistan</i>
Ustava	1. poglavje, 7. člen	1. poglavje, 5. člen	1. poglavje, 2. člen	1. poglavje, 12. člen	1. poglavje, 4. člen
Uradni jezik	/	Kirgiški jezik	/	/	/
Državni jezik	Kazaški jezik	Kirgiški jezik	Tadžiški jezik	Turkmenski jezik	Uzbeški jezik
Položaj ruščine	Jezik komunikacije med etničnimi skupinami	Uradni jezik	Jezik komunikacije med etničnimi skupinami	/	/

Jezik je osrednja komponenta narodnosti in identiteta je velika zbirna točka etnične mobilizacije. Uvajanje 'državnega jezika', 'uradnega jezika' ali 'jezika medetnične komunikacije' je pripeljalo do vročih polemik glede etnične diskriminacije in posledično tudi povečane ruske migracije, kar je bilo še najbolj opazno v Kazahstanu (Davis in Sabol 1998, 474–475). V bistvu so bila jabolko spora med Kazahi in Rusi imena novih zakonov o jeziku, ki so se sprejemali leta 1989 – bolj nacionalistično usmerjeni Kazahi so zahtevali ime Zakon o jeziku (kaz. *Til turaly zang*), za katerim se je skrivala ideja o kazaškem jeziku, Rusi pa so se zavzemali za ime Zakon o jezikih. Vendar je ustava iz leta 1995 potrdila primat kazaščine in ruščino so degradirali na jezik komunikacije med različnimi etničnimi skupinami (Lee 2004, 107–108). Ruščina ima precej privilegijev v Kirgizistanu, saj so oblasti s tem, ko so ruščini podelili pomembno vlogo, preprečili 'brain drain' ruskih izobražencev. Čeprav ni imel velike ruske manjšine, je bil v Tadžikistanu tadžiški jezik zelo ogrožen, saj je bila ruščina jezik v državni upravi, na delovnih mestih ter srednjih in višjih nivojih šolskega sistema. Kljub temu pa so bili že v času SZ napravljeni pomembni pravni premiki pri eliminaciji ruščine (Payne 1996, 375–378).

9.4.3 Nacionalni kulturni preporod

V času SZ ni bilo praktično nobenega kulturnega korpusa, drugačnega od uradno odobrenih lirskih in epskih besedil, saj v svojem nacionalnem jeziku ni nihče ničesar ustvarjal.

Za srednjeazijske države je bila pomembna točka v nacionalnem prebujanju gotovo redefinirana zgodovina, in zapolnitev manjkajočih točk le-te je bila glavna naloga za intelektualno elito. Stara sovjetska imena mest, ulic in trgov so bila zamenjana z imeni v nacionalnih jezikih.

Tabela 9.2: Nova in stara imena nekaterih srednjeazijskih mest

<i>Novo ime</i>	<i>Staro ime (v času SZ)</i>	<i>Novo ime</i>	<i>Staro ime (v času SZ)</i>
<i>Aktau</i>	Ševčenko	<i>Dušanbe</i>	Stalinabad
<i>Almaty</i>	Alma-Ata	<i>Karakol</i>	Prževalsk
<i>Aqtöbe</i>	Atyubinsk	<i>Khujand</i>	Leninabad
<i>Astana</i>	Celinograd, Akmolinsk	<i>Öskemen</i>	Ust-Kamenogorsk
<i>Atyrau</i>	Gurijev	<i>Turkmenbashi</i>	Krasnovodsk
<i>Balkanabat</i>	Nebit-Dag	<i>Turkmenabat</i>	Čarjev
<i>Biškek</i>	Frunze		

9.5 Nove oblike srednjeazijskih režimov

Srednjeazijski oblastniki, ki so podedovali tradicijo držanja prebivalstva v stanju paranoje in strahu, so pogosto inkorporirali komunistične kot tudi druge avtoritarne oblike vladavine v njihov arsenal. Vse države živijo v permanentnem vojnem stanju ali vsaj v kontrolirani tenziji z vsemi ostalimi ključnimi elementi družbe (Blank 2004, 136). Neskončno število internih in eksternih sovražnikov ter bojazen pred vojno in kaosom so vodniki državne formacije in razvoja, pa naj si bodo prej omenjeni dejavniki resnični ali pa samo namišljeni.

Stephen Blank (2006, 133) izhaja iz teze, da je transplantacija zahodnih demokratičnih institucij v Srednji Aziji paradoksalno utrdila avtoritaro vladavino, ne pa liberalizma in demokracije. V teh državah je bila moč porazdeljena izjemno asimetrično, tako da so tudi nasledstveni režimi povsem temeljili na ideološki orientaciji najmočnejših. Ti 'izbranci' težijo k: 1) pridrževanju lastne pravice pri izbiri agende policy procesa, 2) zahtevajo delež pri distribuciji dobičkov in 3) omejujejo participacijo zunanjih virov pri odločanju (McFaul 2004, 59–63).

Z natančnejšo taksonomijo srednjeazijskih režimov lahko izluščimo osnovne značilnosti srednjeazijskega modela predsedniške vladavine (Brooker 2000, Fairbanks 2001, Brill Olcott 2005):

1. Voditelj države je predsednik s praktično neomejenimi pooblastili, do nedavnega je bila večina tudi sekretarjev KP v sovjetskih časih. Delitev oblasti ne obstaja, pa naj si bo med parlamentom ali lokalnimi oblastmi.

2. Vse republike imajo eno vladajočo stranko (seveda pod nacionalistično in demokratično preobleko (Brooker 2000, 255)), ki pa nima niti organizacijskih sposobnosti niti ideoloških prvin stare komunistične partije.
3. Baza za svobodne demokratične volitve – svobodna civilna družba, svobodni mediji in pravi večstrankarski sistem – je več kot okrnjena.

Tudi v pogledu na avtoritarnost se med državami pojavljajo ključne razlike: grobo kršenje človekovih pravic v Uzbekistanu, kjer je mučenje zapornikov in tudi njihovo 'izginotje' stalna praksa, do dokaj poštenih sodnih postopkov v Kirgizistanu ter med strogo državno kontrolo medijev v Uzbekistanu in Turkmenistanu in samocenzuro v Kazahstanu in Kirgizistanu (Schatz 2006, 264–265).

Kaj pa je glavni faktor konvergence avtoritarnih režimov in zaprtih gospodarstev? Odgovor je najbrž v kombinaciji regionalnih in mednarodnih pritiskov, ki je Srednjo Azijo pripeljala v tak položaj. Po mnenju Pauline Jones Loung (2003, 335) je, kar se teče regionalnega vidika, glavni krivec gotovo Uzbekistan, ki se kot najmočnejša država z osrednjim geografskim položajem obnaša kot centripetalna sila, ki ostale države preudarno vodi k svojemu modelu gospodarstva.

10 ZAVEDANJE O ŠIRŠI TURŠKO-PERZIJSKI SKUPNOSTI

Življenje v sovjetskem kalupu je prebivalce sovjetskih srednjeazijskih republik za dolga desetletja odrezal od interakcije z ostalimi narodi onstran meja SZ. Vseeno pa velja omeniti dve izjemi: dogajanje v Afganistanu med leti 1979 in 1989 ter revolucijo v Iranu. Kot vemo iz prejšnjih poglavij, turška in perzijska jezikovna skupina dominirata v Srednji Aziji kot tudi v delih Indije, Kitajske in Rusije, in sodelovanje in zavedanje o skupnosti, ki presega meje nacionalne države, gotovo vpliva na razvoj in konstrukcijo identitete nekega naroda oz. skupine narodov.

10.1 Sovjetska okupacija Afganistana in njen vpliv na sovjetsko Srednjo Azijo

Sovjetski poskus preoblikovanja Afganistana je po mnenju Nabyja (1988, 801–803) vključevala zelo podobne taktike, kot so bile uporabljene v vseh sovjetskih republikah 60 let poprej: narodnostna vprašanja in prisotnost religije sta bili zlorabljeni, da bi se oslabilo antisovjetsko in antirusko klimo.

V zgodnjem stadiju sovjetske zasedbe¹⁰⁸ Afganistana je bil v vojaških formacijah Rdeče armade velik odstotek vojakov iz srednjeazijskih republik in na ta način se je Srednja Azija po dolgem času ponovno (ne)posredno zblížala s kakšno drugo islamsko deželo. Hammond (1984) predpostavlja, da je bila namera politbiroja pridobiti afganistanske množice na svojo stran, in sicer s pomočjo vojakov, ki so jim podobni po videzu, govorijo isti oz. podoben jezik in najpomembnejše: so islamske veroizpovedi. Ni potrebno poudariti, da se je načrt izjalovil, saj je bilo bistveno več simpatiziranja vojakov SZ do upornikov proti 'sovjetizaciji' Afganistana kot obratno. Kot pojasnjuje avtor, »naj bi Afganistanci branili svojo vero in neodvisnost pred Rusi, kot so njihovi 'bratje'¹⁰⁹ onstran sovjetske meje poskušali desetletja nazaj« (Hammond 1984, 102). Nekateri afganistanski borci so se proti sovjetski grožnji borili dvakrat – prvič na svojih tleh proti boljševikom, ki so jih pregnali v Afganistan, in drugič leta 1980, ko je ista ideologija ogrožala njihovo novo domovino (ibid., 103). Nasprotniki komunističnega režima v Kabulu so pogosto izpostavljali primer 'usode Buhare' in sanjali o njeni osvoboditvi, saj je bila

¹⁰⁸ Tukaj je mišljena vojaška operacija SZ v Afganistanu med letoma 1979 in 1988.

¹⁰⁹ Etnična sestava Afganistana je naslednja: Paštuni (42 %), **Tadžiki (27 %)**, Hazari (9 %), **Uzbeki (9 %)**, Ajmaki (4 %), **Turkmenci (3 %)**, Baluči (2 %), ostali (4 %) (Vir: Middle East Institute 2008). Iz tega sledi sklep, da so (dominantni) narodi srednjeazijskih držav v Afganistanu močno zastopani (40 %).

zanje simbol islamskih dežel na severu (Naby 1988, 802). Sovjetski režim se je tako zbal, da bi islam postal kanal za nasprotovanje marksistično-leninistični teoriji, kakor se je izkazalo v Afganistanu, in kot tak služil kot odpor proti naraščajočim socialno-ekonomskim težavam tudi v srednji Aziji (Cummings 2004, 67). Waardenburg (2003, 5) pojasnjuje, da je nov val v protiislamskemu delovanju leta 1978 po nekaterih indikatorjih izviral tudi iz dogajanja v Afganistanu. Sovjetski tisk je začel poudarjati antisovjetsko nastrojenost predvsem 'paralelnega islama' in 'samooklicanih klerikov', povečalo pa se je tudi število sojenj sufijskim šejkom (Bennigsen 1998, 776). V času okupacije Afganistana se je pojavil tudi *vahabizem*, ki se je tudi prvič javno artikuliral v Tadžikistanu kot orodje reakcionarjev in nacionalistov, kar je bil v času SZ gotovo presedan brez primere.

10.2 Iranska revolucija

Na prehodu v osemdeseta leta se je v soseščini SZ pojavila nova politična moč, ki je imela velik vpliv na dogajanje v svetu. Voditelji SZ so bili ob perečem dogajanju v Afganistanu še kako pozorni na dogajanje onstran 1500 km dolge meje¹¹⁰ z Iranom (Cossa 1990, 79). Takoj so se poskušali aktivneje vključiti v sodelovanje pri gradnji režima v nastajanju. Pri tem so uporabljali islamske voditelje, ki naj bi v Iranu propagirali socializem kot islamskemu egalitarizmu in sorodnost marksizma in islama, lagati pa so morali tudi o privilegijih, ki jih uživajo verniki v SZ. Ne glede na vsa prizadevanja je na obeh straneh obveljala visoka stopnja nezaupanja, še posebej zaradi ponovnega delovanja iranske stranke Tudeh, ki je bila podprta s strani Moskve (Sick 1987, 711; Moghadam 1987). Seveda so se kopja lomila, kar se tiče naboja revolucije, saj sovjetski vladi revolucija v imenu pojava, ki so ga poskušali izkoreniniti, še zdaleč ni bila všeč. Še posebej zaradi *ajatole Homeinija*, ki je na drugi strani videl boj proti komunizmu v Srednji Aziji zgolj nadaljevanje boja proti imperializmu carske Rusije (Pipes 1979), marksizem pa označil za »[m]aterialistično ideologijo, ki ne služi resničnim potrebam človeštva« (Xaviere 1980, 3). Tako je *Iran* v sovjetskem tisku (npr. *Pravda*) *islamsko republiko* striktno imenoval samo *Republika Iran* (Atkin 1981, 63), da ljudje ne bi posumili, da gre pri sosedih za resno preoblikovanje države na teokratskih temeljih. Ampak v prvih letih po revoluciji je bilo več pozornosti s strani Irana namenjeno Azerbajdžanu oz. etno-religiozni

¹¹⁰ Turkmenistansko-iranska meja je dolga 992 km, azerbajdžansko-iranska 432 km in armensko-iranska 35 km.

združitvi sovjetskega in iranskega Azerbajdžana (Ramzani 1992, 404). Čeprav je veliko vezi, ki povezujejo Iran in Srednjo Azijo predvsem pa Tadžikistan (glej tudi prilogo Č),¹¹¹ je malo dokazov, da bi Iran skušal tja širiti islamsko revolucijo. To vedno znova poudarjajo tudi iranski uradniki, saj naj bi širili gospodarsko mrežo in ne revolucije. Srednjeazijski pridigarji islamskega preporoda pa se seveda tudi bolj zgledujejo po sunitih, ki so jim bližje, kot pa po šiitskih fundamentalistih v Iranu (Brill Olcott 1992, 126).

10.3 Vzpon in zaton panturkizma

Srednjeazijske socialistične republike so se začele ustanovljati prav v času, ko je prihajalo do pomembnih sprememb tudi v Turčiji, tako da bomo to podpoglavje namenili možnim smerem razmišljanja o interakcijah v turški skupnosti.

Nekdanji turški predsednik *Sulejman Demirel* je novo turško skupnost po padcu SZ označil kot vez, ki se razprostira od Jadranskega morja pa vse do Kitajskega zidu (Stanič 1991). Ta misel bi lahko pomenila, da je konec represije nad turškimi narodi s strani različnih tujih tiranov in da je končno napočil čas, ko bodo Azerbajdžanci, Čečeni, Karalkapaki, Kazahi, Kirgizi, Tatari, Turki, Turkmenci, Uzbeki, Ujguri in ostali zaživel v simbiozi in odločali o svoji usodi, kakor jim bo volja. *Turgut Özal* (tudi opravljal funkcijo predsednika) pa je dejal, da so samostojne države Srednje Azije so sestavni del nove turške zgodovine, pomenijo konec krčenja Turčije, ki se je začelo pred dunajskimi zidovi leta 1683. Te besede so bile po osamosvojitvi veliko priznanje srednjeazijskim državam.

Turška reorientacija proti nekdanji periferiji SZ ni bila podžgana samo z velikimi sanjami o vodilnem položaju v turški skupnosti, ampak tudi z namenom, da bi izrinila Iran in Savdsko Arabijo kot promotorja fundamentalizma v regiji, obenem pa tudi upala, da bo lahko ublažila ponoven dvig vpliva Rusije (Efegil in Stone 2003, 59–60; Clawson in Pipes 1993, 137). Turčija in njen model sta bila s strani Zahoda videna kot eden izmed vzorov, kateremu naj bi sledil razvoj Srednje Azije, čeprav Turčija še zdaleč nima tako konsolidirane demokracije in se otepa mnogih problemov na različnih področjih. Kar je pomenilo, da so bili srednjeazijski

¹¹¹ Iranski predsednik *Mahmud Ahmadinedžad* je odnose med Iranom in Tadžikistanom ponazoril kot »stanje enega duha, ki biva v dveh telesih«. Ko je v Teheranu sprejel tadžikistanskega predsednika *Emomalija Rahmona*, je še dodal: »Zaradi mnogih skupnih značilnosti naših držav nimamo občutka, da je med nami ne-iranski gost.« (Caucas 2006).

voditelji v velikem precepu in so morali izbirati med bratrancem v Anatoliji ali pa nekdanjim kolonialnim gospodarjem (Huntington 1996, 46–147).

10.3.1 Turški model razvoja in organiziranja države

Samuel Huntington (1996, 73–74) pod pojmom *kemalizem* pojmuje pristop oz. doktrino združevanja pridiha zahodnega značaja¹¹² kot seveda tudi modernizacijo. Torej tradicionalna (nezahodna) kultura ne mora biti kompatibilna z zahtevami modernizacije (nezahodne kulture naj bi bile včasih celo sovražne 'običajem' industrializacije), tako da se mora čim bolj približati kulturnim vzorcem, ki prevladujejo na Zahodu (Mardin v Keyman 2007, 220–221):

- tranzicija v političnem sistemu avtoritete od osebne vladavine k vladavini neosebni pravil in regulacij,
- premik v mišljenju od božjih zakonov k pozitivističnemu in racionalističnemu mišljenju,
- premik od družbe, temelječe na cepitvi 'elita–navadni državljani' k populistično naravnani skupnosti,
- metamorfoza družbe, zasnovane na religiji, v nacionalno državo.

To seveda vključuje radikalno in destruktivno preoblikovanje življenja in družbe in reinterpretacijo pomena eksistence, kot so jo pojmovali ljudje do tedaj. Kemalisti so sprva izpeljali politično revolucijo in bili pri tem odločni, da ji bo sledila tudi družbena in ekonomska. Hoteli so ustvariti novo, moderno in racionalno družbo, temelječo na ideji nacionalne države. Ko je ta ideja postala najvišja oblika politične organiziranosti, je vpliv islama v privatni in javni sferi moral postati reduciran (Ahmad 1988, 753–754).

V želji po omejitvi vpliva islama na politično odločanje po iranskem modelu je bilo dosti upov položenih na Turčijo, ki naj bi s svojim 'kemalističnim'¹¹³ sekularnim pristopom (Lipovsky 1996, 211) blagodejno vplivala na krče, ki jih je Srednja Azija (in tudi Azerbajdžan) doživljala po osamosvojitvi (Robins 1993, 593). Kaj je bilo tisto, s čimer je turški model državne organizacije pritegnil pozornost srednjeazijskih voditeljev?

¹¹² Ukinjeni so bili islamsko pravo kot tudi islamska sodišča, novi zakoni so temeljili na zgledu pravnega reda Nemčije in Švice, šolstvo je postalo subjekt ministrstva za šolstvo.

¹¹³ Lipovsky (1996) pod terminom 'kemalistični model' opredeljuje razvojne ekonomske politike Turčije pod vodstvom *Mustafe Kemala Atatürka*.

1. Nacionalizem – brez esence marksizma in leninizma
2. Strogo sekularna država – predpogoj, da se lahko obdržijo na oblasti
3. Etatizem – centralno vodeno gospodarstvo
4. Republikanizem

10.3.2 Je možna fuzija 'Atatürkove države' s 'srednjeazijskimi sultanati'?

Kemalistična ideologija je zagovarjala antiislamizem, kot tudi antikolonializem, kar je pomenilo precejšnjo neprijetnost, saj so se srednjeazijski vladarji od začetka dokaj očitno spogledovali z državami, ki so imele bolj klerikalno usmerjene vlade (Afganistan, Iran), na njihovem ozemlju pa je bila še vedno prisotna (okupatorska) ruska vojska; torej ti dve dejstvi nista konsistentna s prej omenjenima postavkama (Lipovsky 1996, 214–215). Seveda pa moramo sem dodati še močno avtoritarno vodenje, ki ga lahko primerjamo s sultanističnim načinom, ki sploh ni v konsistenci s predpostavkami, na katerih temelji moderna turška država.

Razloge, zakaj se Srednja Azija kljub nekakšnemu začetnemu zagonu ni uspela približati merilom turškega modela, je treba iskati v naslednjih dejstvih:

- Srednjeazijske republike so ohranile precej bolj čvrste vezi z Rusijo, kot se je to sprva predvidevalo.
- Sovjetska politika, ki je panturkizem poskušala izkoreniniti že od samega začetka, je kljub očitnim podobnostim (o katerih smo pisali v prejšnjem poglavju) izdelala natančne politike nacionalne razmejitve. Tako se je oslabila zavest o enotnem etničnem izvoru.
- Turščina se ni uveljavila kot *lingua franca*.
- Glede na eno izmed raziskav (glej prilogo H) nam pokaže relativno nepričakovane odstotke odgovorov na vprašanje o nacionalni zavesti oz. o morebitnem skupnem izvoru srednjeazijskih narodov.

Huntington (1993, 42) se v nekoliko metaforičnem tonu sprašuje naslednje: »Turčija je zavrnila Meko, Bruselj pa je zavrnil Turčijo. Kam naj Turčija zre v prihodnosti? Taškent bi se zdel primeren odgovor.« Vendar pa je Turčija je prešla od 'sanjavih predstav o etnični solidarnosti' do bolj eksplicitnih nazorov o lastnih interesih (Robins v Jung in Piccoli 2001; Huntington v Ajami 1993).

Najbolj goreč podpornik turškega modela razvoja, kot je bil tudi nekdanji predsednik Turkmenistana Nijazov, je zagotovo Islam Karimov,¹¹⁴ medtem ko sta kirgiški in kazahstanski predsednik prisiljena v malo večjo previdnost, saj je v državah, kjer vladata, prisotna kar številčna ruska manjšina. Rusija je že tradicionalno nasprotnica turškemu vmešavanju na Kavkazu in obalah Črnega morja, tako da tudi Rusi v Kazahstanu in Kirgizistanu niso in ne bodo mirno tolerirali pretiranega poudarjanja panturkizma, kakor tudi ne Tadžikistan, ki ima precejšnjo uzbeško manjšino. Glede na to, da je panturkizem zgolj utopija, prav tako kot tudi ena srednjeazijska islamska država, se zdi bolj verjetno oblikovanje nekakšnega 'turškega commonwealtha' (Sayari 2000, 173). Opustitev panturkizma je bilo tudi veliko olajšanje sosednjih držav s turško govorečimi manjšinami: Rusije, Irana, Afganistana, Kitajske in Pakistana.

Tabela 10.1: Za in proti uvajanju turškega modela

<i>Razlogi, ki govorijo v prid turškemu modelu</i>	<i>Razlogi, ki govorijo proti turškemu modelu</i>
Kategorična (začetna) podpora s strani Zahoda.	Težko se je znebiti občutka, da je turški model favoriziran samo zaradi dejstva, ker je bil predpostavljen kot edina možna alternativa iranskemu vplivu.
Bližina Turčije regiji in njena proevropska drža jo avtomatsko postavlja v prednost nasproti ostalim igralcem v regiji (npr. Iran).	Nekatere politike, predlagane s strani Turčije, so bile interpretirane v smislu panturkizma, kar pa na mednarodni sceni ni poželo odobranja.
Etno-lingvistične vezi in sunitska veja islama sta 'vezivno tkivo' obeh regij.	Neprestana vpletenost Turčije v različne krize sama po sebi diktira nekatere korenite spremembe v samem turškem modelu.
Ideja reforme centralno vodenega gospodarstva je bazirala na izkušnjah Turčije in njenih spremembah po letu 1980.	Po letu 1994 se je Rusija odločila poskrbeti za rusko diasporo v t. i. bližnjem zamejstvu in tako počasi začela izigravati Turčijo.

¹¹⁴ Ob obisku Turčije je dejal: »[N]aš zgled je Turčija, našo državo bomo postavili na njenem zgledu. Podpiram idejo o združenju turških narodov in ta združitev se mora zgoditi. Če že ne na političnem področju, pa vsaj na gospodarskem, kjer lahko vzpostavimo skupni turški trg. Če je združevanje možno za Slované, mora biti tudi za srednjeazijske narode, Azerbajdžan in Turčijo.«

Podoben poklon je dal tudi nekdanji predsednik Kirgizistana Askar Akajev: »Turčija je zvezda danica, ki osvetljuje pot ostalim Turkom.« (Bal 1998).

11 ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi se nismo spraševali, »kaj je nacionalna identiteta«, ampak predvsem o tem, »kaj naj bi pomenilo, če nekdo trdi, da ima nacionalno identiteto«. Seveda je bila v kontekstu ključnega pomena refleksija, kako so diskurzi in reprezentacije (nacionalne) identitete ustvarjeni in čigavi scenariji dominirajo v zgodbah, skozi katere sta narod oz. etnična skupina predstavljena.

Pri študiju literature na temo formacije nacionalne identitete v srednjeazijskih državah gotovo naletimo na nemalo težav. Kot prva se kaže v nedosledni opredelitvi koncepcije 'grajenja sovjetskih republik', 'oblikovanja republik', 'dekolonizacije' in 'kolapsa sovjetskega imperija' s strani mnogih avtorjev. Osredotočajo se se bolj na pojme, ki so postali popularni po letu 1991, torej pojma 'postkomunizma' in 'demokratske tranzicije'. Pre pogosto je izpostavljen postkomunistični vakuum, ki naj bi jo zapolnil domnevno prebujajoči se feniks religijskih dogem. V pričujoči diplomski nalogi je bilo predstavljeno arhitektonsko ustvarjanje države, narodi pa kot partikularne oblike imaginarnih skupnosti, kjer individuumi sprejemajo in pošiljajo sporočila, povezana z nacionalnostjo, da bi neprestano transformirali sebe in druge.

Ne samo, da se te republike še vedno borijo z zapuščino Sovjetske zveze, temveč so še zaostrele njene strukturne dimenzije z uvajanjem politik, ki so namesto akomodacije še poslabšale socialne in kulturne ločnice, ki že tako ali tako dominirajo nad regijo. Tudi zunanje sile niso pripomogle z opremljanjem držav z ustreznimi orodji, ki bi bila zagotovilo za utrjevanje suverenosti. Vlade srednjeazijskih držav so sprožile politike kulturnega purizma in narodnega prebujenja s podmeno, da države pripadajo in so pripadale Kazahom, Kirgizom, Tadžikom, Turkmenem in Uzbekom in jih hočejo prikazati kot zgodovinski rezultat aspiracij po državnosti s strani prej omenjenih narodov. Kot podpora temu je služila revidirana zgodovina in etnografija, ki naj bi jih predstavila kot zgodovinske narode s svetovnim pomenom, države pa naj bi služile tudi kot zaščitnice pripadnikov istega naroda, razseljenih po Aziji in svetu. Politike lahko razumemo tudi kot orodje ohranjanja in ponovne pridobitve avtentičnosti nominalnega naroda in narodne kulture, povečano promocijo, kar lahko pričakujemo tudi v prihodnje. Seveda to ni proces sam po sebi in še zdaleč ni enostaven, zato voditeljem ni preostalo nič drugega, kot da se vrnejo v predsovjetski čas, si izmislijo novo

terminologijo, jezik dominantnega naroda povišajo v državni jezik ter uvedejo povsem nove simbole in institucije. Kljub temu da so v vseh državah prisotne bolj ali manj enake predpostavke o nominalni etniji, so v novih političnih skupnostih prisotne dokaj pomembne razlike. Vpliv teh praks se kaže v policy procesu, ki je prežet z nedemokratskimi metodami, netolerantni entocentrizem pa se kaže predvsem na področju kulturnih sprememb, zadevah o državljanstvu in manjšinah.

Tako 'turštvo' nomadske altajske tradicije kot tudi duh islama perzijsko-turške islamske tradicije bosta ostala dva glavna stebra skupnih fundamentalnih geokulturnih elementov srednjeazijskih držav še nekaj časa. Glede na njuno tesno povezanost s srednjeazijskimi protonacionalnimi čustvi sta ključnega pomena za proces utrjevanja moči države.

12 LITERATURA

1. Abadi, Jacob. 2002. Israel's quest for normalization with Azerbaijan and the Muslim states of Central Asia. *Journal of Third World Studies* 19 (2): 63–88.
2. Abazov, Rafis. 1998. Political Islam in Central Asia: Leaving Political Scene or Gathering Momentum. *International Journal of Central Asian Studies* 3 (6). Dostopno prek: <http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/03/3-06.pdf> (4. februar 2009).
3. Ahmad, Feroz. 1988. Islamic reassertion in Turkey. *Third World Quarterly* 10 (2): 750–770.
4. Ahrari, Ehsan. 1996. The New Great Game in Muslim Central Asia. *McNair Paper* 8 (1): 1–45.
5. Ajami, Fouad. 1993. The summoning. *Foreign Affairs* 72 (4): 2–9.
6. Akiner, Shirin. 1996. Uzbekistan and the Uzbeks. V *The nationalities question in the post-Soviet states*, ur. Graham Smith, 318–333. London, New York: Longman.
7. Alexandrov, Mikhail. 1996. *Uzbekistan: Technology*. Dostopno prek: <http://www.hartfordwp.com/archives/53/021.html> (8. april 2008).
8. Ali, Yusuf Abdulah. 2005. *The meaning of the Holy Qur'an*. Kuala Lumpur: Sekretariat Dakwah Pulau Pinang.
9. Álvarez Veinguer, Aurora. 2008. (Re)presenting Identities: National Archipelagos in Kazan. V *Identities, Nations and Politics after Communism*, ur. Roger Kanet, 51–70. New York: Routledge.
10. Andronache, Laura. 2006. A National Identity Republicanism? *European Journal of Political Theory* 5 (4): 399–414.
11. Ansari, Baqir Muhammad. 1996. *A Study of Misconceptions Regarding Corruption of the Qur'anic Text*. Dostopno prek: <http://www.al-shia.com/html/eng/quran/article/ahrif-qur'an/tahrif-qur'an.htm> (14. marec 2008).
12. Arjomand, Saïd Amir. 2004. Islam, Political Change and Globalization. *Thesis Eleven* 2004; 76 (1): 9–28.

13. Atal, Subodh. 2005. The New Great Game. *The National Interest* 81 (3): 101–105.
14. Atkin, Muriel. 1981. The Kremlin and Khomeini. *Washington quarterly* 4 (2): 50–67.
15. Ayoob, Mohammed. 2004. Political Islam: Image and Reality. *World Policy Journal* 21 (3). Dostopno prek: <http://www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj043/Ayoob.pdf> (30. november 2008).
16. Bahgat, Gawdat. 2005. Oil and Terrorism: Central Asia and the Caucasus. *The Journal of Social, Political, and Economic Studies* 30 (3): 265–283.
17. Bal, Idris. 1998. The Turkish Model and the Turkic Republics. *Perceptions – Journal of International Affairs* 3 (3). Dostopno prek: <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume3/September-November1998/bal.PDF> (22. november 2008).
18. Barrington Lowell, Erik Herron in Brian Silver. 2003. The motherland is calling: Views of homeland among Russians in the near abroad. *World Politics* 55 (2): 290–313.
19. Barsamov, Vladimir. 1997. Kazakhstan: How Long Can Ethnic Harmony Last? V *Managing Conflict in the Former Soviet Union*, ur. Alexei Arbatov, Abram Chayes, Antonia Handler Chayes in Lara Olson, 273–332. Cambridge (MA), London: The MIT Press.
20. Belokrenitsky, Vyacheslav. 2005. Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan. V *Central Asia at the End of the Transition*, ur. Boris Rumer, 152–194. Armonk: M. E. Sharpe.
21. Bell, James. 1999. Redefining national identity in Uzbekistan: symbolic tensions in Tashkent's official public landscape. *Cultural Geographies* 6 (2): 183–213.
22. Bennigsen, Alexandre in Enders Wimbush. 1980. *Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World*. Chicago: University of Chicago Press.
23. Bennigsen, Alexandre in Marie Broxup. 1983. *The Islamic Threat to the Soviet State*. London: Croom Helm.
24. Bennigsen, Alexandre in Enders Wimbush. 1986. *Muslims of the Soviet Empire: A Guide*. Bloomington: Indiana University Press.

25. Bennigsen, Alexandre. 1988. Unrest in the world of Soviet Islam. *Third World Quarterly* 10 (2): 770–786.
26. Bergne, Paul. 2007. *The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic*. New York: I. B. Tauris.
27. Bertsch, Gary, Cassady Craft, Scott Jones in Michael Beck, ur. 2000. *Crossroads and Conflicts: Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia*. New York, London: Routledge.
28. Blank, Stephen. 2004. Democratic Prospects in Central Asia. *World Affairs* 166 (3): 133–147.
29. Bohr, Anette. 1996. Turkmenistan and the Turkmen. V *The nationalities question in the post-Soviet states*, ur. Graham Smith, 348–366. London, New York: Longman.
30. Bohr, Anette in Simon Crisp. 1996. Kyrgyzstan and the Kyrgyz. V *The nationalities question in the post-Soviet states*, ur. Graham Smith, 385–409. London, New York: Longman.
31. Bond, Ross. 2006. Belonging and Becoming: National Identity and exclusion. *Sociology* 40 (4): 609–626.
32. Boucek, Christopher. 2007. Berdymukhammedov Burnishes Muslim Credentials On Visit To Saudi Arabia. *Central Asia – Caucasus Analyst*, 18. april. Dostopno prek: <http://www.cacianalyst.org/newsite/?q=node/4594/print>. (8. oktober 2008).
33. Brill Olcott, Martha. 1992. Central Asia's Catapult to Independence. *Foreign Affairs* 71 (3): 108–130.
34. --- 2005. *Central Asia's Second Chance*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
35. Brooker, Paul. 2000. *Non-democratic regimes: theory, government and politics*. New York: St. Martin's Press.
36. Brubaker, Rogers in Frederick Cooper. 2000. Beyond "identity". *Theory and Society* 29 (2): 1–47.

37. Brysk, Alison, Craig Parsons in Wayne Sandholtz. 2002. After Empire: National Identity and Post-Colonial Families of Nations. *European Journal of International Relations* 8(2): 267–305.
38. Carrère d'Encausse, Hélène. 1988. *Islam and the Russian Empire. Reform and Revolution in Central Asia*. Trowbridge: Redwood Burn Limited.
39. Caucaz. 2006. *Ahmadinejad: Iran, Tajikistan one spirit in two bodies*. Dostopno prek: http://www.caucaz.com/home_eng/depeches.php?idp=600 (2. maj 2008).
40. Cuthbertson, Ian. 1994. The new "Great Game". *World Policy Journal* 11 (4): 31–43.
41. Chylinski, Ewa. 2003. Social and cultural anthropological research on Soviet Central Asia: a western European Perspective. *EJOS* 5 (2): 1–11.
42. CIA Factbook. 2008a. *Turkmenistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> (3. oktober 2008).
43. --- 2008b. *Afghanistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html#People> (17. september 2008).
44. --- 2008c. *Iran*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html#People> (29. september 2008).
45. --- 2008č. *Tajikistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html> (2. oktober 2008).
46. --- 2008d. *Uzbekistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> (12. september 2008).
47. Cornell, Svante in Regine Spector. 2002. Central Asia: More than Islamic Extremists. *The Washington Quarterly* 25 (1): 193–206.
48. Cossa, Ralph. 1990. Iran: Soviet Interests, US Concerns. *McNair Paper* 2 (7): 5–110.
49. Cottam, Martha in Richard Cottam. 2001. *Nationalism and politics: the political behaviour of nation states*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
50. Crews, Robert. 2006. *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*. Cambridge: Harvard University Press.

51. Crisostomo, Rosemarie. 1982. The Muslims of the Soviet Union. *Current history* 81 (477): 327–332.
52. Crouch, Dave. 2006. *The Bolsheviks and Islam*. Dostopno prek: <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=181&issue=110> (2. avgust 2008).
53. Cummings, Sally. 2004. Islam in the Former Soviet union. *The Global Review of Ethnopolitics* 3 (2): 67–82.
54. Dannreuther, Roland. 2001. Can Russia Sustain its Dominance in Central Asia? *Security Dialogue* 32 (2): 245–258.
55. Davis, Sue in Steven Sobol. 1998. The importance of being ethnic: Minorities in post-Soviet states – the case of Russians in Kazakhstan. *Nationalities Papers* 26 (3): 473–491.
56. Deme, Lazslo. 1998. Perceptions and Problems of Hungarian Nationality and National Identity in the Early 1990s. *International Journal of Politics, Culture and Society* 12 (2): 307–325.
57. Dickens, Mark. 1988. *Soviet Language Policy in Central Asia*. Dostopno prek: <http://www.oxuscom.com/lang-policy.htm> (4. november 2007).
58. Diener, Alexander. 2006. Transnationalism and Minority Territorialization in Kazakhstan. *International Journal of Central Asian Studies* 11 (8). Dostopno prek: http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/11/11_7.pdf (3. februar 2009).
59. --- 1989. *The Impact of Russo-Soviet Culture in Central Asia*. Dostopno prek: http://www.oxuscom.com/Russo-Soviet_Culture_in_CA.pdf, (2. julij 2007).
60. Edmunds, Timothy. 1998. Power and powerlessness in Kazakhstani society: Ethnic problems and perspective. *Central Asian Survey* 17 (3): 463–466.
61. Efegil, Ertan in Leonard Stone. 2003. Iran and Turkey in Central Asia: Opportunities for rapprochement in the post-cold war era. *Journal of Third World Studies* 20 (1): 55–77.
62. Elebayeva, Ainura, Nurbek Omuraliev in Rafis Abazov. 2000. The Shifting identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field. *Nationalities Papers* 28 (2): 343–350.

63. Ericson, Richard. 1992. Soviet Economic Structure and the National Question. V *The Post Soviet nations: perspectives on the demise of the USSR*, ur. Alexander Motyl, 240–271. New York: Columbia University Press.
64. Erşahin, Seyfettin. 2005. *The Official Interpretation of Islam under the Soviet Regime: A Base for Understanding of Contemporary Central Asian Islam*. Dostopno prek: <http://web.uni-frankfurt.de/irenik/rekultur77.pdf>. (7. december 2008).
65. Evtuhov, Catherine. 2004. *A history of Russia: peoples, legends, events, forces*. Boston: Houghton Mifflin.
66. Fairbanks, Charles. 2001. Disillusionment in the Caucasus and Central Asia. V *Democracy after Communism*, ur. Larry Diamond in Marc Plattner, 224–231. Baltimore: John Hopkins University Press.
67. Fairclough, Gordon. 2008. China's Ethnic Tension Isn't Limited to Tibet. *The Wall Street Journal*, 5. april. Dostopno prek: <http://online.wsj.com/article/SB120735402342591389.html> (18. november 2008).
68. Findley, Carter. 2005. *The Turks in world history*. New York: Oxford University Press.
69. Fletcher, Holly. 2008. *The East Turkestan Islamic Movement (ETIM)*. Dostopno prek: <http://www.cfr.org/publication/9179/> (19. november 2008).
70. Fraser, Erica. 1998. *The Timurid Empire*. Dostopno prek: http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/islam/mongols/timurid.html (4. februar 2009).
71. Fumagalli, Matteo. 2007. Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia. *International Political Science Review* 28 (3): 253–271.
72. Gachechiladze, Revaz. 1997. National idea, state-building and boundaries in the post-Soviet space (the case of Georgia). *GeoJournal* 43 (2): 51–60.
73. Gammer, Moshe. 2000. Post-Soviet Central Asia and post-colonial francophone Africa: Some association. *Middle Eastern Studies* (36) 2: 124–149.
74. Gitelman, Zvi. 1983. Are Nations Merging in USSR? *Problems of Communism* 32 (5): 37–51.

75. --- 1992. Development and Ethnicity in the Soviet Union. V *The Post Soviet nations: perspectives on the demise of the USSR*, ur. Alexander Motyl, 220–239. New York: Columbia University Press.
76. Glyn Williams, Brian. 2002. The Hidden Ethnic Cleansing of Muslims in the Soviet Union: The Exile and Repatriation of the Crimean Tatars. *Journal of Contemporary History* 37 (3): 323–347.
77. Goldschmidt, Paul. 1996. *Dictionary of Russian Names – Grammar*. Dostopno prek: <http://heraldry.sca.org/paul/zgrammar.html> (30. julij 2008).
78. Gordon, Raymond. 2005. *Ethnologue: Languages of the World*. Dostopno prek: http://www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=90026 (1. oktober 2008).
79. Grabish, Beatrice. 1999. Dry tears of the Aral. *United Nations Chronicle* 36 (1): 38-42.
80. Greenberg, Ilan. 2006. A vanished sea reclaims its form in Central Asia: Aral dam project surpasses expectations. *International Herald Tribune*, 7. april. Dostopno prek: <http://www.iht.com/articles/2006/04/05/news/sea.php?page=2> (20. november 2008).
81. Gunn, Jeremy. 2003. Shaping an Islamic identity: Religion, Islamism, and the state in Central Asia. *Sociology of Religion* 64 (3): 389–410.
82. Gürgen, Emine. 2000. Central Asia: Achivements and prospects. *Finance & Development* 37 (3): 40–43.
83. Hammond, Thomas. 1984. *Red Flag Over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion, and the Consequences*. Boulder: Westview Press.
84. Han-Woo, Choi, Jung Keun-Sik in Woo Duck-Chan. 1998. Social Change and National Problem in Central Asia. *International Journal of Central Asian Studies* 3 (1). Dostopno prek: <http://iacd.or.kr/pdf/journal/03/3-04.pdf> (28. januar 2009).
85. Han-Woo, Choi. 2003. Geo-Cultural Identity of the Western Turkestan. *International Journal of Central Asian Studies* 7 (8). Dostopno prek: <http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/08/8-01.pdf> (30. januar 2008).
86. Hannan, Shah Abdul. 2002. *Islam in Russia and Central Asia*. Dostopno prek: http://www.islam-bd.org/articles/Islam_central_asia.pdf. (29. junij 2008).

87. Heyat, Farideh. 2008. New Veiling in Azerbaijan: Gender and Globalized Islam. *European Journal of Women's Studies* 15 (4): 361–376.
88. Hesli, Vicki. 2007. *Governments and Politics in Russia and the Post-Soviet Region*. Boston: Houghton Mifflin Company.
89. Human Rights Watch (HRW). 1998. *Crackdown in the Farghona Valley: Arbitrary Arrests and Religious Discrimination*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/reports98/uzbekistan/> (19. november 2008).
90. Huntington, Samuel. 1993. The clash of civilizations? *Foreign Affairs* 72 (3): 22–49.
91. --- 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
92. Jones Luong, Pauline. 2003. The Middle Easternization of Central Asia. *Current History* 101 (5): 333–341.
93. Jones, Frank in Philip Smith. 2001. Diversity and Commonality in National Identities: An Exploratory Analysis of Cross-National Patterns. *Journal of Sociology* 37 (1): 45–60.
94. Jonson, Lena. 2004. *Vladimir Putin and Central Asia*. New York: I. B. Tauris.
95. Jung, Dietrich in Wolfango Piccoli. 2003 *Pan-Turkist Dreams and Post-Soviet Realities: The Turkish Republic and the Turkic States in the 1990s*. Dostopno prek: http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00000047/Pan-Turkist040112.pdf. (27. november 2008).
96. Kalaam, Abdul. 1991. *Islam in the USSR*. Dostopno prek: <http://members.tripod.com/worldupdates/islamintheworld/id21.htm> (21. avgust 2008).
97. Karin, Erlan in Andrei Chebotarev. 2002. *The Policy of Kazakhization in State and Government Institutions in Kazakhstan*. Dostopno prek: http://www.ide.go.jp/English/Publish/Mes/pdf/51_cap2_1.pdf (2. februar 2009).
98. Keller, Bill. 1987. Origins of Kazakhstan rioting are described. *New York Times*, 11. januar. Dostopno prek: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B0DE2D> (29. junij 2008).

99. --- 1990. Soviets Report New Clashes In Central Asian City of Osh. *New York Times*, 18. julij. Dostopno prek: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C0CEEDB173AF93BA25754C0A966958260&scp=5&sq=Osh&st=cse> (12. november 2008).
100. Keller, Shoshana. 2001. *To Moscow, not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia*. Westport: Praeger.
101. Kelman, Herbert. 1997. Negotiating National Identity and Self- Determination in Ethnic Conflicts: The Choice Between Pluralism and Ethnic Cleansing. *Negotiation Journal* 13 (4): 327–340.
102. Kanet, Roger (2008): Identities, Nations and Politics after Communism. V *Identities, Nations and Politics after Communism*, ur. Roger Kanet, 1–5. New York: Routledge.
103. Kerimov, G. M. 2003. Islam in the USSR: It's nature and contemporary forms. *EJOS* 5 (4): 1–12.
104. Keyman, Fuat. 2007. Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey. *Theory, Culture & Society* 24 (2): 215–234.
105. Khalid, Adeb. 1996. Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan. *Slavic Review* 55 (2): 270–296.
106. --- 2004. Islam in Contemporary Central Asia. V *Islam in World Cultures: Comparative Perspectives*, ur. Michael Feener, 133–160. Santa Barbara: ABC-CLIO.
107. Khan, Sarfraz. 2003. *Muslim Reformist Political Thought: Revivalists, Modernists and Free Will*. Florence: Routledge.
108. Knight, Amy. 1992. The Political Police and the National Question in the Soviet Union. V *The Post Soviet nations: perspectives on the demise of the USSR*, ur. Alexander Motyl, 170–189. New York: Columbia University Press.
109. Kolstø, Pål. 1998. Anticipating Demographic Superiority: Kazakh Thinking on Integration and Nation building. *Europe – Asia Studies* 50 (1): 51–69.
110. Kolosov, Vladimir. 1999. Ethnic and political identities and territorialities in the post-Soviet space. *GeoJournal* 48 (2): 71–81.
111. Kozlov, Vladimir in Elaine McClarnand. 2002. *Mass Uprisings in the USSR: Protest and Rebellion in the Post-Stalin Years*. Armonk: M. E. Sharpe.

112. Kreutzmann, Hermann. 2004. Ellsworth Huntington and his perspective on Central Asia. Great game experiences and their influence on development thought. *GeoJournal* 59 (1): 27–31.
113. Kubicek, Paul. 1998. Authoritarianism in Central Asia: Curse or cure? *Third World Quarterly* 19 (1): 29–43.
114. Kuzio, Taras. 2001. Identity and Nation-building in Ukraine: Defining the 'Other'. *Ethnicities* 1 (3): 343–365.
115. Lamberg-Karlovsky, Clifford. 2002. Archaeology and language: The Indo-Iranians. *Current Anthropology* 43 (1): 63–88.
116. Lechner, Frank. 2007. Redefining National Identity: Dutch Evidence on Global Patterns. *International Journal of Comparative Sociology* 48 (4): 355–368.
117. Lee, Chaimun. 2004. Languages and Ethnic Politics in Central Asia: The Case of Kazakhstan. *Journal of International and Area Studies* 11 (1): 101–116.
118. Lieber, Robert in Ruth Weisberg. 2002. Globalization, Culture, and Identities in Crisis. *Culture and Society* 16 (2): 273–296.
119. Lieven, Anatol. 2000. The (not so) great game. *The National Interest* 58 (1): 69–80.
120. Lifschultz, Lawrence. 1987. Afghanistan: A Voice from Moscow. *Monthly review* 39 (4): 9–19.
121. Lipovsky, Igor. 1996. Central Asia: In search of a new political identity. *The Middle East Journal* 50 (2): 211–223.
122. Lubin, Nancy. 1989. Uzbekistan: The Challenges Ahead. *The Middle East Journal* 43 (4): 619–634.
123. Lynn Edgar, Adrienne. 2004. *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Princeton: Princeton University Press.
124. Majaron, Erik. 2004. *Koran*. Tržič: Učila.
125. Malik, Hafeez. 1990. *Muslim Resurgence in Soviet Central Asia*. Philadelphia: Villanova University Press.

126. Marat, Erica. 2008. *National ideology and State-building in Kyrgyzstan and Tajikistan*. Dostopno prek: http://www.isdp.eu/files/publications/srp/08/em08national_ideology.pdf (5. april 2008).
127. Martin, Keith. 1997. Welcome to the Republic of Leninabad. *Central Asia and the Caucasus* 4 (10). Dostopno prek: http://www.ca-c.org/dataeng/st_06_martin.shtml (18. november 2008).
128. Masov, Rahim. 1996. *The History of a National Catastrophe*. Dostopno prek: <http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Masov/frame.html> (28. september 2008).
129. McFaul, Michael. 2004. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World. V *After the Collapse of Communism: Comparative Lessons of Transition*, ur. Michael McFaul in Kathryn Stoner-Weiss, 58–95. Cambridge: Cambridge University Press.
130. McGlinchey, Eric. 2006. Islamic Leaders in Uzbekistan. *Asia Policy* 1 (1). Dostopno prek: http://nbr.org/publications/asia_policy/pdf/ap1-mcglinchey.pdf (4. januar 2009).
131. Middle East Institute. 2008. *Afghanistan*. Dostopno prek: <http://www.mideasti.org/country/afghanistan> (10. april 2008).
132. Moghadam, Val. 1987. Socialism or anti-imperialism? The Left and Revolution in Iran *New Left Review* 166: 5–28.
133. Naby, Eden. 1988. Islam within the Afghan Resistance. *Third World Quarterly* 10 (2): 787–805.
134. Nijazov, Saparmurat. 2004. *Ruhnama*. Dostopno prek: <http://www.turkmenistan.gov.tm/ruhnama/ruhnama-index.html> (5. oktober 2008).
135. Northrop, Douglas. 2004. *Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia*. Ithaca: Cornell University Press.
136. Nuclear Threat Initiative. 2001. *Kazakhstan: Semipalatinsk Test Site*. Dostopno prek: <http://www.nti.org/72db/nisprofs/kazakst/weafacil/semipala.htm> (5. april 2008).
137. --- 2008. Kazakhstan profile. Dostopno prek: http://www.nti.org/e_research/profiles/Kazakhstan/index.html (30. november 2008).

138. Olimova, Saodat in Muzaffar Olimov. 2001. *The Islamic Renaissance Party*. Dostopno prek: <http://www.c-r.org/our-work/accord/tajikistan/islamic-renaissance-party.php> (11. februar 2009).
139. Orchard, Vivienne. 2002. Culture as Opposed to What? Cultural Belonging in the Context of National and European Identity. *European Journal of Social Theory*; 5 (4): 419–433.
140. Paasi, Anssi. 1997. Geographical perspectives on Finnish national identity. *GeoJournal* 43 (1): 41–50.
141. Paksoy, Hasan Bülent. 1989. *Central Asian Identity under Russian Rule*. Dostopno prek: <http://tugan-tel.at.tt/meqele/alpamish> (1. oktober 2008).
142. --- 1992. *Z. V. Togan: The Origins of the Kazaks and the Uzbeks*. Dostopno prek: http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-5/ (3. oktober 2008).
143. --- 1995. Basmachi Movement from Within: Account of Zeki Velidi Togan. *Nationalities Paper* 23 (2): 373–399.
144. --- 1998. Nationality or Religion? Views of Central Asian Islam (1901-1990). *International Journal of Central Asian Studies* 2 (3). Dostopno prek: <http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/05/5-03.pdf> (4. april 2008).
145. --- 1999. 'Basmachi': *Turkistan national liberation movement 1916–1930s*. Dostopno prek: http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-6/cae12.html (28. september 2008).
146. Payne, John. 1996. Tajikistan and the Tajiks. V *The nationalities question in the post-Soviet states*, ur. Graham Smith, 318–333. London, New York: Longman.
147. Perera, Judith. 2000. Concern over Anthrax Island. *Jane's intelligence Review* 32 (3): 18–19.
148. Peyrouse, Sébastien. 2007. Islam in Central Asia: National Specificities and Postsoviet Globalization. *Religion State & Society* 35 (3): 245–260.
149. Pipes, Daniel. 1979. The Islamic revolt's threat to the Soviets. *Business Week*, 19. marec. Dostopno prek: <http://www.danielpipes.org/article/4148> (14. september 2008).

150. --- 1983 The Third World Peoples of Soviet Central Asia. *The Third World: Premises of U.S. Foreign Policy* 29 (2): 155–74.
151. --- 1984. Can the Soviet Union reform? *Foreign affairs* 63 (1): 47–61.
152. Pipes, Daniel in Patrick Clawson. 1993. Ambitious Iran, troubled neighbours. *Foreign Affairs* 72 (1): 124–14.
153. Pottenger, John. 2005. Islam and ideology in Central Asia. V *Islam in World Politics*, ur. Nelly Lahoud in Anthony Johns, 131–152. New York: Routledge.
154. Pringle, Dennis. 1999. Introduction: territorial change and national identities in Eastern and Western Europe. *GeoJournal* 48 (2): 67–69.
155. Rall, Ted. 2006. *Silk Road to Ruin: Is Central Asia the New Middle East?* New York: NBM Publishing.
156. Ramet, Sabrina. 2008. Umrli kralji in nacionalni miti. Zakaj so pomembni miti o ustanoviteljstvu in mučeništvu. *Teorija in praksa* 45 (5): 575–599.
157. Ramzani, R. K. 1992. Iran's Foreign Policy: Both North and South. *The Middle East Journal* 46 (3): 393–412.
158. Rashid, Ahmed. 2001. The fires of faith in Central Asia. *World Policy Journal* 18 (1): 45–55.
159. --- 2002. *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven: Yale University Press.
160. --- 2002a. *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*. New York: I. B. Tauris.
161. Ro'i, Yaacov. 2000. *Islam in the Soviet Union: From the World War II to Perestroika*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
162. Robins, Philip. 1993. Between sentiment and self-interest: Turkey's policy toward Azerbaijan and the Central Asian states. *The Middle East Journal* 47 (4): 593–610.

163. Robson, Barbara. 1984. *Country Status Report: USSR*. Dostopno prek: <http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp> (21. september 2008).
164. Roy, Olivier. 2000. *The New Central Asia: The Creation of Nations*. New York: I. B. Tauris.
165. --- 2007. *The New Central Asia: Geopolitics and the Creation of Nations*. New York: I. B. Tauris.
166. --- 2007a. *Globalizirani islam*. Ljubljana: Krtina.
167. Rupnik, Anton. 1991. Gorbačovska perestrojka – veriga zamujenih priložnosti. *Teorija in praksa* 28 (3–4): 422–432.
168. --- 1991a. Suverena konfederativna federacija suverenih republik – kakšna bo nova Sovjetska zveza? *Teorija in praksa* 28 (8-9): 1117–1125.
169. --- 1999. *Tretji Rim: Rusija nekoč in danes*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
170. Rywkin, Michael. 1990. *Moscow's Muslim Challenge: Soviet Central Asia*. Armonk: M. E. Sharpe.
171. Saroyan, Mark. 1988. Muslim Organizations and the Soviet State. V *Minorities, mullahs, and modernity: reshaping community in the former Soviet Union*, ur. Edward Walker, 87–102. Berkley: University of California.
172. --- 1990. The reinterpretation and adaptation of Soviet Islam. V *Minorities, mullahs, and modernity: reshaping community in the former Soviet Union*, ur. Edward Walker, 57–87. Berkley: University of California.
173. Sayari, Sabri. 2000. Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism. *Journal of International Affairs* 54 (1): 169–182.
174. Schatz, Edward. 2006. Access by Accident: Legitimacy Claims and Democracy Promotion in Authoritarian Central Asia. *International Political Science Review* 27 (3): 263–284.

175. Schleifman, Nurit. 1998. *Russia at a Crossroads: History, Memory and Political Practice*. Florence: Routledge.
176. Schöpflin, George. 2002. *Nations, identity, power: The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company.
177. Sharma, R. R. 1979. *A Marxist Model of Social Change. Soviet Central Asia: 1917–1940*. Bombay, Delhi, Calcutta, Madras: The MacMillan Company of India, Ltd.
178. Sheives, Kevin. 2006. China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia. *Pacific Affairs* 79 (2): 205–224.
179. Sick, Gary. 1987. Iran's Quest for Superpower Status. *Foreign Affairs* 65 (4): 697–715.
180. Sims, Barry. 1994. Central Asia and Kazakhstan. *Population Bulletin* 49 (4): 36–44.
181. Sinor, Denis. 2004. Rediscovering Central Asia. *Diogenes* 51 (7): 7–19.
182. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1990. *Slovenski pravopis*. Ljubljana: DZS.
183. Stanič, Janez. 1991. Sovjetska zveza med razpadom in prestrukturiranjem. *Teorija in praksa* 28 (10/11): 1312–1317.
184. --- 1992. Srednja Azija v svetovni politiki. *Teorija in praksa* 29 (5/6): 566–572.
185. Starr, Frederick. 2006. Clans, Authoritarian Rulers and Parliaments in Central Asia. *Silk Road Paper* 4 (6). Dostopno prek: <http://www.isdp.eu/files/publications/srp/06/fs06clansauthoritarian.pdf> (15. december 2008).
186. Svanberg, Ingvar. 1996. Kazakhstan and the Kazakhs. V *The nationalities question in the post-Soviet states*, ur. Graham Smith, 318–333. London, New York: Longman.
187. Swanström, Niklas. 2005. China and Central Asia: a new Great Game or traditional vassal relations? *Journal of Contemporary China* 14 (45): 569–584.
188. Trenin, Dmitri. 2003. Southern watch: Russia's policy in Central Asia. *Journal of International Affairs* 56 (2): 119–131.

189. UNESCO. 2005. *The History of Civilizations of Central Asia: Results and Perspectives*. Dostopno prek: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=29342&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (21. marec 2008).
190. Ustava Republike Kazahstan [Қазақстан Республикасының Конституциясы]. 1995. Dostopno prek: <http://www.parlam.kz/Information.aspx?doc=2&lan=kk-KZ> (11. november 2008).
191. Ustava Republike Tadžikistan [Конститусияи Чумхури Тоҷикистон]. 1999. Dostopno prek: <http://www.majmilli.tj/index.php?lng=en&id=7> (11. november 2008).
192. Ustava Republike Uzbekistan [O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi]. 1992. Dostopno prek: <http://www.parliament.gov.uz/constitution/conte.htm> (12. november 2008).
193. Ustava Republike Kirgizistan [Кыргыз Республикасының Конституциясы]. 2007. Dostopno prek: <http://kyrg.president.kg/> (12. november 2008).
194. Ustava Republike Turkmenistan. 1992. Dostopno prek: <http://www.uta.edu/cpsees/TURKCON.htm> (12. januar 2008).
195. Virkkunen, Joni. 1999. The politics of identity: Ethnicity, minority and nationalism in Soviet Estonia. *GeoJournal* 48 (3): 83–89.
196. Waardenburg, J. 2003. Western studies of Islam in present-day Central Asia (USSR). *EJOS* 5 (6): 1–17.
197. Walker, Eduard. 2003. Islam, Islamism and political order in Central Asia. *Journal of International Affairs* 56 (2): 21–41.
198. Weisbrode, Kenneth. 2001. *Central Eurasia: Prize or Quicksand? Contending views of instability in Karabakh, Ferghana and Afghanistan*. Oxford, New York: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.
199. Wishnick, Elizabeth. 2007. Russia and the CIS in 2006: Asserting Russian Interests on Korean Security, Energy, and Central Asia. *Asian Survey* 47 (1): 58–67.
200. Xaviere, Jean-Marie. 1980. *Sayings of the Ayatollah Khomeini: Political, Philosophical, Social and Religious*. New York: Bantam Books.

201. Yalçın, Resul. 1999. Ethnic Minorities in Uzbekistan: The case of Koreans. *International Journal of Central Asian Studies* 4 (4). Dostopno prek: www.iacd.or.kr/pdf/journal/04/4-04.pdf (31. januar 2009).
202. Zakharchenko, Oleg. 2008. Tajikistan: The opposition braces itself for clashes with the regular army. *Kommersant*, 4. februar. Dostopno prek: <http://www.kommersant.com/p805527> (24. oktober 2008).
203. Zimmer, Terese. 1985. Regional Input into Centralized Economic Planning: The Case of Soviet Central Asia. *Policy Science* 18 (2): 111–126.

13 PRILOGE

13.1 Priloga A: Ključni demografski indikatorji

	Kazahstan	Kirgizistan	Tadžikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
Prebivalstvo (v milijonih)	15,340,533	5,356,869	7,211,884	5,179,571	27,345,026
Porazdelitev prebivalstva (ljudi na km ²)	6	26	45	10	62
Povprečna letna rast prebivalstva po letu 1980	0.374	1.38	1.893	1.596	0.965
Neto migracija (na 1000 ljudi)	-3.31	-2.55	-1.31	-3	-3.04
Stopnja rodnosti (na 1000 ljudi)	16.44	23.31	27.18	25.07	17.99
Stopnja smrtnosti (na 1000 ljudi)	9.39	6.97	6.94	6.11	5.3
% moških, ki dočaka 65 let	47	56	62	57	63
% žensk, ki dočaka 65 let	71	75	75	72	77
Starostna struktura					
0-14	22.1	29.9	34.6	34.2	29
15-64	69.6	64	61.7	61.5	66
>65	8.2	6.1	3.7	4.3	5
Povprečna starost	29.3	24.2	21.6	22.6	24.3
Odstotek pismenih	99.5	98.7	99.5	98.8	99.3

Vir: Brill Olcott (2005, 252).

13.2 Priloga B: Nacionalna sestava srednjeazijskih republik v času Stalina

	1926				1939				1959			
	Pop.	Nom.	R	O	Pop.	Nom.	R	O	Pop.	Nom.	R	O
<i>Kazaška SSR</i>	6,5	57	20	23	6,1	38	40	21	9,3	30	43	27
<i>Kirgiška SSR</i>	1,0	67	12	22	1,5	52	21	27	2,1	40	30	29
<i>Tadžiška SSR</i>	0,8	75	1	25	1,5	60	9	31	2,0	53	13	34
<i>Turkmenska SSR</i>	1,0	72	7	21	1,3	59	19	22	1,5	61	17	22
<i>Uzbeška SSR</i>	5,3	66	5	29	6,3	64	11	24	8,1	62	13	24

Pop. = skupna populacija v milijonih

Nom. = odstotek pripadnikov 'nominalne etnične skupine'

R = odstotek Rusov

O = odstotek ostalih etničnih skupin

Vir: Mawdsley (1998).

13.3 Priloga C: Pismenost v času Sovjetske zveze

13.3.1 Število rusko govorečih prebivalcev (v 100.000)

<i>Narod</i>	<i>1926</i>	<i>1959</i>	<i>1970</i>	<i>1979</i>	<i>1986</i>
Rusi	77.8	114.1	129.0	137.4	138.0
Ukrajinci	31.2	37.3	40.8	35.1	43.0
Uzbeki	3.9	6.0	9.2	12.3	15.0
Belorusi	4.7	7.9	9.1	7.0	10.0
Kazahi	4.0	3.6	5.3	5.2	7.8
Tatari	2.9	5.0	5.9	/	7.4
Azerbajdžanci	1.7	2.9	4.4	5.4	6.5
Armenci	1.6	2.8	3.6	3.7	4.5
Gruzijci	1.8	2.7	3.2	3.5	3.9
Tadžiki	1.0	1.4	2.1	2.8	3.4
Moldavci	0.3	2.2	2.7	2.8	3.2
Litovci	0.1	2.3	2.7	2.8	3.0
Turkmenci	0.8	1.0	1.5	2.0	2.4
Kirgizi	0.8	1.0	1.5	1.9	2.3

Vir: Robson (1984).

13.3.2 Odstotek pismenih

<i>Država</i>	<i>1897</i>	<i>1926</i>	<i>1959</i>
Kazahstan	1.0	25.0	97.0
Kirgizistan	0.6	4.5	-*
Tadžikistan	3.9	2.3	96.0
Turkmenistan	0.7	7.8	95.4
Uzbekistan	1.9	3.6	98.0

*Podatek ni na voljo, vendar se predvideva, da je odstotek nekje med 95% in 100%

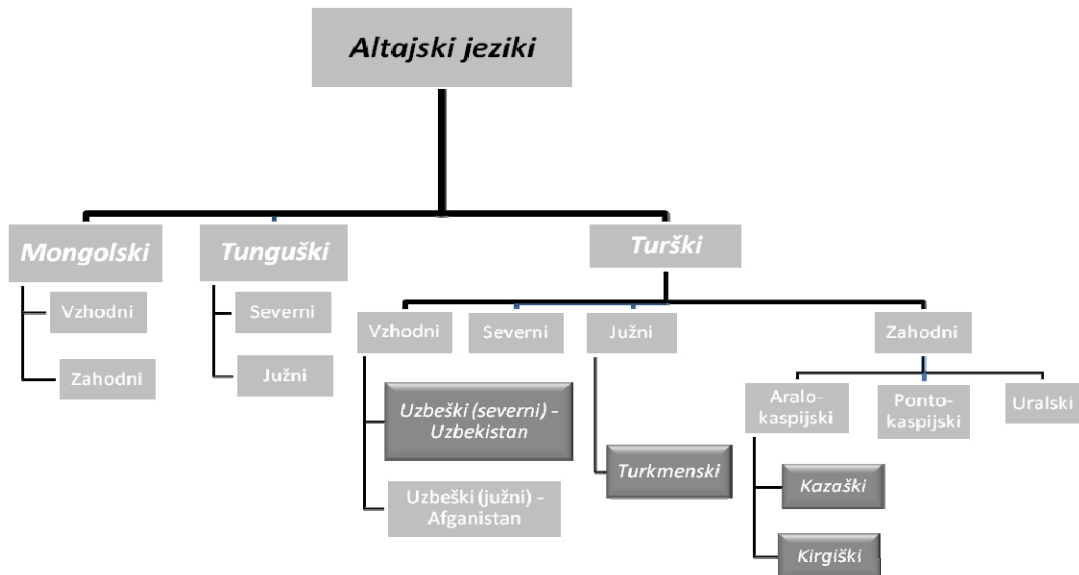
Vir: Dickens (1989).

13.3.3 Bilingualizem v ZSSR

	<i>Kot prvi jezik</i>	<i>Kot drugi jezik</i>	<i>Skupno</i>
<i>Rusi</i>	137.2	--	137.2
<i>Ostali</i>	16.3	61.1	77.4
<i>Skupno</i>	153.5	61.1	214.6
<i>Odstotek populacije ZSSR</i>	58.6%	23.3%	81.9%

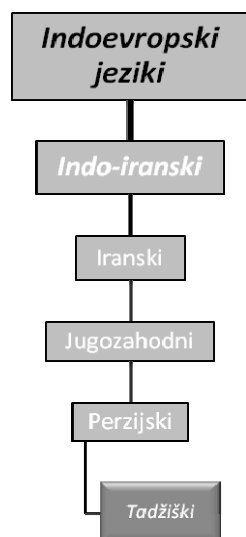
13.4 Priloga Č: Jezikovne družine v Srednji Aziji

13.4.1 Altajska jezikovna družina in umestitev *kazaškega*, *kirgiškega*, *uzbeškega* in *turkmenskega* jezika.

Vir: Gordon (2008).

13.4.2 Indoevropska jezikovna družina (zgolj indo-iranska sekcija) in umestitev *tadžiškega* jezika.

Vir: Lamberg-Karlovsky (2002).

13.5 Priloga D: Zemljevidi Srednje Azije

13.5.1 Politična razdeljenost med 1918 in 1924

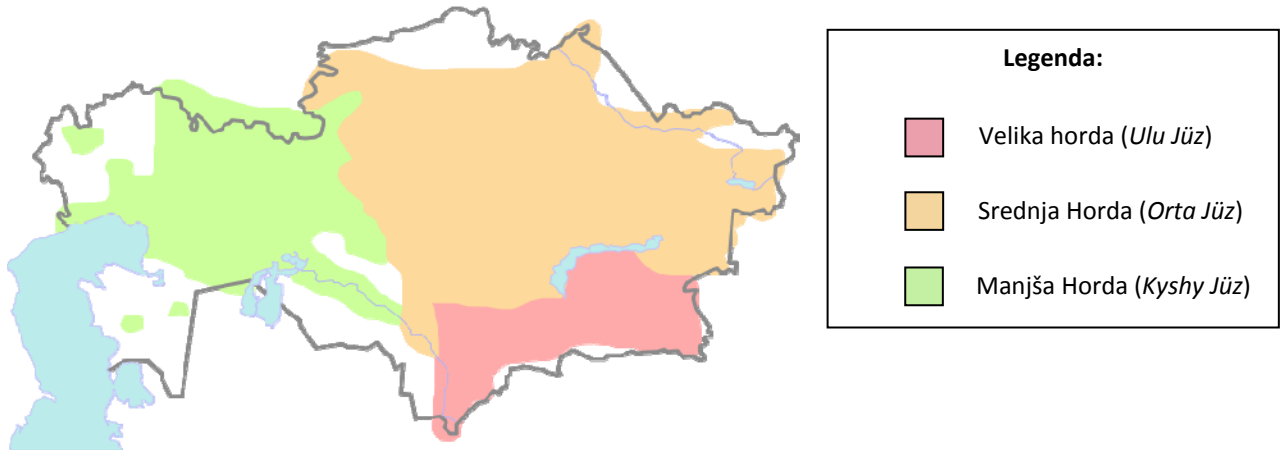
Vir: Dilleen (2005).

13.5.2 Moderni zemljevid Srednje Azije

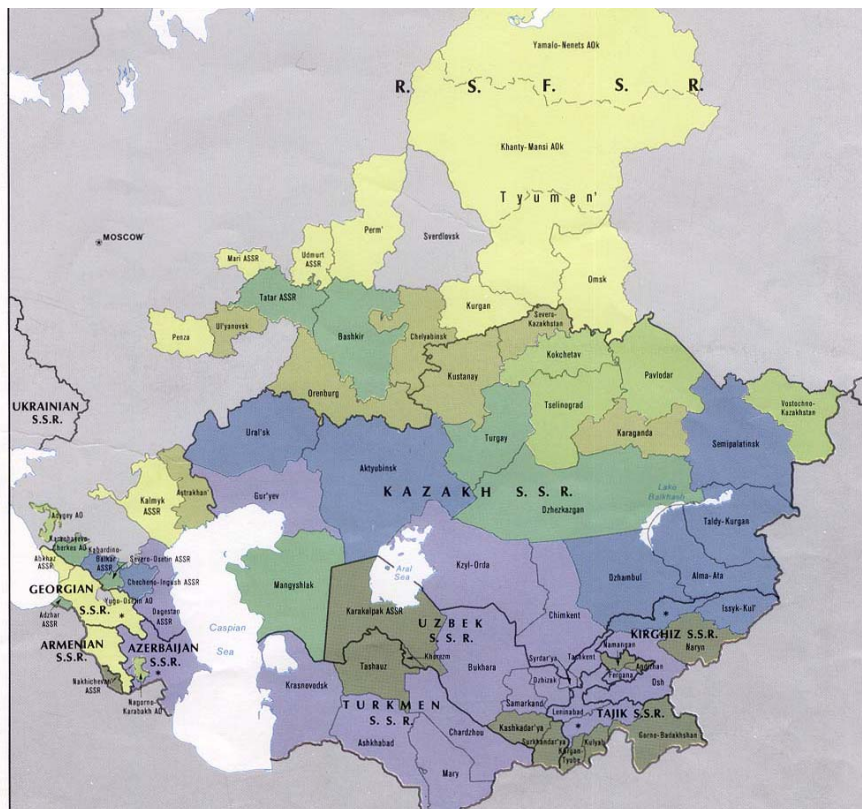
Vir: University of Texas (2008).

13.5.3 Kazahstanska plemenska porazdelitev

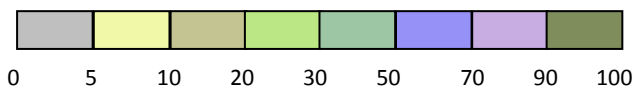

Vir: Svanberg (1996).

13.5.4 Porazdelitev deleža muslimanskega prebivalstva v Sovjetski zvezi (1979)

Odstotek od celotnega prebivalstva

Vir: University of Texas (2008).

13.6 Priloga E: Državni simboli

13.6.1 Državni simboli med letoma 1917 in 1953

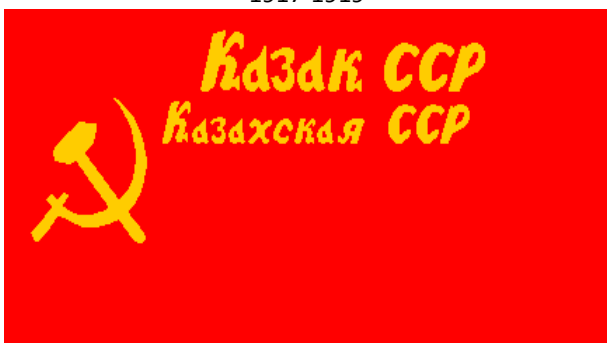
13.6.1.1 Kazaška SSR

1917-1919

1925-1937

1937-1940

1940-1953

13.6.1.2 Kirgiška SSR

1937-1940

1940-1952

13.6.1.3 Tadžiška SSR

1929-1929

1929-1931

1931-1935

1935-1938

1938-1940

1940-1953

13.6.1.4 Turkmenska SSR

1927-1937

1937-1940

1940-1953

13.6.1.5 Ljudska republika Buhara

Do 1920

1919-1920

1920-1921

1921-1923

1923-1924

1924-1925

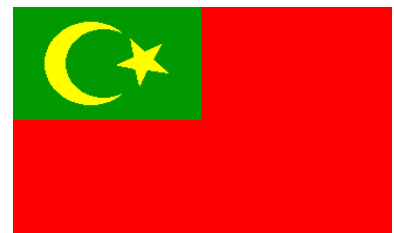
13.6.1.6 Ljudska republika Kiva

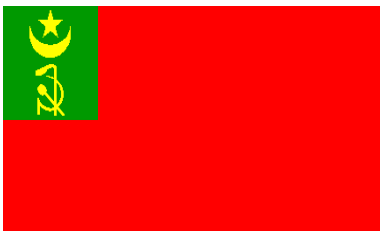
Do 1917

1917-1920

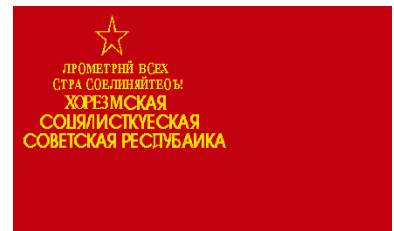
1920-1921

1921-1922

1922-1923

1923-1924

1924-1925

13.6.1.7 Fergana

1917-1918

13.6.1.8 Uzbeška SSR

1927-1929

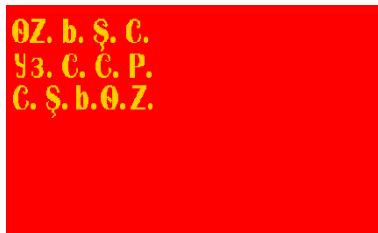
1929-1931

1931-1935

1927-1929

1929-1931

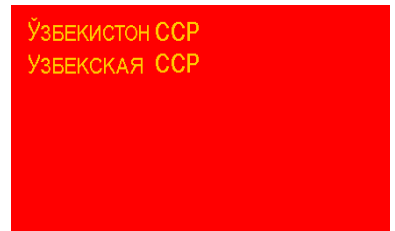
1931-1935

1935-1937

1937-1941

1941-1952

13.7.2 Državnih simboli: Obdobje SZ (1952/1953-1992) in samostojnost

13.7.2.1 Kazahstan

Od leta 1992 naprej

1953 – 1992

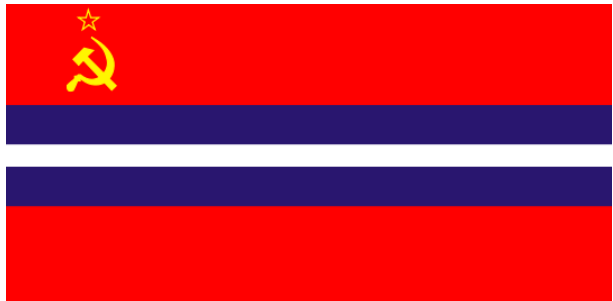

13.7.2.2 Kirgizistan

Od leta 1992 naprej

1952 – 1992

13.7.2.3 Tadžikistan

Od 1992 naprej

1953 – 1992

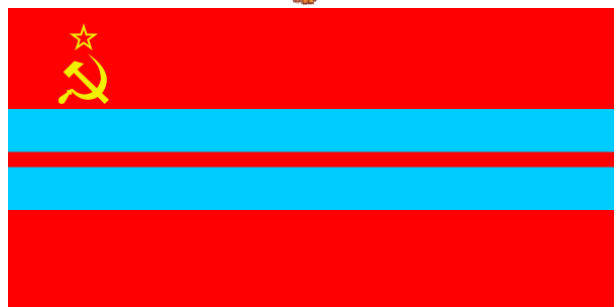

13.7.2.4 Turkmenistan

Od leta 1992 naprej

1953 – 1992

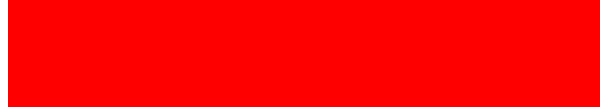

13.7.2.5 Uzbekistan

Od leta 1992 naprej

1952 – 1992

13.7.3 Primerjava državnih grbov

	Kazahstan	Kirgizistan	Tadžikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
Obdobje SZ					
Srp in kladivo	•	•	•	•	•
Rdeča zvezda	•	•	•	•	•
Sončni žarki	•	•	•	•	•
Žitno klasje	•	•	•	•	•
Bombaževi plodovi		•	•	•	•
Industrijski dosežki				•	
Tradicionalni simboli		•		•	
Samostojnost					
Srp in kladivo					
Rdeča zvezda					
Sončni žarki		•	•		•
Žitno klasje		•	•	•	•
Bombaževi plodovi		•	•	•	•
Industrijski dosežki					
Tradicionalni	•	•	•	•	•

simboli	
Verski simboli	● 115

13.7.4 Primerjava zastav

	<i>Kazahstan</i>	<i>Kirgizistan</i>	<i>Tadžikistan</i>	<i>Turkmenistan</i>	<i>Uzbekistan</i>
Obdobje SZ					
Srp in kladivo	●	●	●	●	●
Zvezda	●	●	●	●	●
Rdeča barva	●	●	●	●	●
Samostojnost					
Islamska simbolika				●	●
Tradicionalna simbolika	●	●	●	●	●

13.8 Priloga F: Raziskava glede etnične pripadnosti

Trditev	Uzbeki so turškega izvora, prav tako kot Kazahi, Turki in Turkmeni	Kazahi in Turkmeni so gotovo turškega izvora, to pa ne drži za Uzbeke	Kazahi, Turki, Turkmeni in Uzbeki so etnično različnega izvora	Ne vem
Odstotki glede na odgovor	40,3%	0,7%	34,2	24,8%

Vir: Han-Woo (1998).

¹¹⁵ Polmesec in zvezda v uzbekistanskem grbu (domnevno) nista bila zamišljena kot izraz identifikacije z islamsko veroizpovedjo, ampak naj bi simbolizirala nov začetek, oz. novo rojstvo uzbeškega naroda.

13.9 Priloga G: Državni prazniki

13.9.1 Kazahstan

Datum	Praznik
1. januar	Novo leto
7. januar	Pravoslavni božič
8. marec	Mednarodni dan žena
22. marec	Navruz
1. maj	Dan združenega ljudstva Kazahstana
9. maj	Dan zmage
6. julij	Dan glavnega mesta
30. avgust	Dan ustavnosti
25. oktober	Dan republike
16. december	Dan neodvisnosti
Se spreminja	Kurban Ait (Kurban Bajram)

13.9.2. Kirgizistan

Datum	Praznik
1. januar	Novo leto
7. januar	Pravoslavni božič
8. marec	Mednarodni dan žena
22. marec	Navruz
1. maj	Dan dela
5. maj	Dan ustavnosti
9. maj	Dan zmage
31. avgust	Dan neodvisnosti
7. november	Dan oktobrske revolucije
Se spreminja	Kurman Ait (Kurban Bajram)
Se spreminja	Orozo Ait (Ramadan Bajram)

13.9.3. Tadžikistan

Datum	Praznik
1. januar	Novo leto
8. marec	Mednarodni dan žena
22. marec	Navruz
1. maj	Dan dela
9. maj	Dan zmage
9. september	Dan neodvisnosti
6. november	Dan ustavnosti
9. november	Dan sprave
Se spreminja	Eid-i-Ramazon (Kurban Bajram)
Se spreminja	Eid-i-Kurbon (Ramadan Bajram)

13.9.4. Turkmenistan

Datum	Praznik
1. januar	Novo leto
12. januar	Dan spomina branilce utrdbe <i>Geok Tepe</i> (padle 12. januarja 1881, ko so jo branili pred rusko vojsko)
19. februar	Dan turkmenistanske zastave
8 marec	Dan turkmenskih žena
22. marec	Navruz
Prva nedelja v aprilu	Festival 'Kaplja vode – zrno zlata'
Zadnja nedelja v aprilu	Festival turkmenskih dirkalnih konj
8. maj	Dan spomina na (turkmenistanske) heroje 2. svetovne vojne
9. maj	Dan zmage
18. in 19. maj	Dan prebujenja, enotnosti in poezije pesnika <i>Makhtumkulija</i>
Zadnja nedelja v maju	Dan turkmenskih preprog
Tretja nedelja v juliju	Dan žetve
Druga nedelja v avgustu	Dan melon
Druga sobota v septembru	Dan delavcev v naftni, plinski in energetski industriji
Druga nedelja v septembru	Dan Turkmenbashija – praznik turkmenskih pevcev narodnih pesmi
6. oktober	Dan spomina in nacionalnega žalovanja (spomin na žrtve potresa leta 1948 v Aškabadu)
27. in 28. oktober	Dan samostojnosti
Prva sobota v novembru	Dan zdravja
17. november	Dan študentske mladine
Zadnja nedelja v novembru	Dan žetve (bombaž)
Prva nedelja v decembru	Dan dobrih sosedskih odnosov
12. december	Dan nevtralnosti
Se spreminja	Kurban Bayram (Kurban Bajram)
Se spreminja	Oraza Bayram (Ramadan Bajram)

13.9.5. Uzbekistan

Datum	Praznik
1. januar	Novo leto
8. marec	Mednarodni dan žena
9. marec	Rojstni dan preroka Mohameda
22. marec	Navruz
1. maj	Dan dela
9. maj	Dan spomina in spoštovanja
1. september	Dan neodvisnosti
8. december	Dan ustavnosti
Se spreminja	Qurban-Hait (Kurban Bajram)
Se spreminja	Ramadan-Hait (Ramadan Bajram)